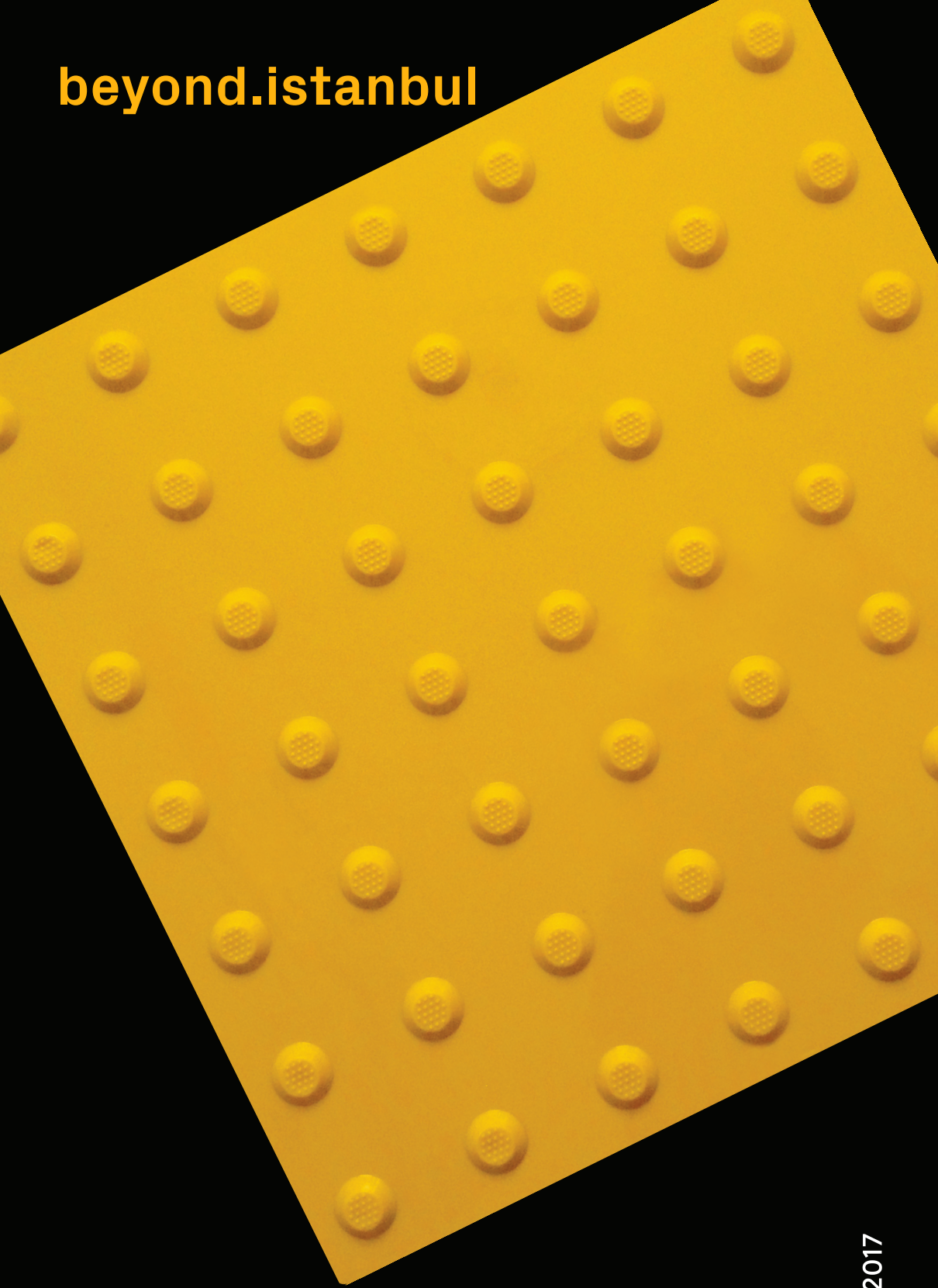
beyond.istanbul

mekanda adalet ve sakatlık

01—2017

ISSN 2587-2508
Ulusal Süreli Yayın -2017

Yayımlayan:
Mekanda Adalet Derneği
adına Yaşar Adnan Adanalı

Yayın Komitesi:
Bahar Bayhan, Deniz Öztürk, Selin Yazıcı, Sinan Logie, Sinem Boyacı, Yaşar Adnan Adanalı

Sorumlu ve Yazı İşleri Müdürü:
Yaşar Adnan Adanalı

Sayı Editörü:
Sibel Yardımcı

Tasarım:
Fol Studio
www.folstudio.com

Yazı Karakteri:
Santral - Taner Ardalı

Katkıda Bulunanlar:
Ammar Sezgin, Aslı İkizoğlu Erensü, Bekir Dindar, Bülent Küçükaslan, Can Dinlenmiş, Cevahir Akbaş, Çağrı Doğan, Ege Kanar, Engin Yılmaz, Erin Clinch, Francesco Pasta, GETEM Gönüllüleri, Hakan Özgül, Hülya Arslan, İnci Eviner, Kerem Çiftçioğlu, Lucia Maffei, Merve Bedir, Ömer Arslan, Öncül Kırlangıç, Ploy Yamtree, Sinan Erensü, Sneha Malani, Tim Griffith, Volkan Ölmez

Yönetim Yeri:
Kemankeş Karamustafapaşa Mah. Halil Paşa Sok. Ömer Abed Han 2/416 34425
Beyoğlu, İstanbul
info@beyond.istanbul

Baskı:
Mart Matbaacılık
Mart Plaza, Merkez Mh. Ceylan Sk. No:24
Nurtepe/ Kağıthane
İstanbul
info@martmatbaa.com.tr
+90 212 321 23 00
+90 212 295 11 07

Development and Peace CARITAS CANADA
Développement et Paix CARITAS CANADA

SivilDüşün AB Programı

"Bu süreli yayın Sivil Düşün AB Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır."

"Bu süreli yayının içeriğinin sorumluluğu tamamıyla Mekanda Adalet Derneği'ne aittir ve AB'nin görüşlerini yansıtmamaktadır."

Editöryel

Mekanda Adalet Derneği (MAD), İstanbul ve ötesinde; daha adil, demokratik, ekolojik kent ve kırsal mekanlarda yaşama hedefiyle; disiplinler arası çalışmalar yaparak; yenilikçi, nitelikli ve kamusal bilgi üretmeyi, biriktirmeyi ve paylaşmayı amaçlıyor. beyond.istanbul'u MAD'ın, sosyal adalet ve mekan arasındaki ilişkinin farklı boyutlarını ele aldığımız yayın platformu olarak tasarladık.

Beyond İstanbul, yani ''İstanbul'un Ötesi'' ismi yayının karakterini de belirliyor. İstanbul ve mekan çalışmalarına disiplinler arası bir yerden yaklaştığımız bu mecrada; kent-kır, formel-enformel, doğa-insan, merkez-çeper, iyi-kötü, yasal-kaçak, yerel-küresel, planlı-plansız, teori-pratik, yatay-dikey, mimari-planlama gibi ikililiklerin ötesine geçmeyi hedefliyoruz.

Şubat 2017 itibariyle faaliyete başlayan beyond.istanbul internet sitesi ile günlük, haftalık ve aylık seriler halinde mekanda adalet içerikleri üretip paylaşırken, elinizde tuttuğunuz yayın ile başlayan basılı ve süreli yayın maceramızda ise her sayıda farklı bir konuya odaklanacağız. Bu dosya konuları hem teorik bir çerçeve hem de bir toplumsal talep olarak mekanda adalet kavramını derinleştirip çeşitlendirme amacını taşıyor.

Mekanda adalet çerçevesi içinde ele alınabilecek tartışmalar, daha çok kentsel dönüşümler ve başta İstanbul olmak üzere en görünür kentlerin en görünür mekanları üzerinden yürüyor. Özellikle kentsel dönüşüm uygulamalarında ortaya çıkan mağduriyetler ve hak ihlalleri, mekanda adalet talebinin daha yüksek sesle dile getirilmesini zorunlu kılıyor. Ancak, kentsel dönüşüm sürecinden bağımsız bir şekilde sosyal grupların yaşadıkları/çalıştıkları/bulundukları mekanlar ile kurdukları ilişki, tarihsel, kültürel, yapısal sebeplerden ötürü farklılıklar gösteriyor. Bu farklılıklar gündelik hayat pratiklerini ve kent ve kırsal mekanlarda yaşanan adaletsizlikleri de belirliyor. Örneğin, kimi sosyal gruplar bazı mekanlardan ve kentsel hizmetlerden ya kısmen ya da tamamen dışlanıyor. Erişilebilirlik, toplu taşıma, sağlıklı

ve güvenli bir çevrede yaşama, konut hakkı, kamusal alan kullanımı gibi meselelerin anlamı, yetişkin erkekler, çocuklar, sakatlar, kadınlar, yaşlılar gibi farklı gruplar için ve her bir grup içinde de farklılıklar gösteriyor.

Peki neden Mekanda Adalet ve Sakatlık konusu ile başlamayı seçtik?

Bu soruyu cevaplamak için yayının kapağına tekrar bakalım. Körler için yapılan sarı şeridi bir obje olarak kapağa taşımaktaki maksadımız, muhtemelen yazılara da yansıyan, mekan ve sakatlık tartışmalarında toplumsal/siyasal yapının sınırlandırıcılığını vurgulayan yaklaşım ile erişilebilirliği mimari/kentsel müdahale sorununa indirgemeye hazır uzman refleksi arasındaki gerilime dikkat çekmekti. Bunu yaparken bu iki nokta arasındaki ilişkilerin kuvvetlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Biz MAD olarak, sosyal bilimlerin daha fazla mekan çalışmalarına, mimari/planlama/mühendislik gibi mekan disiplinlerinin de toplumsala yüzünü dönmesi gerektiğine inanarak disiplinler arası çalışmalar yürütüyoruz. İşte sakatlık tam da buna el veren bir konu.

Bu sayıya uzmanların yanı sıra, adalet mücadelesinin öznesi sakat düşünür ve aktivistlerden geniş bir katkı aldık. Ancak, istesek de bazı arkadaşları mekanımızda ağırlamamız oldukça zor. Çünkü mekanda adalet için çalışmalar yürüttüğümüz, bu yayını da hazırladığımız ofisimiz bir tekerlekli sandalye kullanıcısı için erişilebilir değil. Bir yanıyla erişilebilirlik gerçekten de fiziksel bir mesele; altyapı/planlama/mimari ile doğrudan ilişkili. Ama bir yanıyla da toplumsal güçlerin kimin kamusal alanda, kamunun imkanlarıyla varlık göstermesini meşru bulduğuyla şekilleniyor. Dolayısıyla, toplumsal yapıyı özgürleştirici "içeriden" ve "aşağıdan" mücadelelere kulak verirken, uzmanlık alanını da bu sesin yankısı ile tekrardan inşa etmek gerekiyor. İşte bu yüzden, mekanda adalet için tartışma zeminini doğru yerden kurmak, başlangıcı hakkıyla yapmak için ilk sayıyı sakatlık konusuna ayırdık.

MAD adına Yaşar Adnan Adanalı

1» Editöryel. **4»** MAD'den haberler. **7»** Tanıtımlar. **9»** Konuk editörden. **12»** Uçucu kentlilik kalıcı körlük. **18»** İstanbul'dan sakat manzaraları. **24»** Normallerin narsisizminin yarattığı kentte engelli kentin yalnızıdır. **30»** Yok sayılan mahallelerde sakat olarak "var olmak". **35»** Down sendromlu bireyin kente entegrasyonu. **44»** Belediye başkanının koltuğunu işgal etmek. **48»** Bir paradigma değişiminin yansıması olarak seçimler ve tek başına oy kullanma hakkı. **54»** Yaşamın içindeyiz. **58»** Akıl hastanesinde hayat. **72»** İşlevi ve mesajıyla engelli sporları. **80»** İnci Eviner'de "ulusal zindelik": Beden, mekan ve mimarlığa dair bir eleştiri. **88»** Kapsayıcı bir kent mümkün mü? **94»** Anayasa'da sakatlık. **102»** "Eşitleyen" mekanlar için evrensel tasarım. **107»** Engelleyen mekanlar kataloğu. **114»** Umut Arşivi: "Eşitleyen" mekanlar haritası. **121»** Tayland'da evrensel tasarım. **125»** "Eşitleyen" mekanları tasarlamak ve katılım yöntemleri. **131»** MADKütüphane'de sakatlık çalışmaları. **134»** MADSözlük: Sakatlık terimleri sözlüğü.

MAD'den Haberler

Mekanda Adalet Derneği, erken çocukluk dönemindeki çocuklarla çalışan Bernard Van Leer Vakfı'nın açtığı, Urban95 isimli uluslararası fikir yarışmasının kazananları arasında bulunuyor.

95cm: Mega Kentin Mini Yurttaşları, başta İstanbul olmak üzere Türkiye kentlerini çocukların gözünden anlamayı ve anlatmayı amaçlayan bir belgesel film projesi. 95cm, sağlıklı bir üç yaşındaki çocuğun ortalama boyunu simgeliyor. İstanbul, sorunları ve imkanlarıyla hep "büyüklerin" perspektifinden tartışılırken bu proje çocukların mekanda adalet talebini yükseltmeyi hedefliyor.

MAD, Karaköy'deki merkezinde bir Mekan Çalışmaları Kütüphanesi kuruyor.

MAD Kütüphane için öncelikle mekan üzerine üreten araştırmacı, akademisyen, pratisyen, yazar, sanatçı ve aktivistlerin önerileri doğrultusunda özenle seçilmiş kaynaklar tedarik edildi. Kütüphanenin tasarımı ve mobilyalarının üretimi için Bilgi Üniversitesi Mobilya Tasarımı ve Modüler Sistemler dersi ile ortak bir çalışma gerçekleştirildi.

MAD, Ekim 2016'da inşaat suçları kampanyasına başladı.

İnşaat Suçları, kentte yaşayan ve inşaat kaynaklı gündelik sorunları artarak tecrübe eden, hayatın her kesiminden ve her görüşten insana, ''#inşaatdeyipgeçme, inşaat suçlarını takip et, suçluları bildir'' mesajı veren bir yurttaş denetçiliği platformu. Sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşama hakkını ihlal eden, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri almayan işverenleri, şantiyeleri, hafriyat kamyonlarını, denetleme sorumluluğunu yerine getirmeyen kamu aktörlerini izleyip suçluların kaydını tutar. Twitter'da @insaatsuclari hesabı üzerinden yapılan şikayet ve bildirimleri kamu yetkililerine iletir.

Kentsel ve kırsal mekanda verilen adalet mücadelelerinin katılımcı ve müşterek bir görsel hafıza platformu olarak Temmuz 2017'de kullanıma açılan Umut Arşivi projesi, dünyanın çeşitli yerlerinde benzer mücadeleler veren insanlara görünürlük sağlamayı, birbirleriyle iletişim kurabilecekleri bir platform olmayı amaçlıyor.

Herkesin videolarını yükleyebileceği, paylaşabileceği bir veritabanı projesi olan Umut Arşivi, 15. Altın Örümcek Web Ödülleri'nin finalistleri arasında yer alıyor. Platform, Temmuz ayında Ankara'da düzenlenen, Türkiye'den ve dünyadan çeşitli STK'lerin hak temelli çalışmalarda kullandıkları yaratıcı ve yenilikçi yöntemleri paylaştıkları Sivil Toplum Forumu'nda, ''en yenilikçi'' çalışmalardan biri seçilmişti.

2017 yazında, İstanbul ve İzmir'in kentsel dönüşüm projelerine karşı ve hukuki güvence için haklarını savunan mahallelerinde, mahalle dernek ve kooperatifleri ile birlikte Bizim Mahalle Yürüyüşleri ve belgesel çekimleri gerçekleştirildi.

Yürüyüşler, önce mahalle haritaları üzerine mahalle tarihinin ve mahallenin öne çıkan mekanda adalet gündemlerinin işlendiği bir atölye ile başladı. Atölye sonucunda mahalle yürüyüş güzergahları çıkartıldı ve bu güzergahlar boyunca plancı, mimar, belgesel fotoğrafçısı gönüllüler ve film ekibi, mahalle dernek temsilcileri ile birlikte yürüdüler. Yürüyüşler boyunca mahalleliler ile röportajlar gerçekleştirildi.

Mekanda Adalet Derneği'nin Burg Halle Sanat ve Tasarım Üniversitesi Enformasyon Tasarımı Bölümü'nden Prof. Matthias Görlich ile birlikte geliştirdiği Sahanın Hakikatı: Hak Savunusu için Bilgiyi Görselleştirmek dersinin ilk ayağı 5–14 Nisan 2017 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleşti.

Görsel tasarım ile mekan çalışmalarını harmanlayan atölyenin amacı akademinin sınırlarını zorlamak, yenilikçi, nitelikli ve kamusal bilgiyi farklı disiplinlerin kesişiminde üretmekti. ''Hakikat-sonrası'' kentin dönüşümünün izi, tematik saha gezileri ve yerel aktörlerle yapılan buluşmalarla sürüldü. Burg Halle'nin enformasyon tasarımı öğrencileri, atölyenin devamında İstanbul'daki farklı hak arama pratiklerinin öncülüğünde çalışmalarını bir dönem boyunca sürdürdüler.

MAD, Hrant Dink Vakfı Türkiye-Ermenistan Programı ortaklığında 24 Mayıs ve 27 Mayıs 2017 tarihlerinde Kenti Anlamak ve Kentte Adalet için Yürümek başlıklı bir etkinlik gerçekleştirdi.

Bir kentsel pratik olarak yürümenin farklı anlam ve imkanlarına odaklanan etkinlik kapsamında, "Tarihsel, Toplumsal, Kentsel Adalet için Yürümek" ve "Kentin ve Kırın Kesitinde Yürümek" başlıkları altında iki panel düzenlendi. Sonrasında da 27 Mayıs Cumartesi günü panel izleyicileri eş zamanlı düzenlenen yürüyüşlere katıldılar.

MAD, 3–12 Temmuz 2017 tarihleri arasında, İstanbul Yollarında Kentsel Politik Ekoloji Yaz Okulu'nun üçüncüsünü düzenledi. Kent ve ekoloji meselelerini bir arada düşünmeyi hedefleyen yaz okulu kapsamında bir yandan kentsel politik ekoloji külliyatının ana metinleri okunup tartışıldı, diğer yandan da bu heyecan verici araştırma alanı üzerinden İstanbul'un nasıl yeniden keşfedilip çalışılabileceği ele alındı.

Alışılagelmiş pedagojik metotlardan farklı olarak, dersliği İstanbul yollarına taşıyan yaz okulu, bir dizi okumanın yanı sıra mahalleleri, parkları, bostanları içeren saha gezileri etrafında şekillendi. Kentsel dönüşümleri ve bu dönüşümlerin toplumsal ve ekolojik etkilerini teorik bir çerçeve ile ele aldı. Yaz okulu, bu alanda çalışan, sosyoloji, şehir planlama, mimarlık, ekonomi, hukuk gibi farklı disiplinlerden gelen uzmanların katkıları ile zenginleşti.

1999 Depremleri sonrasında, yapılan "afet konutlarından" yararlandırılmayan ve prefabriklerde uzun yıllar yaşamak zorunda kalan Düzceli depremzedelerin kurduğu S.S. Evsiz Depremzedeler Dayanışma Konut-Yapı Kooperatifi, 17 yılın ardından Düzce'nin Beyköy ilçesinde Düzce Umut Evleri Projesi'nin inşaatına başladı. 237 konut ve sosyal alanların inşaatları devam ediyor.

Projenin mimari tasarımını bedelsiz bir şekilde, mimarlık, şehir planlama, inşaat mühendisliği, sosyal bilimler gibi farklı disiplinlerden birçok meslek insanını gönüllü olarak bir araya getiren Düzce Umut Atölyesi gerçekleştirdi. Tasarımından şantiye sürecine tüm aşamalarında kullanıcılarının katılımının merkezde olduğu Düzce Umut Evleri'nin Türkiye'de başka bir örneği yok.

Mekanda Adalet ve Sakatlık[1]

Sibel Yardımcı

MSGSÜ Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi. Doktorasını Lancaster Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Bu sırada küreselleşme, kent, kamusal alan ve kültürel sermaye üzerine çalıştı. Sonraki çalışmaları göç ve milliyetçilik, biyopolitika, queer kuramı ve sakatlığa odaklanmaktadır. Bu konulardaki makaleleri çeşitli dergilerde yayınlandı. Birçok derleme kitaba katkıda bulundu ve Hacıyatmazı Devirmek, Sakatlık Çalışmaları ve Queer Tahayyül başlıklı kitapları farklı kişilerle birlikte derledi.

Sakatlık deneyiminin mekanda adalet kaygısı çerçevesinde tartışmaya açılabilmesi için, hem akademik hem de gündelik dikkatin iki önemli dönüşümden geçmesi gerekmiştir. Bunların ilki, mekanın toplumsal olarak üretildiği ve üretim ve kullanımının, topluma yayılmış bulunan iktidar ilişkilerinden, onu üreten ve kullanan kesimlerin mücadele ve müdahalelerinden bağımsız düşünülemeyeceği yönündeki kabuldür. Benzer şekilde, toplumsal üretim ve yeniden üretim de mekan boyutu olmaksızın düşünülemez. Mekan nasıl üretilir? Ne tür pratiklere ve deneyimlere imkan tanır? Ne tür yaşayışlara yer açar? Nasıl dönüşür? Sosyal bilimler uzun zamandır bu soruların peşine düşmüş ve ister kişisel düzeyde, ister bölgesel ve ulusal sınırlar veya küresel akışlar düzeyinde ele alınsın, mekan-toplum ilişkisini mercek altına almak gerektiğini teslim etmiştir.

Yine bu bağlamda dikkate alınması gereken ikinci büyük dönüşüm, yalnızca mekanın değil, sakatlık deneyiminin de toplumsal boyutunun tanınması ve sağlamcı söylem ve pratiklerin bu deneyimin üretilmesindeki rolünün deşifre edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu dönüşümü, sakatların maruz kaldığı dayatma ve dışlamaları hedef alan ve bir yandan da bu alandaki eleştirel bilgi üretimini mümkün kılan sakat hareketine borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz. Bu hareket, 1960'ların politik ikliminde ve özellikle ABD ve İngiltere'de yeşermiş; Birleşmiş Milletler tarafından 1981 yılının Engelliler Yılı ilan edilmesinden sonra da ivme kazanmıştır. Elbette ki sakatların hak mücadelesinin her yerde aynı hızda ve şekilde geliştiğini söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte, sakatların farklı hak mücadelelerine yön veren temel birkaç ilkeden söz etmek mümkündür. Bu mücadeleler öncelikle sakatlık deneyiminin temel belirleyicilerinin tarihsel ve toplumsal olarak kurulup dönüştüğünü göstermiştir: Modern sakatlık kurgusu ve yol açtığı deneyimler, bir yandan kapi-

talizmin ve endüstriyel üretimin fabrika hızına uyarlanmış çalışma ve kent düzeninden, diğer yandan istatistik, nüfusbilim, sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi bilim dallarının insanın bilgisini üretirken icat ettiği normallik tanımlarından bağımsız bir şekilde düşünülemez. Demek ki, sakatlık yalnızca bedensel-biyolojik, dolayısıyla tıbbın ilgi alanında sayılması gereken bir durum değildir. Başka bir deyişle, sakatlığa atfedilen doğallık böylece tartışmaya açılmış, meselenin sakatlık değil, sakat olmayanları merkeze alan ve yaşamı onlara göre örgütleyen sağlamcı söylem ve pratiklerin süreklileşmiş etkileri olduğu tespit edilmiştir. Tıpkı ırkçılık gibi, sağlamcılık da bir tür ayrımcılıktır.

Sakat hareketinin ikinci büyük kazanımı, sakatların güçsüz kişiler oldukları, onlar adına konuşulması ve hareket edilmesi gerektiği yönündeki algının da sarsıntıya uğramasıdır. Bu bağlamda zikredilmesi gereken erken ve etkileyici örneklerden birisi, ADAPT [Americans Disabled for Accessible Public Transit (Erişilebilir Toplu Taşıma İçin Amerikalı Sakatlar)] eylemcilerinin 1997 yılında Beyaz Saray'ın merdivenlerinde gerçekleştirdikleri eylemdir. Bu eylemciler kendilerini tekerlekli sandalyelerinden atmış ve merdivenleri sürünerek çıkmıştır. Yine aynı dönemde hem ABD, hem İngiltere'de gerek yolları ve geçitleri kapatarak, gerek kendilerini otobüslere zincirleyerek seslerini duyurmaya çalışan sakatlar, böylece bizzat bu mekanlarda cisimleşmiş bulunan ayrımcılığı da gözler önüne sermiştir. Mekanın erişilebilirliği aynı zamanda eğitime, istihdama, sağlık hizmetlerine, rekreasyon alanlarına ve daha birçok imkana erişim anlamına geldiğinden, mekanın ve özelde kentin nasıl kurulup örgütlendiği üzerine mücadele, sakat hakları mücadelesinin temel eksenlerinden birini oluşturmuştur.

İşte bu sayıda bu tartışmaların farklı yönlerine yer vermeye çalıştık. Teknik ve teorik tartışmaları, yaşama ve deneyime değdirmeye çalışan; sakatlığı tekerlekli sandalyeden, erişilebilirliği de rampadan ibaret saymayan yazıları bir araya getirmeyi denedik. Bu bağlamda mevzuattan iyi uygulama örneklerine, oy ve kent hakkı mücadelesine, gündelik hayata ve kişisel hikayelere, spor tarihine uzanan geniş bir yelpazede farklı konular, farklı sesler bir arada. Bütün yazıları kat eden ve altı tekrar tekrar çizilmesi gereken nokta kanımca şu: Bu tartışmaların, mağduriyet, muhtaçlık, yardım gibi toplumsal hiyerarşileri yeniden üreten yaklaşımlar bağlamında değil; bağımsız yaşam, kent hakkı, evrensel tasarım gibi farkı gözeten, normu dönüştüren, yaşamı yeniden kuran bir perspektifle ele alınması gerekiyor. Adalet arayışı, sanıyorum bu açıdan da, sonu gelmeyecek bir arayış.

Bu sayı bağlamında yazılarıyla ve çalışmalarıyla bu arayışa ortak olan herkese teşekkür ediyorum.

1 — Buradaki tartışmaları daha önce yazdığım iki metinde etraflıca ele almıştım, bkz. "Sakatlığın Tarihsel İnşası", http://secbir.org/images/2015/pdf/metin1.pdf, "Sakatlık ve Siyaset" http://secbir.org/images/2015/pdf/metin2.pdf. Metinleri kullanmama izin verdikleri için kendilerine teşekkür ederim.

Özürlü mü, Engelli mi, Sakat mı?

Sibel Yardımcı

Toplumsal algıdaki sakatlık imgesi, uzun bir dönem tıp biliminden ilham alan bir tanımın gölgesinde kalmıştır. Sağlam/normal/eksiksiz bir beden kabulünden yola çıkan bu yaklaşım, sakatlığın nasıl adlandırıldığı üzerinde de etkide bulunmuş; sakat hareketlerinin temel gayretlerinden biri de bu adlandırmayı bir mücadele alanına çevirmek olmuştur. Sakat hareketlerinin ABD ve İngiltere'de güçlü olduğu düşünüldüğünde, ilk kavram tartışmasının İngilizce'de yapılması şaşırtıcı gelmeyecektir. Bugün İngilizce literatürde sakatlığın bedensel ve toplumsal yönlerini anlatan iki ayrı terim kullanılmaktadır: Buna göre bir veya daha çok uzvun kısmen veya tümüyle eksik veya işlevsiz olması "impairment" (yeti yitimi) olarak nitelendirilirken, "disability" (sakatlık) kavramı yaygın toplumsal ve mekansal pratiklerin, söz konusu bedensel farkları göz ardı etmesinden kaynaklanan kısıtlamalara ve/veya olumsuzluklara atıf yapmaktadır. Bu kavramsallaştırma, sakatlığın toplumsal yönüne vurgu yapması, engeli sakat kişinin bedeninde değil, onu çevreleyen ve çerçeveleyen toplumsal örgütlenmede araması itibariyle önemlidir.

Sakatlığı nasıl adlandırmak gerektiğine dair benzer bir tartışma Türkçe'de de karşımıza çıkar. Gerek dilin kendi imkanları ve tarihindeki farklılıklar, gerekse sakat hareketinin Türkiye'de başka bir yol haritası izlemiş olması nedeniyle söz konusu tartışmanın içeriği burada başka türlü gelişmiş; olumsuz anlamın bertaraf edilebilmesi ana mesele haline gelmiştir. Bunun nedeni kuşkusuz Türkiye'de sakatlığın büyük bir olumsuzlukla (kişisel trajedi, utanç kaynağı vs. gibi) damgalanmış olmasıdır.

Bu noktada karşımıza çıkan üç terimin ilki "özürlü"dür. Bu terim neredeyse terk edilmiştir, çünkü derhal bir defoya işaret etmektedir. "Engelli" ve "sakat" terimlerine dair tartışma ise sürmektedir. Bugün alandaki birçok STK ve STK çalışanı "engelli" kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Fakat bu tanım da yer yer eleştirilmiş, engelin sakat kişide değil, toplumda olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'deki sakat hareketinin önemli isimlerinden ve eldeki sayıya da bir yazıyla katkıda bulunan Bülent Küçükaslan'ın daha önce yayımlanan "Sakat Politiktir!" başlıklı yazısı, yazarın kavram tercihini neden "sakat" kavramından yana kullandığını ortaya koyar. Yazara göre, bir şeyi "özürlü" olarak nitelediğimizde, o şeyin değerini başka bir "bütün" ile kıyaslamış ve onu değersizleştirmiş oluyoruz. "Engelli"adlandırması, engelin çevrede değil, kişide olduğunu ima ediyor. Oysa "sakat" sözcüğü (sorunlu yanlar içerse de) daha çok bir hal tespiti yapıyor: "Hasılı, yeri geldiğinde 'Sakat Bülent' diye anılmam gayet güzel" diyor Küçükaslan, "Evet, sakatım, bu kadar basit". Fakat belki de daha önemlisi, tıpkı ırkçılık karşıtı "Siyah güzeldir!" sloganında olduğu gibi, "düşük, döküntü, düşük nitelikli" olarak kabul edilen bir bedenin, bu bedene eşlik eden bir halin sahiplenili-yor olması. Küçükaslan'a göre, bu olumsuz anlama inat kavramı sahiplenmek, inadına "Sakat güzeldir ve sakatlık politiktir!" demek gerekiyor.

Kendi adıma, ben de bu eleştiri ve sahiplenme hattını takip ederek sakatlık kavramını kullanmayı tercih ediyorum. Fakat yukarıda yazmış olduğum gibi, bu konuda tam bir fikir birliğine varılmış değil. Her kavram kendi tarihini yaşıyor. Bu sayıya katkıda bulunan diğer yazarlar kavramları kendi tercihleri doğrultusunda kullandılar.

** Bülent Küçükaslan'ın yazısı için bkz. http://bianet.org/bianet/toplum/132569-sakat-politiktir. Bu kavramsal tartışmayı çok büyük oranda daha önce yayımlanan bir yazımdan aldım ve küçük değişikliklerle bu sayının bağlamına uyarladım. Bkz. Sakatlığın Tarihsel İnşası", http://secbir.org/images/2015/pdf/metiwn1.pdf*

Uçucu Kentlilik Kalıcı Körlük

Çağrı Doğan

Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Bölümü'nden mezun oldu. Bilişim sektöründe birçok kurumda görev aldı. Sakatlık ve toplumsallık üzerine yazıları çeşitli platformlarda yayınlandı. "Sakat Tavır" adlı blogun da yazarıdır.

"Sabah ezanı okunmadan az önce Haydar Usta'yla Osman Adana'ya girdiler. O kadar çok ışık, o kadar çok ışık... Işıklar kurşun gibi ağır Haydar Usta'nın başına düştüler. Haydar Usta bir kere Ceyhan'a, bir kere Osmaniye'ye, bundan önce bir kere de Adana'ya gelmiş ama gece hiçbir şehirde kalmamış, elektrik ışığını görmemişti. Amma da çok ışık, ortalık gündüz gibi. Güneşi yüz bin parçaya bölmüşler getirmişler, bu şehrin her bir evine asmışlar. Bu bir köy değil, şehir değil, ışık tarlası. Vay anam avradım Adana gibi. Vay senin ananı avradını. Vay senin... Bir de uzun evler, gecenin içinden heyula gibi çıkan... Bir de bin gözlü devlere benzeyen üç kavak boyu evler. Başını kaldırıp da tepesine bakamazsın. Baksan göremezsin. Haydar Usta bu evlerden, bu ışıklardan, bu devlerden, uzayan, her an bambaşka olan, sallanan, koşan, dövüşen, her an yiten, sonra geriye gelen gölgelerden basbayağı ürktü. Şehrin sokaklarında birkaç adam yürüyorlardı. Haydar Usta onlara daldı. Yürümüyor koşuyorlardı. Bir hoş mavi çuvallar içinde. Bunlar da çuval giymişler diye geçirdi içinden Haydar Usta. Işıklı, kocaman, çok yüksek olmayan, bir dağ gibi genişlemesine yayılmış, oturmuş bir yapının önünden geçtiler. Yapının içinden bir gürültü, bir şakırtı, uğultu, gümbürtü geliyordu ki, aman Allah, kulakları sağır eden. Haydar Usta atını üzengiledi, gürültülü yapıdan hızla uzaklaştı..."

Binboğalar Efsanesi, Yaşar Kemal

İnsanlık, teknik geliştirmeye, alet yapmaya başladığı zamanlardan bu yana, sahip olduğu, çevresinde gördüğü ya da daha önce icat ettiği araçlara aktardığı yetilerin/işlevlerin katbekat fazlasını, geliştirdiği her yeni araca yüklemeye devam ediyor. Söz, yazı, kalem, daktilo, matbaa, radyo, televizyon, internet, bu tekniklerin iletişim süreçleriyle ilgili olanlardan. Her yeni araç ve teknik, zamansal, mekansal, sosyal alanı kendi mevcudiyeti için değiştirip dönüştürerek kendine uygun yeni insanı yaratıyor. Önceki insan, yetilerini geliştirdiği tekniğe aktarınca, bu yetiler sonraki insan için gereksiz hale geliyor ve zamanla zayıflıyor. Yazının, matbaanın yarattığı toplumsal süreçlerde hayatın bilgisini, görgüsünü, sevgisini nesilden nesle, mekandan mekana aktaracak Homeros'lara, hafızlara, aşıklara, dengbejlere gerek ve yer kalmıyor; ortaya, söz biriktirip söylemeyi, şiir dizmeyi, hikaye anlatmayı kağıtlara bırakmış, meydanın mürekkep yalayanlara, eli kalem tutanlara kaldığı, sözlü kültürün "kulaktan dolma" denerek küçümsendiği bir toplumsal yapı çıkıyor. Söz uçuyor, yazı kalıyor ve okullarla daha fazla insanı kapsıyor, lakin insanın söz belleyip uçurma yetisi de azalıyor. Buradan hareketle insanı, geliştirdiği her yeni teknikle birlikte yetilerini yitiren, kapasitesi zayıflayan canlı olarak tanımlamamız mümkün. Günümüz insanını, elinden arabasını, bilgisayarını alıp Demirci Haydar Usta'nın obasına ışınladığımızda, kahramanımızın düşeceği durumu tasavvur etmek zor değil.

"Kent", "şehir" diye adlandırdığımız, yukarıda anlatmaya çalıştığım icat/yaratım süreçleriyle oluşan, değişen, dönüşen beşeri, ticari, sınai ve nihayet dijital bir mekan. İçinden geçtiğimiz dönemde, insanın kaydetme, kavrama, işleme, yorumlama kapasitesinin çok üstünde bir veriyle iştigal edebilen elektronik bellek, "yapay zeka" ve algoritmaların, insanı ve onun daha önceki yaratımlarından olan kenti değiştirmeye, dönüştürmeye devam ettiğine tanıklık ediyoruz.

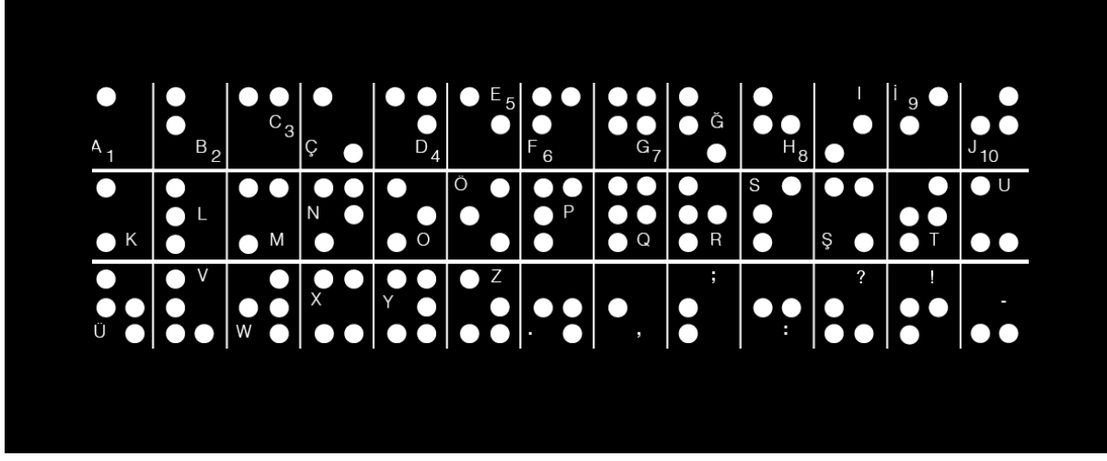
Kente ve kent yaşamına dair bilginin dijital belleklerde tutulduğu, dijital ortamlarda işlendiği koşullarda, kentin insanı da, bir yerden başka bir yere nasıl gideceğini, yapması gereken egzersizleri, ne yiyip içeceğini, kiminle ne zaman ne yapacağını ve daha bir sürü şeyi artık kendisinden daha akıllı hale gelmiş olan dijital uzantılarından öğreniyor; birlikte olabileceği kişileri o uzantılarında yüklü algoritmaların yönlendirmeleriyle seçiyor. Hareket etme, özellikle de uçma yetisi olan araçların yay-

gınlaşmasıyla kent içinde ve kentler arası yer değiştirme olanakları zenginleşirken, yazıyı sese, sesi yazıya, bir dili başka bir dile çevirebilen algoritmalar, mekanlar ya da kişiler arası mesafeyi ortadan kaldıran uygulamalar aracılığıyla, fiziksel olarak yer değiştirmeksizin, atmosferde dolaşan dijital dalgaların üzerinde salınarak, bulunduğu ortamdan kopup başka bir "gerçekliğe" dahil olabiliyor günümüz kentlisi. Mekanlar arası mesafe o denli silikleşiyor ki çevrimiçi olanlar, her an bir arada oldukları hissini yaşıyorlar. Zaten mekan da sabit kalmıyor, yeni inşaat tekniklerinin uygulama alanı olarak sürekli değişim halinde. Dahası, benzer tekniklerle inşa edilip tasarlandıkları için mekanlar da birbirine benziyor, farklı bir mekanda olmanın bir esprisi kalmıyor.

Sözün özü, dijitalleştikçe becerileri artan araçlar, dokundukları kişisel ve sosyal hayata dair tüm süreçleri dönüştürerek insanın ayağını yerden kesiyor; insan ile insan, insan ile mekan arasına yeni öğeler dahil oluyor. Öğelerinin, baş döndürücü bir hızla eş, iş, işlev, konum, statü, taraf, renk, boyut, versiyon değiştirebildiği dijital dünyada, bir yastıkta kocayacak kişilerin dahil olduğu ilişkilere, bir ömrün adandığı mesleklere, bir hayatın geçeceği konutlara, ölene dek taşınacak unvanlara da yer kalmıyor.

Yeni süreç, önceki insanın kök salabildiği, tutunabildiği, sığınabildiği zeminleri yeni insan için gereksiz kılıyor ve onu, her an değişmekte olan çokluğa dahil olabilmesi için hızla değişmeye, esnemeye zorluyor. Bununla birlikte, önceki dönemlerde dışlanan ya da tecrit edilen insanlar için içerilmeyi ima eden yeni anlamlar taşıyor. Dijital dünyada kör, sağır ya da tekerlekli sandalye kullanıcısı olan biri de, vakit darlığı ya da yorgunluk yaşayan biri de aynı mobil uygulamayı kullanarak alışveriş yapıyor; bankacılık işlemlerini aynı yazılım üzerinden yürütüyor örneğin. Sürücüsüz araba uygulaması hayata geçip yaygınlaştığında, şoför koltuğundakinin kör olup olmadığının bir önemi kalmayacak artık. Web chat uygulaması üzerinden, çalıştığı kuruluşun müşterisiyle sohbet eden çalışanın sakat olup olmadığını, nasıl göründüğünü, cinsiyetini, nerede olduğunu ve hatta karşımızdakinin insan olup olmadığını bilmemiz mümkün değil. Benzer şekilde, tekerlekli sandalye kullanan biri için asansör ne kadar gerekliyse, bir plazada çalışan ya da bir gökdelende oturan ve yürüme yetisine sahip biri için de o kadar gerekli. Günlük yaşamında tekerlekli araç kullanmadan yapamayan onca insanın, tekerlekli sandalye kullananlar için "tekerlekli sandalyeye mahkum" ifadesini sarf etmesi ironik gelmiyor mu artık size de?

Dijital teknolojilerle, sakatlık deneyiminin değişip dönüştüğüne, değişmeye devam edeceğine dair örnekler hayli zengin. Metni konuşmaya ya da Braille ile yazıya dönüştüren, fotoğrafta ne olduğu bilgisini metinsel olarak aktaran algoritmalar aracılığıyla, bilişim teknolojilerine erişimi olan kör biri, iletişim süreçlerine rahatlıkla dahil olabiliyor artık. Bir kentte taksiye binen ve

elinde, gideceği yer için yol tarifi alabileceği bir mobil cihaz olan kör bir kişinin, taksici tarafından gereksiz yere dolaştırılma riski, elinde bu tür bir cihaz olmayan birine kıyasla, daha düşük. Önceden alışverişe annesinin eşliğinde gidebilen bir tekerlekli sandalye kullanıcısı, artık annesinin ihtiyaçlarını mobil uygulama üzerinden tedarik edebiliyor. Başka birinin aracılığı olmaksızın iletişim kuramayacak olan, biri kör, diğeri sağır olan iki kişi, dijital araçlar üzerinden "aracısız" anlaşabiliyor. Önceden babası aracılığıyla gazete okuyabilen kör biri, şimdi kullandığı çeşitli dijital robotlar aracılığıyla, dünyanın haberini babasına verebiliyor. Hasılı, dijitalleştikçe yetenekleri artan araçların önünde ya da arkasında hangi insanların olduğunun, bu insanların sahip olduğu yetilerin önemi azalıyor. Bir anlamda, sıfırlar ve birlerden oluşan algoritmalar dünyasının, kendi başlarına bu ideale ulaşamamış insanlık için eşitlik vadettiğini söylemek mümkün.

Öte yandan, alet yapma, teknik geliştirme serüveni, insanların sahip olmadıklarıyla ya da yapamadıklarıyla değil; kullandıkları teknik ne olursa olsun, yapabildikleriyle varlıklarını sürdürebildiklerini de gösteriyor. Belki anlatılan bizim hikayemiz ama hikayeyi ayakta kalanlar yazıyor. Kişisel hikayelerimizi de öyle. Güçlü olan, ayakta kalan yanlarımız belirliyor hayatımızı nihayetinde. Kamusal alanda, kimse yapamadıklarından, eksikliklerinden ya da zaaflarından söz etmiyor örneğin. Bir yazar kendini tanıtırken müzikten anlamadığını, bir mühendis kendinden bahsederken şiir yazamadığını söylemiyor. Erkeği "emzirme engelli", Türk'ü "Kürtçe konuşamayan" olarak tanımlamıyoruz. Tek istisna sakatlar sanırım. Yalnızca onların durumunu kavrayıp tanımlarken yapamadıklarından ya da eksikliklerinden ("özürlü", "engelli") söz ediyoruz.

Kuşkusuz, bunda insanlığın daha önce geçtiği ve henüz sonlanmamış olan, sakat-

ları oyun dışı bırakan, tecrit eden, kendini gerçekleştirme ve kendi geleceğini belirleme haklarını gasp eden sosyal, siyasi, iktisadi süreçlerin payı var en çok. Sanayi toplumunu düşünelim örneğin. Tıkır tıkır işleyen makinelerin inşa ettiği bir toplumsal düzende, bir yerleri aksayan bedenlere biçilen değer de, arızayı ya da defoyu çağrıştıran "özürlü" terimiyle ifade edilecekti elbette. On beş yirmi yıl öncesine kadar "Kör" yerine "görme özürlü" denmesinde olduğu gibi... Ancak, kör atalarımın yaşayan temsilcilerinden biri olarak, dijital teknolojilerden aldığım güçle, bir insanın sahip olmadığı yetilerle tanımlanamayacağını, körlüğün –şayet geçici bir durum değilse– görmemek değil, görme yetisi dışındaki yetilere, geliştirilen alternatif tekniklere ve araçlara dayanarak yaşama hali olduğunu söyleyebiliyorum bugün. "Engelli", "dezavantajlı" vb. ifadeler de, "özürlü" ile ima edilenden çok farklı bir şey anlatmıyor. Hepsi de, sakatlığı teknik/tıbbi bir müdahale alanına indirgeyerek, eksik, yanlış giden, iyileştirilmesi gereken ya da yardıma ihtiyaç duyulan bir duruma işaret ediyor. Dahası, kamusal alanda karşılaştığımız kör ya da sağır kişileri, kim bilir ne vakit yitirdikleri ya da hiç sahip olmadıkları yetilerle tartacaksak, aynı alanda karşılaştığımız, çevrim dışı kalmamak için dijital uzantısından gözünü ayıramayan ya da fiziksel olarak bulunduğu ortamdaki ses yerine kendi istediği sesi dinlemek için kulaklık takanları nereye koyacağız?

Terminoloji tartışmasını bir yana bırakırsak, dijital dünya, araya koyduğu araçları artırarak bir yandan insan-insan, insan-doğa, insan-mekan ilişkilerini zayıflatırken, diğer yandan araya eklediği ve işleyişe daha geniş kesimleri dahil eden araçlar vesilesiyle, yanlışlığın sakat kişilerde olduğu görüşünü sarsıyor; mekanın ve bilginin farklı özelliklere, yetilere sahip olan, farklı araçlar kullanan kişiler göz önünde bulundurularak tasarlanması, düzenlenmesi, dağıtılması veya sunulmasının olanaklarını zenginleştiriyor, en azından elektrikler kesilene kadar...

Fotoğraf: Mustafa Cevahir Akbaş

Yazının sınırları dahilinde, çok küçük bir kesitine odaklanarak fotoğrafını çekmeye çalıştığım gidişat, burada anlatılanın ötesinde, çok yönlü bir hareket ve potansiyele sahip elbette. Daha şimdiden, günlük hayatta insanın gereğinin azalmasının sonucu olarak, var olmaya devam eden insanlar arasında, gerekli olanın kendisi olduğunu gösterme yarışının kızıştığını ve dolayısıyla sunumun, reklamın, imajın, ambalajın her geçen gün daha fazla önem kazandığını gözlemleyebiliyoruz örneğin. Yarışma gerilimi ve gösteri toplumu fertlerinin üzerlerindeki imaj/ambalaj soyulduğunda geriye kalanın diğer yarışmacılardan farksız olduğunun kolayca görülmesi, her daim depresyon yüklü, gereksizlik hissinden kurtulamayan bir toplamla karşılaştırıyor bizi. Belki, sakatı "engelli" terimine hapsedip onu kendi yardımına muhtaç olarak kodlayan da, işe yaradığını gösterme yarışı içindeki bu toplam. Belki sakatı, bu terimi sahiplenmeye iten de, söz konusu hapishanenin konforu. Neyse, şimdilik dikkat çekmek istediğim, cinsiyetçi, ırkçı, milliyetçi, sağlamcı kodlarla bezenmiş sınıflı bir toplumsal yapının yaratımı olarak bizi kucaklamakta olan dijital dünyanın, ebeveyni olan dünyanın hiyerarşik maddi ve ideolojik yapısını bozma, önceki dünyayı var eden referansları geçersiz kılma ve dolayısıyla daha kapsayıcı, daha eşitlikçi bir hayatın olabilirliğini düşündürme potansiyeli. Öte yandan, potansiyelin vücut bulması da, birçok farklı olasılığın yanında, bunu düşünüp hayata geçirebilecek bir iradenin doğmasına ve varlığını sürdürmesine bağlı. Her seferinde kapasitesinden çok daha fazlasını geliştirdiği araçlara yüklemeye devam eden ve bunu yaparken kendi kapasitesi zayıflayan insanın böyle bir iradeyi gösterebileceği de kuşkulu.

Bu akış bizi nereye götürür, henüz arkasında ve önünde insanın bulunduğu algoritmalar bir gün gelir onun varlığını tamamen gereksiz kılıp onu ortadan kaldıracak yeni algoritmalar geliştirebilir mi, yoksa yabancılaşmanın sınırlarına ulaşan insan, eşitlikçi, ekolojik bir yaşamın kurulması için bir tavır geliştirebilir mi, bilmek imkansız. Ancak şimdilik, geliştirilen her yeni teknikle insanlar arasındaki farklılıkların öneminin ve insani olan ya da olmayan gereksinimlerin karşılanması için insana olan ihtiyacın azaldığını söyleyebiliyoruz. Tabii, bu akış düz bir çizgi takip etmiyor. Eskiden gelen alışkanlıklarla, yapılarla, maddi ve ideolojik kurumlarla karşılaşıp yalpalıyor, yön değiştiriyor, itirazları dikkate alarak ya da ortadan kaldırarak ilerlemeye çalışıyor.

Sonuç olarak, dünyanın işini yaparken dünyanın enerjisini tüketen, her daim ışıklı, her yanı sesli kentlerin dünyasından, Arzuhalci Kör Kemal'in Demirci Haydar Usta'sına verecek bir haberim var: Senin o binlerce yıllık geleneği sağarak dövdüğün ve obanın kurtuluşu için ümit bağladığın kılıç, az kaldı, 3 boyutlu yazıcılar tarafından üretilecek pek yakında. Belki aramızdan birileri, enerji, inşaat ya da teknoloji tekellerine sunacak onu, içine doğduğumuz yaşam alanlarına, varlık nedenimize ve yaşama tutkumuza dokunmamaları için. Yine de, önümüzdeki Hıdrellez gecesi, çocuklar kendileri için en son teknolojiyle üretilmiş oyuncaklardan; gençler kendilerini çevrimiçi kılacak son teknolojiyle donatılmış mobil cihazlardan; yaşlılar her bir işlerini görecek robotlarla donanmış konutlardan birine sahip olmayı dileyecek, kuvvetle muhtemel...

İstanbul'dan Sakat Manzaraları

Bülent Küçükaslan

Engelliler.biz Platformu Genel Yayın Yönetmeni. 1999'dan bu yana tekerlekli sandalye kullanıcısıdır. Sakatlık alanındaki çalışmaları ve yazılarıyla Türkiye'deki sakat hareketine katkı sunmaya çalışıyor.

güneşe yeşile toprağa
ve açık havaya açız
adam gibi çalışmaya
insan gibi yaşamaya da açız
onun için de işte
sahnedeki kadına değil asıl
düzenin bazına asılıyoruz
-35. Damla, Can Yücel

İstanbul...
Ben içine düştüğümden beri güneşin etrafında 18 kere döndü dünya... Sana sorarsak, "lafı bile edilemez, mikroskobik bi' zaman..."; bana sorarsan, on sekiz senesi ömrümün.

Umutlu bi' çığlığım vardı ben içine düştüğüm sene, bağıra çağıra tükettim. Sana sorarsak, "adam sen de, milyonda bir"; bana sorarsan, yitip giden ömrüm.

Hastanelerin soğuk-beyaz duvarları vardı ilk önce, içinde yaşayan her şeyi kendine benzetmeye çalışan. Bir de camdan gördüğüm ağaçlar. Hastanenin soğuk karanlığı koridora açılan hantal kapıdan odaya girmeye çalışırken açık pencereden gelen yeşilin kokusu nefes almamı sağlardı. **Yeşile ilk özlemimdir.**

Beyaz çarşaflı hasta karyolası vardı bir de, içine hapsolduğum. Hastane içinde onunla dolanırdım! Demir parmaklıkların ardındaki mahpus misali, sağım duvar, solum duvar, altımda kaba demir yığını. Bir akşamüstü duvarlar üstüme üstüme gelirken yine, nasıl akıl ettiysek, o koca karyolayla hastanenin önüne çıktık. Önümde ağaçlar, toprak, karşı ucundan her an bir sürprizin çıkabileceği kıvrılarak inen bir yokuş; ardımda beton! **Yeşille ilk kavuşmamdır.**

Oda-karyola, karyola-fizik tedavi, karyola-yürüme bandı, duvarlar, uğultu, huzursuzluk, herkesin herkesten gizlemeye çalıştığı keder, telaş içindeyken sakin görünmeye çalışmalar, düşmeler, kalkamamalar, yürür gibi yapmalar, eksiklikler, bedenin zihinden kopması, el yordamıyla yeniden tanıma çabaları... Betonlar içinde nasıl yaşanabilirse, öyle bir kaos. **Sakat bedenimle ilk didişmemdir.**

Bir tekerlekli sandalyem oldu sonra.
Hasta adamdan sakat adama dönüştüm, özgürlüğüme kavuştum yeniden. İstediğim zaman çekip gidebildim mesela, ne zaman istersem geri gelebildim. Yalnız kalabilmenin de kalabalığa karışabilmenin de kontrolünü bana geri verdi. **Tekerlekli sandalyeme ilk minnet duyuşumdur.**

Yedi buçuğu doldurup çıktım hastaneden. Bir ömür yatıp tekerlekli sandalyesiyle sokağa adımını atan adamın başına ne gelirse o geldi başıma: Müteahhit Osman! Yokluğumda bizimkilerin taşındığı yeni evin önüne otomobili park edip telaşla arabadan inince, merdivensiz diye gelinen evin girişinde önce kocaman bir kaldırım, sonra Osman karşıladı bizi. Kaldırım ortada, aştık. Ama Osman'da bir haller! Biz apartmandan içeri girme, o yanımızdan geçip sıyrılma telaşında:
- Asansör çalışıyor, değil mi Osman abi?
- Tabii, tabii.
O dışarı çıkıyor, biz asansörün kapısına varıyoruz; kapı duvar! Oysa günlerdir benim gelişimde aksaklık olmaması için herkes tembihlemiş Osman'ı. **Merdivenlerin dibinde ilk kalakalışımızdır.**

Eyvah, şimdi ne olacak derken Osman'ın pişkin sesi apartmanda yankılanıyor:
– Abi geldik, merak etme. Seni burada bırakacak değiliz ya.
– İyi ama asansör?
demeye kalmadan camiden topladığı 3-5 adamla birlikte beni paketleyip merdivenlere itelemesi bir oluyor. Kimse ne yapacağını, sandalyenin neresinden tutması, neresinden tutmaması gerektiğini bilmiyor. Beş kişi, bir de ben, merdivenlere sığmıyoruz. "Sen aşağıda kal", "Yusuf dayı sen yukarı çık", "Şurayı tut Hasan", "KÜÜÜT!", "Aman! O kolçak çıkıyor muymuş?!", "Ya-

Fotoğraf: Mustafa Cevahir Akbaş

kaladım", "Tamam", "Dikkat", "Öbür tarafa geç sen", "Abi şurayı tutsana", "Tamam, yanaş abi duvara", "Kenara çekil İsmail", "Cevat sen de çekil, çekil abi, çekil", "Basamağa dikkat et", "Sen iyi misin abi, merak etme", "Hah, tamam, ilk kata geldik bile, soluklanalım".
– Bülent Abi kaçıncı kattaydınız siz?
– "Yedi!"
Bakışıp gülüşmeler. O arada bir fırsatını bulup "Osman, neden olmadı bu asansör?" diyorum ama Osman ne yapacağını biliyor: "Hadi Bismillah, Hasan sen şu taraftan tut, bu sefer öne ben geçiyorum." "Osman abi soluklansaydık." "Üst katta soluklanırsınız, sen gel yanıma", "Dayı sen şu ucu tut", "aman bu sefer o kolu düşürmeyin", "Sen de yana geç Cevat", "Sen de şuradan destek olursun, tamam mı?". "Kardeş merak etme, biz seni taşırız."

"Üst kata çıkmak"tan "yukarı taşınma"ya ilk geçişimdir.

***
Yirmilerinde, iyi ahbap olan Suat ve Kerem İstanbul'un altını üstüne getirme coşkusuyla buluşmaya karar verirler.

Suat o gün de dışarı çıkacağı diğer günlerde olduğu gibi erken kalkar, kıyafetlerini giyer ve hafif bir kahvaltı yapar. Bıraksalar uzun bacaklarını açarak tek adımda Taksim'e gidecek gibi hisseden o bıçkın delikanlı, şüphesiz her seferinde daha bir canı sıkkın olduğu halde, işe yetişmek için koşturarak evden çıkan, dağ gibi, kocaman elli, ama son zamanlarda bel fıtığı da bulunan işçi babasının sırtında sessizce ve gözleri kapalı vaziyette beş kat merdiveni aşağıya iner ve her seferinde daha bir inanmış halde ant içer ki, düz ayak bir eve taşınabilecek parayı bulacaktır bir gün!

Kerem ise daha şanslı, babaannesinin evi asansörlü bir binadadır. Evet, asansör çok küçük; evet, tekerlekli sandalye kolayından sığmıyor; evet, her seferinde sandalyesinin orasını burasını çıkartıp kendisini de iyice küçülterek bir şekilde asansöre girmeye çalışıyor; ve evet, her seferinde asansör bozulmasın diye 9. kata çıkana kadar dualar etmek zorunda kalıyor ama olsun, bu sefer buna değecek! Bugün Taksim'de sabahlama, gece yarısından sonra da babaannesinde kalma planı yapılmıştır çünkü. Öyle ki, "Nereden çıktı şimdi bu babaannede kalmak?" diye soran annesine, hiç duraksamadan, "Kadın kaç zamandır yalnız, onu mutlu etmiş olurum," diyecek kadar da tetiktedir. Öyle ya, gece Taksim'e gideceğini, ancak gece yarısından sonra döneceğini, hele de Suat'la birlikte gideceğini söylese, "Aman evladım, vay siz tekerlekli sandalye kullanan iki çocuk ne yaparsınız oralarda?" diye diye kapının önüne yatar ki mümkünü yok izin vermez evden çıkmasına. Hem babası da ne der sonra!

Hala söylenmeye devam eden annesini geride bırakıp odasına vardığında dün akşam özenle seçtiği kıyafetlere bir daha bakar, yatağın üzerine serer, beğenir ve giyinmeye başlar: Tişörtünü çıkartır, vücudunun güzel koktuğundan emin olur, eşofmanını bel lastiğinden kavrayıp olabildiğince aşağıya doğru sıyırır, sandalyesinde hafif öne kaykılır, önce sola bükülerek eşofmanı sağ bacağına doğru aşağıya iter, sonra sağa bükülür ve sol bacağı üzerindeki eşofmanı dizine kadar iter, sonra sol eliyle sandalyesinin sırt koluna tutunur, sağ eliyle dizlerindeki eşofmanı ayaklarına kadar indirir, sonra oturuşunu düzeltir, sol ayağını sağ dizinin üstüne yaslar, eşofmanı boşa çıkartır, sağ bacağını sol dizinin üstüne yaslar ve eşofmanı tümden çıkartmış olur.

Yatağın üzerindeki blucini hızlıca üstüne geçirir, gömleğe uzanır, yine beğenerek bakar, kolayca onu da giyer, boy aynasına doğru ilerler, yakışıklı göründüğüne karar verip aynadan kendine bir göz kırpar, çapkınca gülümser ve içeri geçer. Babasına yük olmasın diye sofradan hep aç kalkan Suat'ın aksine Kerem kahvaltıda bir buçuk ekmekle 3 yumurtayı ve üstüne de tereyağla reçeli bir öküz iştahıyla mideye indirip akşam için bol bol enerji depolar. Ama çok sevdiği halde bir bardaktan fazla çay içmez! İstanbul'da istediği zaman tekerlekli sandalyeye uygun tuvalet bulamayacağını bilecek kadar deneyimlidir zira.

***
Kerem giriş katındaki evinden çıkar, yaptırmak için bütün komşularla kavga etmek zorunda kaldıkları rampadan süzülür, arabasının yanına gelir, kapıyı açar, çevik bir sıçrayışla koltuğa transfer olur, tekerlekli sandalyesini ustaca arka koltuğa alır, kendi bacaklarını usulünce yerleştirir, emniyet kemerini takar, kutusundan güneş gözlüğünü çıkartır, takar, dikiz aynasını kendisine çevirir, eliyle yüzüne dokunur, başını çevirir, küpesiyle güneş gözlüğünün uyumunu sever, arabasını çalıştırır, elle kontrol edilen gaz koluna ustaca yüklenir ve Suat'ı almak için yola koyulur.

Yarım saat sonra her zaman buluştukları yere varır ve bir gözü üst geçitteki asansörde olacak şekilde beklemeye başlar; bekler, bekler, bekler ama Suat gelmez. Merak içinde telefona sarılır, "Nerede kaldın?" diye sorar. Suat nefes nefesedir, "On dakikaya oradayım" der, kapatır.

On beş dakika sonra arabanın camına vurarak "Geldim," der, küfrün bini bir para! Üst geçidin asansörü kapalıymış, anahtar güvenlik görevlisindeymiş, güvenlik görevlisi aşağıdaymış, çağırmışlarmış, gelecekmiş! Yirmi dakika sonra nihayet gelmiş. Asansöre binmiş, yukarı çıkmış, köprüden karşıya geçmiş ama bir de bakmış ki oradaki asansör bozukmuş! Geçen hafta bozulmuş, haber vermişlermiş merkeze... "Dur bir soluklan," der Kerem. Suat soluklanır, "Köprünün üstünden seni gördüm aslında," der. İkisi birlikte küfrederler. "Sonra ne yaptın?" diye sorar Kerem. "Gerisin geri döndüm, sandalyeyi 1 km sürerek ötedeki köprüden buraya geldim. Ter içinde kaldığıma mı yanayım, arkadan dat-dat-dat korna çalıp geçen kamyon şoförüne nefesim yetip taş kavuşturamadığıma mı, yoksa karşı karşıya geldiğimizde "Ne işin var bu halinle yolda?" diye atarlanan otomobil şoförüne doyasıya küfredemediğime mi?"

Fotoğraf: Mustafa Cevahir Akbaş

beyond.istanbul

***

Turgut, çok sevdiği sevgilisi terk ettiği için atmış kendini babadan kalma evin damından aşağıya, on sekizinde. Necla'ysa nişanlısının kullandığı araç aşırı hızdan takla atınca, araçta sıkışıp kalmış. İkisi de omurilik felci olmuş.

Yıllar sonra, on bir gün arayla aynı fizik tedavi hastanesinde kesişmiş yolları. Turgut önce hikayesine vurulmuş Necla'nın, sonra güzelliğine. Necla'ysa önce zarif parmaklarına Turgut'un, sonra adamlığına. İki sene neredeyse hiç ayrılmamışlar birbirlerinden. Sonra, herkesin "Aman şöyle olmaz", "Aman böyle olmaz", "Bu aşk yürümez" diye konuşmasından bıkıp, birlikte yaşamaya karar vermişler ve şehir merkezinde uygun bir ev bulamadıkları için Turgut'un damından aşağıya atladığı Sarıyer'deki müstakil eve taşınmışlar. Mahalleden de iki kediyi ikna etmişler kendileriyle yaşamaları için. Bahçede sardunyalar, bir kamelya, iki oya ağacı, iki manolya, bir sürü mevsimlik çiçek ve ortada uzun bir tahta masa.

Görenlerin, duyanların yaşadığı şaşkın hal uzun süre çiftin gündelik yaşamlarının en önemli parçası olmuş. Bugünlerde "Bir kız evlat edinmeyi kafaya koymuşlar" diye konuşuyormuş mahalleli, ama sakat oldukları için devlet buna izin vermiyormuş! Ne mümkün! Herkes bir çocukları olacağından emin; ya devlet bir yetimi verir bu mahalleye ya da bu deliler kendileri yapar en az bir tane. Hem evlenirler de o zaman.

***

Uzun bekleyişin ardından Odakule'nin arkasındaki otoparkta park edecek bir yer bulur Keremler. Araçtan inmeden önce ikisi de sonda ile mesanelerini boşaltırlar yine. Malum, tekerlekli sandalyeye uygun tuvalet yok buralarda da! Sıkışık otoparkta zorla araçtan inip, eğri büğrü, bol kaldırımlı yolda kah başkalarından yardım isteyerek kah birbirlerine yardım ederek Çiçek Pasajı'na varırlar.

Turgut, Necla ve Nesrin onlardan önce gelip masada yerlerini almışlardır. Kerem'le Suat kapıdan görününce sevinmişler, sarılmışlar, dostlukla el sıkışmışlar. Nesrin Suriye'den göç etmiş Ezidi bir genç kadın. Yanında patlayan bomba bütün ailesini yok etmiş, onun da bir kolunu koparıp almış. Turgut'la Necla, Mülteciyim Hemşerim Dayanışma Ağı vesilesiyle tanımışlar onu. Gel zaman git zaman ısınmışlar birbirlerine, evin üst katındaki bir odayı ona vermişler.

Rakı-balık derken, o akşam herkes anlatmış sakatlık hikayelerini. Hakimler, belediye başkanları, siyasiler, polisler, doktorlar, hemşireler, imamlar, akademisyenler, öğretmenler, patronlar, binalar, kaldırımlar, otobüsler, metrolar, yollar, rampalar, şoförler, pilotlar, analar, babalar, kadınlar, erkekler, çocuklar, iyiler, kötüler, insanlar, hayvanlar hep meze olmuş masada. Kadehler kalkmış yan masalardan, gülmekten ve küfretmekten yoruluncaya kadar içmişler. En sonunda Nesrin anlatmış hüzünlü hikayesinden bir kesit, herkes susmuş. Devam etmiş Nesrin, kocaman gülümseyip kadehini kaldırmış, herkesle tek tek kadeh tokuşturmuş, "Umut hiç bitmez" diyerek şerefe demiş: "Beni duyan ve duymayan, benim yanımda olan ve olmayan herkese sen şefkat göster ve bizi de buna dahil et". Yarım saat daha oturup arkalarında sandalyesiz kocaman bir masa bırakarak çıkmışlar.

Uzun bir aradan sonra çıktığım Taksim'de rastladım çocuklara. Yalpalaya yalpalaya karşıdan geliyorlardı. Görenler gülüyordu, bizimkiler onlardan çok gülüyordu. Sarıldık, ikna ettim onları da Hüsnü Arkan dinlemek için bara gelmeye. Her kaldırıma ve basamağa küfrederek bara vardık. Aşk şarkıları dinleyip kalabalık içinde kendimizden geçtik. Suat ikinci şarkının en güzel yerinde Nesrin'in eline dokundu, Nesrin Suat'ın sandalyesinin tekerine oturdu, Necla Turgut'a "bebek yapalım" dedi, Turgut Necla'ya "evlenelim", Kerem'le ben de her zaman olduğu gibi gözümüze kestirdiğimiz meraklı kızlarla flört ettik. Sabaha karşı Gezi Parkı'nda ağaçların altında çimenlere yatar haldeyken uyandık, on kişi. Bizimkiler, bir sarışın, bir esmer, iki de güzel sokak köpeği. Taksim'de Pazar sessizliği, güneş ısıtıyor bedenleri, kuşlar cıvıldıyor.

İstanbul direniyor, hala.

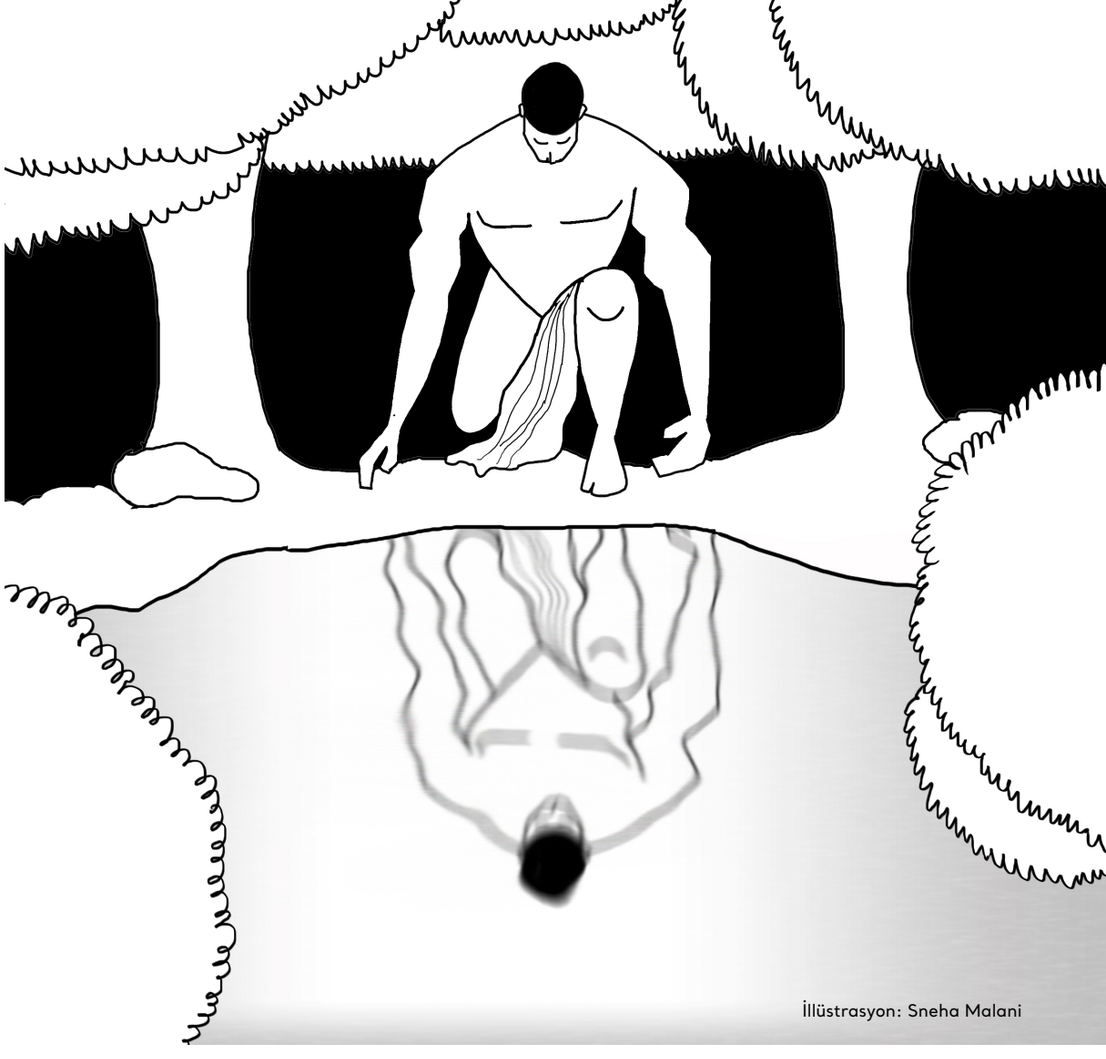

İllüstrasyon: https://pixabay.com
Funemanka

Normallerin Narsisizminin Yarattığı Kentte, Engelli Kentin Yalnızıdır!

Süleyman Akbulut

Ekonometri ve kamu yönetimi alanlarında eğitim gördü. Engelli hakları alanında araştırma ve savunuculuk çalışmaları yaptı. Uluslararası ve ulusal kuruluşların engelli hakları konusunda raporlama çalışmalarında yer aldı. Aynı zamanda edebiyat alanında da çalışmalar yapan Akbulut'un Her Savaş Bir Tanrı Öldürür ve Sandalye-Ben Büyüyünce Mavi Olacaktım isimli romanları ve "Masalsı Yüzleşmeler" isimli bir denemesi yayınlanmıştır. Hala Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği başkan vekilliği görevini sürdürmektedir.

İllüstrasyon: Sneha Malani

İçinde yok olduğunuz bir yerdir kent, engelliyseniz! O kentin sokakları, kaldırımları, okulları, parkları, kafeleri, deniz kenarları, denizin kokusu size yasaktır. Siz ona yabancısınızdır, o size! Kentin yalnızı olarak, Kosinski'nin kitabında bahsettiği boyalı kuşsunuzdur.[1] Size bakar insanların çoğu dışarı çıktığınızda. Eksik, hatta belki biraz aşağıda görülen, çokça acınılan, merhamet edilmesi gereken olarak görülürsünüz. O kentten biri olmak istediğinizde "yok sayıldığınız" kentin mimarisi bir engel çıkarır önünüze, takılırsınız, düşersiniz hatta bazen. O zaman bakışlar, koşuşturmaya döner, gelirler; size yardım etmeye, sizin ötekiliğinizi, oraya ait olmadığınızı hatırlatmaya gelirler. Yüzünüzde bir tebessüm belirir. Hüzünlü, kırık bir tebessüm! Yabancılaştırılmanın, herkesten farklı "kılınmanın" sitemkar tebessümüdür o! Kentin yalnızının tebessümü!

Çünkü "normallere" göre tasarlanan sokakların kaldırımlarında yol almaya çalışmaktasınızdır. Sadece onlar gibi olanlara göre basamak yüksekliği verilmiş otobüse binmek, otobüsle sadece onlar gibi olanlar için tasarlanmış okullarda okumaya gitmek, iş yerlerinde çalışmak, onlar gibi olanlara göre düzenlenen parklarda gezmek, kafelerde oturmak, sinemalara gitmek istemektesinizdir. Özetle "normallerin dünyasına" bir anormal olarak girme kabahatini işlemişsinizdir bir engelli olarak.

Normal olan çok olandır, normal olanın (konu engellilik olunca) fonksiyonları tamdır! Fonksiyonları tam olan hızlı yürüyebilir, yüksek basamaklı merdivenlerden çıkabilir, elindeki yükü taşıyabilir. Normal insan genç, erkek ve fiziksel olarak gücü olandır! Bu akıl yürütmenin tersinden yol alındığında ise insanlığın belki de en kötü dolaylı çıkarımına ulaşılmaktadır. Eğer normal olanların fonksiyonları tam ise, fonksiyonları eksik (ya da bozuk) olan ANORMALDİR!

Sadece bu kadar değil! Normallik, normallerin gözünde mükemmelliktir. Bu haliyle aslında normal narsisisttir.[2] Kendine aşıktır ve kendini mükemmel olarak gördüğü (ve çok olan olduğu) için dünyayı ve tabii bunun bir uzantısı olarak içinde bulunduğu binayı, içinde bulunduğu ilçeyi ya da kenti kendine göre tasarlamak (ona göre) doğal bir sonuçtur!

Oysa yanlış tezler üzerine kurulmuş her teori, tezleri gibi yanlış olmaya mahkumdur! Normal denilen kavram, objeleri ölçmek için üretilmiş bir kavramdır ve insanı normale göre tanımlamak insanın bedenine, ruhuna, yarattığı sosyal ilişkiler ağına, daha da ötesinde yarattığı uygarlık denilen kavrama aykırıdır. Çünkü insanı doğada başat kılan, sosyalliğinin ve farklılıklarının beslediği enerjisidir!

Çünkü insanı geliştiren sadece zekası değil; eşitlik, adalet ve hukuk gibi farklılıkları zenginliğe dönüştürme, yaşama dahil olma ve kendini gerçekleştirmesine imkan veren kodları üretmiş olmasıdır!

İşte bu yüzden insanı engelliye dönüştüren "normalin narsisizmi" aslında, uygarlık denen kavramın içinde en eğreti duran, en habis sosyolojik icattır!

İşte bu yüzden aslında sakat diye tanımlanması gereken bireylere engelli denmektedir. Bu yüzden engelli demek, aslında engellenmekten gelmektedir. Öyle ya! Bacaklarınız fonksiyonlarını kaybetmişse felçlisinizdir. Gözleriniz görme fonksiyonunu kaybetmişse körsünüzdür. Kulaklarınız duymuyorsa sağırsınızdır. Ve mesele bir yerden bir yere gitmekse, yani hareket etmekse, tekerlekli sandalyenizle, koltuk değneğinizle, beyaz bastonunuzla, kılavuz yol uygulamalarıyla, sesli ve ışıklı tabelalar yardımıyla nasıl olsa gidersiniz gitmesine ama yeter ki sakat birey ENGELLENMESİN! Yeter ki sakat bireyin fonksiyon kaybı, "normal insanların dizayn ettiği" dünyadan kaynaklanan engeller yüzünden bir yetenek kaybına dönüşmesin. Herhangi bir medikal malzeme, herhangi bir yazılım, herhangi bir teknolojik cihaz ya da herhangi bir mimari düzenleme sayesinde bir yerden bir yere gidebilme yeteneğinin, bir bilgiyi edinebilme yeteneğinin, eğitim görebilmenin, çalışabilmenin, özetle herhangi bir eylemi gerçekleştirme yeteneğinin kaybedilmesine neden olunmasın!

Kaldı ki, bireyden bireye, bir toplumsal kesimden bir başka toplumsal kesime, hatta devletten yurttaşa sunulmuş bir lütuf değildir erişilebilir bir dünya! "Herkes bir engelli adayı olduğu" için yapılmaz tekerlekli sandalye rampaları, donanımlı toplu taşıma araçları, asansörler! Toplumun diğer kesimlerinin ya da devletin bir sosyal sorumluluk olarak yaptığı çalışmalardan ibaret değildir erişim düzenlemeleri! Tam tersine, katışıksız, net ve sorgulanmayacak bir haktır ve yapılması mühendisinden mimarına, her türlü kamusal hizmeti sağlayan kurum ve kuruluşların teknik görevlilerinden idari yetkililerine kadar herkes bakımından bir sorumluluktur.

Ancak sadece bu kadar değildir. Bütün kamusal hizmetlerden yararlanılmasının ön koşuludur erişim düzenlemeleri. Bu yönüyle engelli bireyin eğitim hizmetlerinden faydalanabilmesinin, iş yaşamına katılabilmesinin, çalışma hakkından yararlanabilmesinin, sosyal ve kültürel hayata katılabilmesinin en önemli şartıdır. Bu yönleriyle yaşamın tüm alanlarına katılabilmek için bir araçtır erişim düzenlemeleri!

Medeniyet, insanı birey olarak her şeyin merkezine koyarak ona dokunulmaz haklar vermiştir. Yaşama, sağlıklı bir çevrede yaşama, eğitim,

Normal denilen kavram, objeleri ölçmek için üretilmiş bir kavramdır ve insanı normale göre tanımlamak insanın bedenine, ruhuna, yarattığı sosyal ilişkiler ağına, daha da ötesinde yarattığı uygarlık denilen kavrama aykırıdır.

çalışma, seyahat, bağımsız yaşama, örgütlenme hakkı vb. birçok hak günümüz uygarlığının temel unsurları niteliğindedir. Bu minvalde, engelli bireyin diğer bireyler gibi sahip olduğu ve eşit şekilde yararlanması öngörülen tüm haklardan yararlanma süreçlerinde dezavantajların ortadan kaldırılması için bir ilkedir erişilebilirlik düzenlemeleri.

İşte bu yüzden evrensel hukukun ve Türk ulusal mevzuat sisteminin getirdiği erişim hakkının sağlanmasına yönelik uygulamalar yasal bir zorunluluktur. Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin "Erişilebilirlik" başlığını içeren 9. maddesinin 1.fıkrası şöyle demektedir:

> *Madde 9 Erişilebilirlik (1.) Taraf Devletler engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşıma, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alacaklardır.[3]*

Peki, Türkiye bu sözleşmeye tarafken ve tam da bu sözleşme ile uyumlu yasal düzenlemeler yaparak erişilebilirlik düzenlemelerinin yapılmasını kamusal hizmetler veren tüm kurumlar için zorunlu kılmışken durumumuz nedir? Normallerin narsisizminin ürünü olan kentsel mekanları dönüştürebildik mi ülke olarak? Yahut eğitimden sağlığa, çalışma hayatından ulaşıma, temel anayasal hakların hizmete dönüştüğü kamusal hizmet veren binaları ya da toplu taşıma araçlarını engelli erişimine uygun hale getirebildik mi?

Bu sorunun cevabını çok net ve en kısa yoldan vermek mümkündür aslında. Zira Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın oluşturduğu Erişilebilirlik İzleme Sistemi veri tabanında bulunan toplam bina sayısı 1.525.178 adet olup bunlardan %75 ve üzerinde erişilebilirlik oranına sahip olan bina sayısı sadece 3.380'dir.[4] Alanda yapılan araştırmalara göre Türkiye'de 285.871 adet yaya yolunun (arter, cadde ve sokaklarda bulunan kaldırımlar) %81,4'ünde rampa ve %96,1'inde ise hissedilebilir zemin uygulaması bulunmamaktadır. Kaldı ki, erişilebilirlik düzenlemesi yapılan yolların-yapıların aslında ne kadar erişilebilir olduğu ise gündelik yaşamda karşımıza çıkan aşırı dik-kısa rampalar, asansörler, yollar ve kamu görevlilerinin tutumları yüzünden her zaman tartışmalıdır. Ve bu tablo, sadece kendisiyle sınırlı kalmamaktadır.[5] Erişim düzenlemelerinin olmayışı, engellilerin eğitimden istihdama, tüm alanlardaki haklara erişimdeki engel olarak durmaktadır.

Engelli öğrencilerin eğitim hizmetlerinden yararlanma oranları son yıllarda artış gösterse de, engelli öğrencilerin okullaşma oranı hala olması gerekenin çok gerisindedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı verilerine göre engellilerin %41'i okuma yazma dahi bilmemektedir. 2014'te ise toplam üniversite öğrencileri içindeki engelli öğrenci sayısı sadece 10.000'de 18'dir. Sonuç olarak bugün üniversitede okuyan her 1000 öğrenciye karşılık, 2'den az engelli öğrenci bulunmaktadır.

İstihdam alanında engellilerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biri, engelli istihdam etmenin işyerine sorun yaratacağı düşüncesidir. Engellinin işyerine düzenli gelemeyeceğine, işyerinin fiziki erişim koşullarının işyeri açısından sorun doğuracağına olan inanç, engelli istihdamına mani olmaktadır. 2014 yılı sonu itibariyle 60.731 engelli memur kadroda olması gerekirken, sadece 36.165 engelli memur çalıştırılmaktadır. 2014 yılı Aralık ayı verilerine göre, özel ve kamu sektörlerinde toplamda 110.240 engelli çalıştırılması gerekirken, 95.128 engelli istihdam edilmektedir. Yani çalıştırılması gereken engelli işçi kotasının %13,7'si boştur.

Yukarıda sıralanan rakamlar, sakat bireylerin nasıl engelli bireye dönüştüğünün ve ekonomik-sosyal hayatın dışına itildiğinin göstergesi aslında. Bu tabloda toplumun tüm kesimlerinin, tüm meslek gruplarının, tüm idarecilerinin ve politika yapıcılarının payı vardır.

Artık toplumun kendisiyle yüzleşmesi gerekiyor. Ve yüzleşmek demek, normalin narsisizmini bir kenara bırakıp, dünyayı herkes için eşit, bağımsız ve özgür yaşanabilir kılmak için harekete geçmek demek. Çoğunluğu oluşturanların, azınlık olanların hakları için mücadele etmesi, herkes için yaşanır bir kent yaratılmadığı müddetçe rahat nefes alamaması, eksik hissetmesi demek.

Siz ne düşünüyorsunuz? Normal denen insan modelinin ve dünyayı normal üzerine kurgulayan anlayışın bir an önce aşılması gerekmiyor mu artık?

---

1 — Jerzy Kosinski'nin Boyalı Kuş romanı İkinci Dünya Savaşı'nın ilk haftalarında Nazi dehşetinden ve katliamından kurtulması için binlerce benzeri gibi Orta Avrupa'nın büyük bir şehrinde yaşayan annesiyle babası tarafından uzak bir köye gönderilen çocuklardan birinin öyküsüne yer vermektedir. Öyküde, sarışın renkli gözlü köylülerden farklı olarak esmer bir çocuğun aile özlemi, korkular içerisinde şahit olduğu olaylar anlatılır. Romana adını veren "boyalı kuş", köylüler arasında uygulanan bir geleneğin adıdır. Bu geleneğe göre bir kuş yakalanır, boyanır ve sürüsüne katılması için serbest bırakılır. Ancak boyandıkları ve farklı göründükleri için bu kuşlar, sürüdeki diğer kuşlar tarafından öldürülür.

2 — Narsisizm veya özseverlik, kişinin kendisine tapması, kaba tabirle kişinin kendisine aşık olması olarak tanımlanan bir terimdir. Yunan Mitolojisi'nde Narkissos adıyla sözü edilen, adını narsisizme veren Narsis'in öyküsü kısaca şöyle anlatılır: Narsis, ırmak ilahı Kephissos ile arındırıcı suların bekçi perisi Liriope'nin oğlu olarak doğar. Bir kahin, ebeveynine Narsis'in dünyada, kendi yüzünü görmediği sürece yaşayacağını bildirir. Narsis bir gün bir su birikintisine dökülen bir kaynağın yanına gelir ve su birikintisine doğru eğilerek oradaki sudan içmeye başlar. Doğal olarak, bu sırada, birikintide yansıyan yüzünü görür. Kendi yüzünü görünce önce şaşkınlığa düşer, sonra kendini hayranlıkla seyre dalar ve kendisine aşık olur. Bu seyirden kendisini bir türlü alamayan Narsis gitgide hissizleşir, dünya yaşamına gözlerini yumar ve bulunduğu yere kök salarak açılmış bir çiçeğe dönüşür. Bkz.https://tr.wikipedia.org/wiki/Narkissos_(mitoloji)

3 — Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi Madde 9, fıkra 1, Kanun No: 5825, Kabul tarihi 03.12.2008, resmi gazete yayın tarihi: 8/12/2008 Sayı: 27084, http://eyh.aile.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesmenin-onaylanmasinin-uygun-bulunduguna-dair-kanun-ve-engellilerin-haklarina-i%CC%87liskin-sozlesme

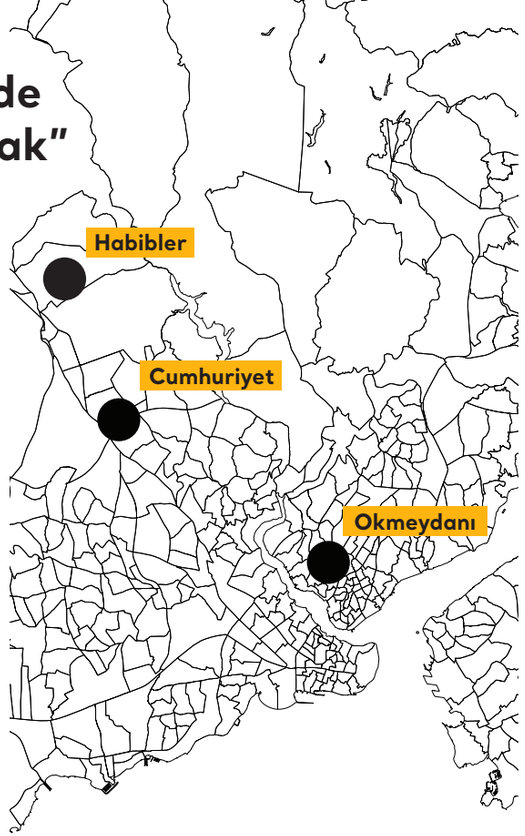
4 — Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği, (2015). "Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler". Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2014 http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ozet_2014.pdf

5 — A.g.e

Yok Sayılan Mahallelerde Sakat Olarak "Var Olmak"

Bahar Bayhan

Şehir plancısı. 2011 yılında MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. MSGSÜ Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir. Arkitera.com'da editör olarak çalıştı. Çalışmalarına Mekanda Adalet Derneği bünyesinde devam etmekte, Beyond İstanbul yayınlarının editörlüğünü üstlenmektedir.

Yerleşim yerlerinin hukuki güvenceye kavuşturulması için, kendilerini yok sayan kentsel dönüşüm uygulamalarına karşı hak arama mücadelelerini kurdukları mahalle dernek ve kooperatifleri aracılığıyla sürdüren mahalleliler, 2015 yılı içinde bir araya gelerek Mahalleler Birliği'ni kurdular. Başta İstanbul olmak üzere İzmir, İzmit ve Eskişehir'den onlarca mahallenin oluşturduğu Birlik, gücünü kapsayıcılığı, çokluğu ve birbirleriyle kurdukları eşdeğer ilişkilere dayanan ortaklık hukukundan almakta.

Mahalle dernek ve kooperatifleri, ağırlıklı olarak 6306 sayılı "Afet ve Kentsel Dönüşüm" yasasının "rantçı çevreleri" gözeten uygulama süreçlerinin (potansiyel) mağduriyetleri ile 1984 yılında çıkarılan ve yıllardır yerleşim yerlerinin hukuki güvenceye kavuşturulması vazifesini kamu idarelerine veren 2981 sayılı kanunun uygulanmamasından doğan mekanda adaletsizlik meseleleri ekseninde çalışmalarını sürdürmekteler.

Bu yakıcı sorunlar ile uğraşırken, "mekanda adalet ve sakatlık" konusunu ve özellikle mahallede engelli erişimi hakkında yapılabilecekleri Mahalleler Birliği'nin parçası olan Okmeydanı Çevre Koruma ve Güzelleştirme Derneği, Habibler Mahallesi Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ve Cumhuriyet Mahallesi Siteler Yaşam ve Dayanışma Derneği (SiteDer) ile konuştuk. Mekanda adalet mücadeleleri içinde sakatlık meselesinin daha merkezi bir yer edinmesi gerektiği konusunda hemfikir olduk.

Okmeydanı: "Mahalleyi savunmaktan güzelleştirmeye vaktimiz olmuyor."

Okmeydanı Çevre Koruma ve Güzelleştirme Derneği yönetiminden Bekir Abi, 50 yıllık mahallesini anlatarak başlıyor söze. Her emektar gecekondu mahallesinde olduğu gibi Okmeydanı'ndaki yaşam da bin bir zorlukla, sakinlerinin mücadelesiyle yeşertilmiş. Bahçelerinde kuyular bulunan evlerden, çocukların gençlerin top oynadığı geniş tarlalardan, hayvancılık yapılan mandıralardan bahsediyor ve o günleri anlatırken mahallenin adeta bir köye benzediğini söylüyor. Eskilere dair hafızasında en çok yer eden anıların, mahallelinin birbiriyle dayanışma, birlikte sosyalleşme deneyimleri olduğunu anlıyoruz. Yıllar içinde hızlı yapılaşmayla mahallede büyük bir değişim yaşandığını söyleyen Bekir Abi, mahallenin fiziki yapısının engellilerin yaşamına uygun gelişmediğini söylüyor. Erişime yönelik derneğin ufak çaplı girişimleri olduysa da bunun sürekli olamadığını şu sözlerle açıklıyor: "Düşünecek zaman yok çünkü hep savunmadasın. Yani ne olacak, ne bitecek, ne yapalım da koruyalım derdindeyiz. Nasıl güzelleştirelim diyemiyoruz..." Kentsel dönüşüm baskısıyla karşı karşıya olan mahallenin en temel gündeminin hak sahibi olduklarını kanıtlayarak mahalleyi korumak olduğunu söylüyor ancak herkes için eşit erişimi sağlamak adına dernek olarak farkındalık oluşturmanın önemli olduğunu da ekliyor.

Bekir Abiyle sohbetimiz, zihinsel engelli bireylerin sorunları üzerine derinleşiyor. Otistik bir torunu olan Bekir abi, çocuk büyürken yaşadıkları sıkıntıları anlatıyor. Fizik tedavinin ve iletişimin çocuğun mental ve bedensel gelişimi için çok önemli olduğunu vurgularken var olan eğitim kurumlarının oldukça yetersiz olduğundan ve güven duymadıklarından bahsediyor. "Çocuklar orada (rehabilitasyon merkezinde) sadece oyalanıyorlar" diyen Bekir Abi devletin, zihinsel engellilerin gelişimine, eğitimine dair bakış açısında büyük bir sorun olduğunu söylüyor.

Okmeydanı, Fotoğraf: Bekir Dindar

Habibler Mahallesi, Fotoğraf: Hülya Arslan

Habibler Mahallesi: "Tapunun olmadığı yere hizmet gelmiyor, bu işte en büyük sıkıntıyı çeken engelli vatandaşlarımız oluyor."

Habibler Mahallesi'nde, mahallenin erişim sorunlarını konuşmak üzere Habibler Mahallesi Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği yöneticileriyle bir araya geldik. Uzun yıllardır mahallede süren mücadelenin tapularını almak üzerine olduğunu söylüyorlar; nitekim mahallenin çözülemeyen sıkıntılarını da tapuya bağlıyorlar. "Tapunun gelmediği yere hizmet gelmiyor" diyen Dernek yöneticileri, bu noktada en temel problemin ulaşım olduğunu, ulaşım imkanının kısıtlı veya herkes için erişilebilir olmamasının da mahalledeki engelli vatandaşların temel sıkıntısını oluşturduğunu ifade ediyorlar: "Biz istiyoruz ki buradan Vezneciler'e yahut Beyazıt'a kadar yahut Eminönü'ne kadar bir otobüs alalım. Bir türlü olmuyor. 'Eski Edirne Asfaltı'ndan geçiyor oraya kadar yürüyün' derler. Tamam ben yürürüm ama engelli vatandaşlar nasıl yürüyecek? Yaşlılar var, hastalar var, kilolular var, yürüyemiyor."

Erişim problemlerine karşın, mahallenin binalarla dolu olmaması, mevcut yapılaşmanın bahçeli ve düzayak oluşu engelli vatandaşlar için birer avantaj olarak görülüyor. Diğer yandan mahallede dayanışmaya dönük samimi sosyal ilişkilerin de engellilerin mahalledeki yaşamını kolaylaştırıcı bir özellik olduğunu belirtiyorlar. Rampalı yollar, geniş kaldırımlar gibi fiziksel çözümlerin yanında toplumsal huzurun ve güven ilişkisinin önemli olduğunu vurguluyorlar. Hayallerindeki dönüşüm projesini ise şöyle özetliyorlar: "Ayağımız toprağa bassın, bahçeli nizam olsun. İstanbul'daki gibi binalara tıkılıp kalmak istemiyoruz."

Cumhuriyet Mahallesi, Fotoğraf: Bahar Bayhan

Cumhuriyet Mahallesi: "Amaç engellileri dört duvar arasına sokmak olmamalı."

Mahallelerinin iyileştirilmesi adına pek çok çalışma yürüten Sultangazi Cumhuriyet Mahallesi SiteDer yöneticileri, mahallelerinin geçmişini ve sürdürdükleri mücadeleyi anlatarak giriyorlar söze. Yaklaşık 30 yıl önce gecekondu önleme bölgesi olarak planlanmış alanda 12 adet kooperatiften oluşan Cumhuriyet Mahallesi 2013'te riskli alan ilan edildi. Kendi çabalarıyla geliştirdikleri mahallelerini korumak için kurdukları SiteDer'de sadece kentsel dönüşüm baskısına karşı mücadele etmiyor, aynı zamanda mahallenin iyileştirilmesi ve güzelleştirilmesi adına birçok girişimde bulunuyorlar. Mahallenin erişimini, her vatandaşın eşit şekilde faydalanabileceği şekilde güçlendirmek de bunlardan biri. Bu noktada en önemli faaliyetlerden biri, zamanında yine kendi çabalarıyla tramvay hattında aldıkları Cumhuriyet Mahallesi Tramvay Durağı'na ait üst geçidin engelli, hasta ve yaşlı vatandaşlar için erişilebilir kılınması adına yürütülüyor. Üst geçitte asansörün bulunmaması nedeniyle mahallede yaşayan engelli vatandaşların tramvaydan bir sonraki durakta inmek zorunda kaldıklarını söylüyorlar ve durağın herkesin erişimini mümkün kılacak şekilde yeniden düzenlenmesine dair taleplerini yetkililere ilettiklerini ancak kentsel dönüşüm kapsamına alınan mahallede, "nasıl olsa yıkılacak" düşüncesiyle iyileştirme yapılmadığını düşündüklerini söylüyorlar. "Nasıl bir kentsel dönüşüm olmalı?" minvalinde ilerleyen sohbetimiz, dikkat çekici ve önem verilmesi gereken noktalarla birlikte şöyle sonlanıyor: "Onlara mutlaka asansörlü bina yapacaklardır. Onlar için asansör önemli. Ben de engelli olsam, hasta veya yaşlı olsam asansörlü binada yaşamak isterim. Ama engelli bireye asansörlü bina verdiğiniz zaman 'daha ne istiyorsun gözüne dursun ben sana asansörlü bina verdim' dersen yeterli değil ki. Ona ağaç vereceksin, yeşil vereceksin, dört duvar arasına kapamayacaksın. Onu sosyal hayatın içine sokacaksın. Bu kişi çalışabilmeli, işe gidip gelebilmeli. Tramvay durağının buna uygun olması çok önemli. Sadece amaç engellileri dört duvar arasına sokmak olmamalı."

Down Sendromlu Bireyin Kente Entegrasyonu

Merve Koç

Down sendromu araştırmacısı ve aktivisti. Anadolu Üniversitesi Fotoğrafçılık ve Kameramanlık Bölümü'nde ön lisans eğitimini, Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitimini, Mersin Üniversitesi Kamu Yönetimi Kent ve Çevre Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini aldı. Aynı üniversitenin Medya, Kültür ve Kent Çalışmaları programında doktora eğitimine devam ediyor. Engelli hakları, Down sendromu, engelli bireyler ve kent, medya ve engelliler gibi konular üzerine akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

Bu çalışma, kent hakkı üzerine söylemlerin arttığı ve bizim de engellilerin kent hakkını tartıştığımız şu günlerde, Down sendromu olan bireylerin tartışmalara ve engellilere yönelik yapılan düzenlemelere ne kadar dahil edildiği üzerinedir.

Çalışmayı ortaya çıkaran iki sorunsal vardır: Bunlardan ilki, engelsiz kent söylemlerini ve engelsiz üniversite tasarımlarını incelediğimizde zihinsel engelli bireylerin bu süreçlerde göz ardı edilmesidir. Engelliler için yapılan düzenlemeleri düşündüğümüzde aklımıza gelen şeyler rampalar, asansörler, izli yollar olur. Bunlar dışında, zihinsel engelliler için yapılan düzenlemeler için zihnimizi oldukça yormamız gerekecektir.

İkinci sorunsala bizi götüren şey, zihinsel engelli bireyler hakkındaki bilinçsizliktir. Bir arkadaşımın "Down sendromlu biri yürüyebilir mi?" sorusu kafamızdaki engellilik algısını bedensel engellilerin ne derece şekillendirdiğini gösterir. Öyle ki engellilere yönelik düzenlemelerde tüm engelliler temsilen tekerlekli sandalye işaretleri görülür. Oysa Down sendromu yürümeye engel değildir. Dolayısıyla yürüme problemine yönelik düzenlemeler Down sendromu olan bireyler için düşünülmüş çözümler olarak söylenemez. Bu durumda onların hiçbir düzenlemeye ihtiyacı olmadığını mı düşünmeliyiz? Eğer öyleyse, neden Down sendromu olan bireylerle kent hayatımızda bu kadar az karşılaşıyoruz?

Bu iki sorunsal karşısında diyebilirim ki Down sendromu olan bireylerin özellikleri ve kapasiteleri hakkındaki bilgisizlik ve engellilerin erişim sorunlarının daha çok tekerlekli sandalyeli bireylerin sorunlarına indirgenmiş olması, Down sendromu olan bireyin kentle ve dolayısıyla toplumla da bütünleşmesine engeldir.

Çalışma, yukarıdaki iki sorunsalı ve hipotezi dikkate alarak; engelliler için yapılan kentsel düzenlemeleri kent hakkı ve Down sendromu olan bireyler açısından değerlendirmeyi hedefliyor. Yazının sonunda ise Down sendromlu birey Ayşegül Kara ile yapılan mülakata yer verilerek, onun kentsel deneyimi aktarılacaktır.

Engellilerin Kent Hakkı

"Kent hakkı" kavramı Lefebvre tarafından 1968'de Paris Ayaklanmaları sırasında "Daha adil bir kentsel düzen nasıl olur?" sorusuna cevap ararken ortaya atılmıştır. Kent hakkı, herkes için eşit ve adil bir kent düşüdür. Lefebvre'e göre kent hakkı, kentin asıl sahipleri tarafından geri alınmasını ve arzulara ve ihtiyaçlara uygun şekillerde kentin yeniden dönüştürülmesini içerir.[1]

Harvey de kent hakkını var olana erişim hakkından ziyade, var olanı değiştirme hakkı olarak nitelendirmektedir.[2] De Souza'ya göre ise kent hakkı, tüm gündelik yaşam alışkanlıklarına, insani ihtiyaçlara ve temel ihtiyaçlar dahilindeki tüm bileşenlere erişebilme hakkını betimler.[3]

Kent hakkı, aslında yaşadığımız toplumu ve mekanı değiştirmeye yönelik bir çağrıdır. Aynı zamanda kentsel karşılaşma hakkıdır ve bu hak kentte yaşayan herkese tanınmalıdır. Başta dışlananlar, yoksunlar, yabancılaşmışlar, hoşnutsuzlar ve tedirginler olmak üzere herkes, mekanı ve kendini yeniden üretme hakkına sahiptir.[4] Bu nedenle engelli gruplar dahil kentte yaşayan herkes kentin sahibidir ve kent üzerine söz söyleyebilir. Engelli gruplar, erişimden ulaşıma ihtiyacı olan her ne varsa talep etmeli ve mekanları ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürebilmelidir. Ancak zihinsel engelli gruplar hem kent hakkını talep etmekte hem de politika uygulayıcılar tarafından düzenlemelere dahil edilmekte geri planda kalmaktadırlar.

Zihinsel engellilere yönelik düzenleme olmamasının nedeni, öncelikle, onların tanınmamalarından ve "geri zekalı" olarak nitelendirilmelerinden dolayı hiçbir şeyi kavrayamayacakları yönündeki yanlış algıdır. Bu noktada "zihinsel engelli" adlandırılmasıyla neyin kast edildiğini açmakta fayda var. Zihinsel engelliler eğitilebilme durumuna göre çeşitli gruplara ayrılırlar. Bunların içinde Down sendromu, otizm, öğrenme bozukluğu, hiperaktivite gibi rahatsızlıkları olan eğitilebilir zihinsel engelliler grubu bulunmaktadır. Sanılanın aksine bu grup, çeşitli düzenlemeler sayesinde kentsel hayata kolayca dahil olabilir. O halde Down sendromunu biraz açıklayalım.

Down Sendromu Nedir?

Down sendromu, belirgin bir fiziksel görünüm ve öğrenme güçlüğü yaratan ve bireylerde 46 yerine 47 kromozom bulunmasından kaynaklanan, genetik bir farklılıktır. Down sendromu oldukça sık görülmektedir. Canlı doğan her 750-800 bebekten birinde Down sendromu saptanmaktadır.[5] Dünyanın her yerinde ve tüm insan ırklarında Down sendromu mevcuttur ve bu, zamanla ortaya çıkan bir durum değildir. Diğer yandan Down sendromu, ilerleyici olmayan ve eğitilebilir bir durumdur.

Down sendromu olan bireylerin görünümleri birbirine benzemektedir. Bu nedenle genellikle doğumdan sonraki birkaç gün içinde fark edilirler. Bu fiziksel görünümdeki belirginlikler Down sendromlu bireyleri hem Down sendromlu olmayan bireylerden hem de diğer zihinsel engelli bireylerin grubundan ayırmaktadır.

Türkiye'de her yıl yaklaşık 2500-3000 Down sendromlu bebek dünyaya gelmektedir ve toplam rakam 100.000'in üzerindedir.[6] Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre zihinsel engelliler kategorisindeki toplam nüfus 331.243 kişidir. Bu durumda 100.000'in üzerindeki Down sendromlu bireyler zihinsel engellilerin yaklaşık 1/3'ünü oluşturur. Yine aynı araştırmaya göre kentlerde yaşayan zihinsel engellilerin sayısı 157.676'dır.[7] Bu rakamsal değerler Down sendromu olan bireylerin kent hayatıyla ilgili düzenlemeler yapılması gerektiğinin göstergesidir.

Down sendromu olan bireyler müzik, spor, sanat gibi birçok alanda başarılı olabilmektedir. Diğer engelli gruplar kadar kent hayatına dahil olabilecek kapasiteleri de mevcuttur. Bu nedenle kentle ilgili yapılan

Down sendromu olan bireylerin özellikleri ve kapasiteleri hakkındaki bilgisizlik ve engellilerin erişim sorunlarının daha çok tekerlekli sandalyeli bireylerin sorunlarına indirgenmiş olması, Down sendromu olan bireyin kentle ve dolayısıyla toplumla da bütünleşmesine engeldir.

düzenlemelerde göz ardı edilmemeleri gerekmektedir.

Down sendromlu bireylerin neler yapabileceğine örnek teşkil edecek birçok Down sendromu olan birey vardır. Cannes Film Festivali'nde ödül alan oyuncu Pascal Deugene, 2007 yılında 9 millik mesafeyi yüzen ilk Down sendromlu yüzücü Karen Gaffney, Avrupa'da üniversite diploması alan ilk Down sendromlu öğrenci olan oyuncu Pablo Pinada, Lif sanatıyla benzersiz formlar meydana getiren Amerikalı fiber sanatçısı Judith Scott, 7 farklı müzik aleti çalabilen müzisyen Sujeet Desai ve bu isimlere ek olarak daha birçokları sayılabilir.[8]

Ayşegül Kara da üniversite eğitimi alarak memur olmuş başarılı bir Down sendromlu bireydir. Onunla kentsel deneyimleri üzerine gerçekleştirdiğimiz röportaj hem Down sendromu olan bireylerin neler yapabileceklerini hem de kentsel hayatlarında nelere ihtiyaç duyabileceklerini göstermektedir. Down sendromu olan bireylerin diğer engelli gruplar kadar kent hayatına girebilmeleri için yeterli fiziksel ve zihinsel kabiliyete sahip oldukları Ayşegül örneğinde görülmektedir. Tabii ki yaş grupları ve eğitim seviyelerine göre bu ihtiyaç ve deneyimler değişecektir ancak Ayşegül Down sendromu olan bir bireyin kentsel deneyimleri üzerine fikir vermektedir.

Down Sendromu Olan Bireylerin Kentsel Sorunları Üzerine

Türkiye'de engelli haklarının genel seyri, mevzuat temelinde gerçekleşmiştir ve 1950'li yıllara kadar sürdürülen engellilere ilişkin faaliyetler, daha yoğun bir şekilde tıbbi bakım zemininde ilerlemiştir. Engellilere yönelik kentsel düzenlemeler yakın dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kentte yaşayan Down sendromu olan bireyler ulaşım, eğitim ve istihdam gibi alanlarda sıkıntılar çekmektedir. Bu sorunlar, merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri ile çözülmeye çalışılmaktadır. Down sendromu olan bireylerin kentte erişimine baktığımız zaman, fiziksel engelli bireylerin rahatça ulaşımını sağlamak üzere yapılan rampa, asansör vb. yapılara ihtiyaç duymadıklarını görürüz. Down sendromlu bireylerin çoğu, kimsenin yardımı olmadan yürüyebilir, koşabilir veya otobüse binebilirler; bu anlamda özel bir düzenlemeye ihtiyaçları yoktur ancak öğrenme güçlüğü çektikleri için ulaşımda bazı sorunlarla karşı karşıya kalmaları olasıdır. Bu doğrultuda Down sendromu olan bir bireyin kentte bütün fiziki mekana erişmesi ve kentin olanaklarından yararlanabilmesi için sade ve basit vurguların yapıldığı bir dil kullanılması yeterlidir. Çünkü Down sendromu olan bireyin ulaşım araçlarını kullanabilmesi için otobüste, tabelalarda, yol üzerindeki levhalarda onların kavrama kapasitelerine yönelik olarak yapılmış düzenlemelere gerek vardır.

Zihinsel engellilere yönelik faaliyetler incelendiğinde, kentin kamusal ve özel mekanlarına fiziki erişim boyutundaki sorunların çözümü için yapılan faaliyetlerin, daha çok kentin olanaklarına erişimde yoğunlaştığı görülmektedir. Fiziki mekana erişim kolaylığı açısından, ihtiyaçları bir merkezde toplama,[9] engellilere özel parklar,[10] yollar, okullar ve ulaşım araçları[11] gibi çözümler getirilmeye çalışılmıştır. Bu çözümler engelli bireyin kent hayatına katılmasına yardımcı olsa da uygulamaların "engelliye özel" olması toplumla kaynaşma problemi yaratmaktadır.

Kentin olanaklarına erişimde, eğitim alanında ciddi sıkıntılar bulunmaktayken kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlere erişimi destekleyen faaliyetler sayıca daha çoktur.[12] Toplumla bütünleşme amacıyla yapılan faaliyetlerde sivil toplum kuruluşlarının ağırlığı söz konusudur ve bu faaliyetler biliçlendirme politikaları üzerinde yoğunlaşmaktadır.[13]

İstihdam alanında yapılan çalışmalarda birçok belediye ve STK tarafından meslek edindirme kursları düzenlendiğini görmekteyiz,[14] ancak burada önemli olan kurslar düzenleyip sertifikalar vermek değil; istihdam alanı yaratmaktır. Engelli bireyler bu kurslarda nitelikli işler öğrenmediği için, bu kapsamdaki projeler dışında kalan yerlerde çalışacak eğitim yeterliliğine sahip olamamaktadır. Kalifiye olarak yetişemeyen Down sendromlu bireyin istihdamı sorunu nihai olarak çözülememektedir. Bu nedenle eğitim sorunu çözülerek Down sendromlu bireylerin daha nitelikli işlerde çalıştırılması sağlanmalıdır.

Down sendromlu bireylere yönelik politikaların uygulanmasında kurum ve kuruluşların birbirlerini desteklemesi de gerekmektedir. Gerek finansal anlamda gerekse uzman personeller ve danışma hizmetleri konusunda kurum ve kuruluşların aralarında işbirliği yapmaları gerekmektedir. İşbirliği yapılan proje örnekleri bulunsa da, projenin her yönünün, alanında uzman veya sorumlu birimler tarafından yerine getirildiği etkin bir proje örneği yok denilecek kadar azdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; engelli bireylerin sorunlarını çözmeye yönelik olarak yetkili birimlerce yapılan faaliyetler etkili ve yeterli değildir. Ayşegül'ün dile getirdiği gibi onların rampa ve asansörlere ihtiyacı yoktur; Down sendromu olan bireyler için düşünülmüş çözümler oldukça azdır. Engellililer için düşünülmüş çözümlerde dahi Down sendromu hakkındaki bilinçsizlik, onların bu haklardan faydalanmasını zorlaştırmaktadır. Ayşegül Kara, Down sendromu olan bir bireyin, uygun eğitim ve düzenlemeler sağlandığında nasıl bağımsızlaşabileceğinin ve topluma dahil olmuş bir birey olabileceğinin bir örneğidir. Öyleyse kenti ihtiyaçlarımız doğrultusunda dönüştürmek ve kentsel düzenlemelerde göz ardı edilmemek için: Biz de Varız!

---

1 — Lefebvre, H. (1968). The Right to the City, Kofman, E.&Lebas E. (Der.), H. Lefebvre Writings on Cities içinde, Cambridge: Mass Blackwell. 63-184.

2 — Harvey, D. (2008). Kent Hakkı (Çev. M. Kırmızı), New Left Review Turkish Index'ten erişilmiştir.

3 — De Souza, M. L. (2010). "Hangi kentte hangi hak? Politik-Stratejik netliğin müdafası". Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 36 (9):183-207.

4 — Şen, S. (2012). "Kentlilik Üzerine Düşünmek". Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 124:103-125.

5 — Dost Yaşam. (1999). 13 Mart 2017 tarihinde www.dostyasam.org adresinden alınmıştır.

6 —Down Türkiye (2014). 25 Şubat 2017 tarihinde http://www.downturkiye.com adresinden alınmıştır.

7 — T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2009). Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 (2.baskı). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

8 — Diğer başarılı Down sendromlular için bakınız: http://www.3of21.com/2013/10/famous-people-with-down-syndrome_14.html

9 — Otizm ve Down sendromlu Yaşam Merkezinin temeli atıldı. (9 Nisan2014). Milliyet. http://www.milliyet.com.tr/otizm-ve-down-sendromlu-yasam-merkezi-konya-yerelhaber-138117/

10 — Örnek olarak, Yedipınar Engelliler Parkı. http://adanaaile.gov.tr/bilgi.asp?aid=59

11 — Bu otobüs engelliler için. (20 Aralık 2010). Denizlihaber. http://www.denizlihaber.com/denizli/kent-genel/bu-otobus-engeller-icin/

12 — Örnek olarak; Üsküdar'da festival gibi engelli pikniği. https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/news/uskudarda-festival-gibi-engelli-piknigi/300

13 — Bilinçlendirme çalışması örneği olarak; Down Türkiye dostluk yürüyüşü (2014). http://www.down-turkiye.com/ucuncudostlukyuruyusu.html

14 — Yerel yönetimlerin meslek eğitimlerine örnek olarak; Eyüp Belediyesi şeker hayat projesi (2013). http://eyupsekerhayat.com/urunler.php?kategorii-d=kina_asker_sunnet_sekerleri

Down Sendromlu Bireyin Kentsel Deneyimi Üzerine Bir Röportaj

"Doktorlar 'Bundan size hayır gelmez.' demişlerdi ama ben memur bile oldum."

Merhaba Ayşegül. Bu söyleşiyi kabul ettiğin için sana teşekkür ediyorum. Bu söyleyişide, Down sendromu olan bir bireyin yaşadığı şehirdeki deneyimlerini öğrenmek istiyorum. Öncelikle seni tanıyarak başlayalım. Bize biraz kendinden bahseder misin?

Merhaba. Ben Ayşegül Kara. 1988 doğumluyum. Adana'da yaşıyorum. İlkokulu Oğuzhan İlköğretim Okulu'nda bitirdim. Liseyi de İhsan Sabancı Kız Meslek Lisesi Kuaförlük bölümünde bitirdim. Sonra üniversiteye gittim. Çukurova Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Cilt Bakım ve Güzellik Bölümü'nden mezun oldum. Özürlü memur sınavına girerek Niğde Devlet Hastanesi'ne atandım. İki yıl sonra da tayinle Adana'ya geldim. Ekrem Tok Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde veri kontrol işletmeni olarak çalışıyorum.

Çok memnun olduk. Okul ve iş hayatın dışında boş zamanlarında neler yaptığını da öğrenmek isteriz.

Seyahat etmeyi seviyorum. Annemle turlara katılıyoruz. Örgü, el işi yapıyorum.

Peki, bize biraz Down sendromunu anlatır mısın?

Kromozom fazlam var ama bu çoğu şeye engel değil, biz de herkes gibiyiz. Destekle okuyup iş sahibi olabiliyoruz. Çevreden çok sevgi görüyoruz, bu beni biraz rahatsız ediyor. Ama Down sendromlu olmaktan bugüne kadar hiç rahatsızlık duymadım.

Down sendromuyla ilgili şimdiye kadar karşılaştığın ve büyük önem verdiğin bir problem var mı?

En büyük problem okullara kabul edilmek istenmemdi. Okullar beni dışladı ama ailemin sayesinde bunları atlattım. Onlar hep arkamdaydı.

Herhangi bir dernek, vakıf vb. yerlere üyeliğin var mı? Varsa ne gibi faaliyetler yapıyorsunuz?

Üye değiliz ama biz Down sendromlu çocuğu olan ailelerle birlikteyiz. Birbirimizi destekliyoruz. Ailelerle çalışmalar yapıyoruz. Annem, benimle ilgili deneyimlerini paylaşıyor onlarla.

Down sendromu olan bireylerin toplumla kolaylıkla bütünleşebileceğini ve kent hayatına (ulaşım araçlarını kullanma, tek başına seyahat edebilme, ofis benzeri işlerde çalışma, kentsel parklar ve alışveriş merkezlerini kullanma vb.) katılabileceğini düşünüyor musun?

Evet, tabii ki. Ben yapabilirsem herkes yapabilir. Doktorlar "Bundan size hayır gelmez" demişlerdi ama ben memur bile oldum. Tek başıma işe gidip geliyorum.

Yaşadığın şehirde en sevdiğin mekanlar (yerler) neresi? Neden oraları seviyorsun?

Optimum, Real. Orada alışveriş yapıyoruz. Starbucks'ı seviyorum, orada kardeşimle kahve içiyoruz, sosyalleşmesi güzel yerler. Bir de Tahta Masa'yı seviyorum manzarası çok güzel. Çatalan'ın manzarası harika.

Yaşadığın çevrede (bina içi, bina çevresi, sokak vb.) engelliler için düşünülmüş çözümler var mı?

Var ama engelli girişlerine sürekli arabalar park ediyorlar. Özel araçların park etmesi beni üzüyor. Bazı sağlık ocaklarında asansör var. Ama Yüzüncü Yıl Mahallesi'nde yok, hastalar kucakta çıkıyor.

Peki Down sendromu olan biri için bunlar gerekli mi ve yeterli mi?

Biz bunları kullanmıyoruz. İhtiyacımız yok. Bizim için yapılan bir şey yok.

Şehirde bir günün nasıl başlıyor ve bitiyor?

Saat 08.00'de işe gidiyorum, akşam 16.30'da çıkıp eve geliyorum. İnternetle uğraşıyorum. Evi toparlıyorum. Bulaşıkları boşal-

tırım. Eğer haftasonuysa, kuaföre gidiyorum, saçımı fönletiyorum. Annemle alışverişe gidiyorum; Çakmak Caddesi'nde, Atatürk Caddesi'nde geziyoruz. Sonra oturup yorgunluk kahvesi içiyoruz.

İşe nasıl gidiyorsun? Hangi ulaşım araçlarını kullanıyorsun?

Otobüsle, bazen de babam bırakıyor. 8/A, 8/B ya da 064 numaraya biniyorum. İş yerimin önünde iniyorum. Dönüşte de aynı arabalarla geliyorum. Erkan Sürücü Kursu'nda inip karşıya geçiyorum. Yağlar Kebap'la Şırdancı Kudret'in arasından eve yürüyorum (Röportajımızı dinleyen anne Serpil Kara ekliyor: "Ayşegül lisede de okula kendi gidiyordu. Biz ona gideceği dolmuşu öğretiyoruz sonra bir hafta gizliden takip ediyoruz, yapabildiğini görünce de bırakıyoruz.")

Çevrendeki yönlendirme işaretlerini (trafik ışıkları, levhalar vb.) karışık buluyor musun? Mesala otobüsteki yazılar senin için nasıl?

Yoo, karışık değil, kırmızı "dur", sarı "hazırlanın", yeşil "geç" (Annesi ekliyor: "Ayşegül kurallara çok bağlı, sürekli yaya geçitlerini kullanır karşıya geçerken.") Otobüsteki yazılar küçük biraz, görmekte zorlanıyorum.

Sokağa çıktığında yaşadığın iyi veya kötü bir deneyimi bizimle paylaşır mısın?

Bir gün kardeşimle yaşlı bir kadına poşetlerini taşıması için yardım ettik. Kadın da bize çikolata verdi. Eve döndüğümde annem çikolataları görünce "Hemen onları çöpe atın!" dedi. Biz de çok üzüldük (Annesi ekliyor: "Dışarıdaki insanlara güvenemiyoruz. Kim ne niyetle verdi bilemedim.") Bir de insanlar bana "Aa beyazlı kız geliyor" diyor (Ayşegül'ün sedef hastalığı var.) Bazen de "yumuşak hamur" diyorlar.

Yaşadığın şehirde mutlu musun? Elinde sihirli bir değnek olsa bu şehirde neleri değiştirmek istersin?

Mutluyum. İş yerinde de çok mutluyum. Bana iyi davranıyorlar. Down Cafe'miz kapandı. Bir Down Cafe açmak isterdim. Orada çalışanlara da güzel kıyafetler giydiririm. Anneler bunlara özen göstermelidir. Çünkü insanlar bizi güzel tanımalılar.

Bu şehri kendine ait buluyor musun? Sence bu şehir engelliler, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar için adaletli mi? Yani şehirde herkesin yaşaması için çözümler düşünülmüş mü?

Adaletli değil. Denetim az, kaldırımlar yaşlıların, yayaların ve engellilerin yürümesine kapalı.

Bu şehirde "Bunu ben ve benim gibi olan Down sendromlu arkadaşlarım için yapmışlar" dediğin bir şey var mı?

Asla yok. Bir tek şey var, Yedipınar Engelliler Parkı. Orada zihinsel engelliler için oyun yerleri var.

Engelliler için ayrılmış yerlerde mi daha mutlusun (Mesela Down Cafe)? Yoksa diğer insanların olduğu yerlerde kendini daha mı iyi hissediyorsun (Mesela işyerinde)?

İkisinde de. Diğer insanların olduğu yerlerde daha mutluyum ama... (Annesi ekliyor: "Ben Ayşegül'ü küçüklüğünden beri günlere ve turlara götürdüm. Bir tek rehabilitasyonda engelliler ile beraberdi. Onun dışında hep başkalarıyla beraberdi. Öğrendikleri şeyin çoğunu dışardaki arkadaşlarından öğrendi. Ayşegül'ün böyle iyi olmasında sosyal çevrenin çok katkısı var.")

"Hadi gel beraber bir park yapalım" desem, kendin için o parka ne koymak isterdin?

Parkın içine Down Cafe yapmak isterdim. Spor yapmak için aletler ve değişik oyuncaklar koyardım; legolar, balonlar...

Yaşadığın kentin olanaklarına (eğitim olanakları, sağlık hizmetleri, kültürel sanatsal aktiviteler vb.) erişimde yaşadığın sıkıntılar nelerdir?

Eğitimde bir sıkıntım kalmadı. (Annesi bir ailenin tecrübesini aktarıyor: Çocuklarını okula almak istemeyen bir müdüre "Almıyor musun? Ben de gazetecilerle burayı yıkacağım o halde" diyerek çocuğun okula alınmasını sağlamışlar). Müzeler falan da bize ücretsiz. Sağlık ocağına kendim gidebiliyorum.

Kamu binalarına (PTT, belediye, valilik, hastaneler) erişimde sıkıntı yaşıyor musun?

Karşıdakilerin bilinçsizlikleri yüzünden bazen sıkıntı yaşıyorum. (O sırada 4 yaşında Down sendromlu kızı olan ev sahibi bize katkıda bulunuyor: "Sağlık ocaklarında şöyle bir sıkıntı var; mesela biz sıra numarası alıyoruz. Engelli olduğumuz için bizi öne alıyor sıra ama hem çalışanlar hem hastalar bizi engelli gibi görmüyor. Down sendromunu bilmiyorlar. İlla oraya sürünerek ya da tekerlekli sandalyede gelmek gerek hakkımız olanı kullanmamız için.")

İstihdam alanında (işe yerleşme) sıkıntı yaşıyor musun?

Ooo, anlatsam destan olur. Memur olmadan önce üniversite mezunu olmama rağmen iş bulamamıştım. Bir gazetecinin "Okyanusu aştı, derede boğuldu." haberi Fatma Şahin'in dikkatini çekti. Onun talimatıyla geçici olarak halk eğitim öğretmeni olarak yerleştim. Sonra Adana Huzurevi'nde cilt bakımı usta öğreticisi olarak görev yaptım. Daha sonra ÖMSS (Özürlü Memur Seçme Sınavı) sınavını kazandım ve devlet memuru olarak atandım.

Sence yaşadığın şehirdeki bireyler sizin hakkınızda bilinçliler mi?

Hayır, değiller. Down sendromlular sıcakkanlı insanlar. Sevgilerini dokunarak, sarılarak gösteriyorlar. Bunlar iş yerinde yanlış anlaşılmalara sebep olabiliyor. (Annesi bu konuda sıkıntı çektiklerini aktarıyor. Hatta Down Cafe'de, Down sendromlu bir gencin kendisine çok ilgi gösteren bir kıza aşık olduğunu, daha sonra onu başka biriyle görünce intihar etmek istediğini anlatıyor.) Down sendromlular güzel giyinmeliler. Titiz olmalılar. Kendimizi güzel tanıtmalıyız. (Annesi Ayşegül'ün iş yerinde hep takım kıyafetler giydiğini aktarıyor.)

Yaşadığınız şehirdeki yerel yönetim birimleri (belediyeler) sence sizi düşünüyor mu? Down sendromlular için nasıl hizmetleri var, bilgin var mı?

Düşünmüyorlar. Biz annemle kapı kapı dolaşıp imza topladık. Down Cafe açılması için Çukurova Belediyesi'nden yer talep ettik, bize dönmediler bile. İki sene önce ulaşımda da çok sıkıntı vardı. Otobüse her bindiğimizde bize rapor soruyorlardı. Şimdi kartlarımız var, ücretsiz otobüse biniyoruz.

Sence Down sendromu olan bireyler için yaşadıkları kentte neler yapılabilir?

İnsanlar bilinçlendirilmeli. Otobüsteki yazılar büyük olmalı. Annem beni Niğde'de memurken Ulukışla'daki TOKİ'ye yazdırdı, kimse bize öncelik vermedi. Belediyeler uygun konutlar almamız, kendi ayaklarımız üstünde durmamız için yardımcı olabilir.

Son olarak, eğer şehrindeki insanların çoğunun Down sendromu olsa, Down sendromu olmayanlara nasıl davranırdın?

Herkese sevgi verirdim.

Belediye Başkanının Koltuğunu İşgal Etmek

Hakan Özgül

Yaklaşık 20 yıldır sivil toplum örgütlerinin içinde yönetici, bağımsız araştırmacı yazar ve eğitimci görevlerinde bulundu. Halen Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nin başkanlığı görevini sürdürmektedir. Erişilebilirlik, ayrımcılık ve engelli bireylerin insan hakları konusunda uzmanlaşmaya çalışmaktadır.

Fotoğraf: www.edf-feph.org

Artık hepimiz biliyoruz ki [Avrupa Birliği (AB)'nin de dediği gibi] erişilebilirlik sosyal ve ekonomik hayata katılımın ön şartıdır. Yine biliyoruz ki erişilebilirlik sadece engelliler için değil aslında herkes içindir. Örneğin pusetli ebeveynler, yaşlılar, çocuklar, dikkat eksikliği yaşayanlar, kendini o gün yorgun hissedenler, elinde çanta ya da alışveriş paketleri olanlar ve geçici sakatlık yaşayan kişiler, erişilebilirliğin kapsamı içinde değerlendirilmektedir. Elbette Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de de belirtildiği üzere, hem kentsel hem de kırsal alanda, hizmetlerin sunumunda da erişilebilirliğin sağlanması gereklidir. Örneğin dijital hizmetler, kitap ve belgeler, acil durumlar/hizmetler de bunlardan bazılarıdır.

Ülkemiz açısından erişilebilirlik henüz ve yeterince anlaşılamamış bir kavram niteliğindedir. Anlaşılmamış kavram hususunu, çevremize bakarak, sokağa çıkarak, toplu taşıma araçlarını ya da bankacılık hizmetlerini (örneğin ATM'leri) kullanarak tecrübe edebiliriz. Bununla beraber yapılan araştırmalar ve devletin istatistiki bilgileri bu durumu doğrular niteliktedir.[1] Türkiye, erişilebilirlik konusunda gelişmiş bir ülke değildir. Bu saptama bir sonuçtur ve elbette söz konusu sonuca nasıl ulaştığımız tartışılması gereken önemli bir konudur. İşte bu makale, biraz da olsa, bu tartışmaya katkı sağlamak üzerinedir. Ülkenin sosyo-ekonomik durumu, eğitim seviyesi, kentlileşme, örgütlülük, bilgi, konuya özgü eğitim, mesleki yeterlilik, izleme, denetim, sosyolojik ve psikolojik durumu gibi nedenler elbette değerlendirilmelidir. Ancak bu yazıda, sivil toplum kuruluşları (STK) ile aktivistlerin politika üretim ve karar alma mekanizmalarına katılımı ve erişilebilirlik üzerindeki etkileri kapsamında değerlendirme yapılacaktır.

Politika Üretim ve Karar Alma Mekanizmalarına Katılım

Politika üretim ve karar mekanizmalarına katılımdan kastedilen demokratik yollarla seçilmiş olanların temsiliyeti değildir. Zira bu yöntem gelenekseldir ve çağdaş demokratik sistemlerde önemli ve gerekli olsa da, politika üretme ve karar alma mekanizmalarına katılım daha da mühimdir.

Son dönemlerde kamu-sivil toplum işbirliklerini gerek proje bazlı çalışmalarda gerekse de başka zeminlerde görmekteyiz. Haddizatında uygulama, hak temelli çalışan STK'ler ve aktivistler için son derece sınırlıdır ve tatmin edici değildir. Zira sakatlık politikaları açısından dünyanın ileri toplumları ile ülkemizdeki uygulama farklılıkları açıkça görülmektedir. Çünkü ileri toplumlar, politika üretim ve karar alma mekanizmalarına katılımın ilkelerini

en başında belirlemiştir. Örneğin, yapılacak çalıştaylara hangi STK'lerin ya da aktivistlerin katılacağına yasama ya da yürütme organı tek başına karar vermemelidir. Dolayısıyla katılımın her aşamada sağlanması şart olmalıdır ve her aşama sorgulanabilir, denetlenebilir olmalı, şeffaflık ve açıklık içerisinde sürmelidir. Türkiye'de olan ise kısaca şudur: Çalışma ya da düzenleme yasama ya da yürütme organlarınca yapılır ve yürürlüğe sokulur. Nadiren kamu-sivil toplum işbirliğinin yapıldığı veya bu konuda iletişim içinde bulunulduğu imajı oluşturmak için, kimlerin katılacağı daha önceden belirlenmek kaydıyla toplantı yapılır veya düzenlemenin yapılmasına çok kısa bir süre kala açık çağrı yapılarak süreç tamamlanır.

Öte yandan Türkiye'deki demokratik katılım sandıkta yapılan tercihlerle sınırlandırılmış, çoğunluğu elde eden taraf, azınlığın fikrine müracaat etmemiştir, etmemektedir. Bazı modeller geliştirilerek demokratikleşme yönünde olumlu sayılabilecek adımlar ise kağıt üstünde kalmaktan öteye gidememektedir. Belediyelerin halk meclislerinin ya da kent konseylerinin genel itibariyle, politika yapım ve karar alma süreçlerinde etkinlikleri tartışma konusudur. Örneğin hangi belediye imar planlamalarını tartışmaya açmaktadır ya da belediyelerin büyük projeleri, sivil toplum nezdinde hangi onay ve denetim mekanizmalarından geçmektedir? Halbuki katılım süreçleri açısından ileri toplumlar yapılacak düzenlemeleri tartışmaya açmakta ve hatta eleştiri vermesi için sivil toplumu teşvik etmektedir. Söz konusu eleştiriler için makul süreler tanınmakta ve iletişimin açık tutulması için her türlü ortam hazırlanmaktadır. İşte, demokratik çoğulcu katılımın en iyi örneklerinden biri olarak İsveç'in Boras kenti gösterilebilir. Bilindiği üzere Boras, Avrupa Komisyonu'ndan Access City Award (Erişilebilir Şehir) ödülünü aldı. Bunun anlamı kısaca şudur: Kamusal alanlar, toplu taşıma araçları, her türlü üst ve alt yapı fiziksel dezavantajlı bireyler bakımından uygun koşullar sağlıyor. Peki, "Boras bu ödülü almak için ne yapmış olabilir?" diye incelendiğinde, Boras Belediyesi Kalite ve Gelişim Müdürü Ingegerd Eriksson ve Erişilebilirlik Danışmanı Lena Mellblad, erişilebilirlik çalışmalarına 2000 senesinde başladıklarını, 10 yıllık bir planlama yaptıklarını, söz konusu planlamaların başlamasından tamamlanmasına kadar her sürece STK'leri ve aktivistleri kattıklarını, tüm bu çalışmaların yapılması için mekan/yer ve olanak sağladıklarını, hatta STK'lerin ve aktivistlerin, kendi aralarında yapacakları müzakereler için aynı olanaklardan yararlandırıldıklarını, kuralları ve şartları en başından beraberce belirlediklerini ve dolayısıyla da sorunsuz bir şekilde kenti değiştirdiklerini belirtiyor.[2]

İsveç örneği, aslında konusu itibariyle de harika bir modeldir. Bizler de bu kapsamda çalışabilir ve süreçleri takip edebiliriz:

1- Gündem/konu belirlemek,

2- Politika üretmek,

3- Karar vermek,

4- Yürürlüğe sunmak,

5- İzleme ve raporlama yapmak,

6- Varsa sorunlu alanları yeniden görüşmek,

7- İzleme ve raporlama yapmak.

Yukarıda belirtilen süreçlerin (tıpkı İsveç'te olduğu gibi) tamamında, her aşamasında, çağrıların açık yapılıp yapılmadığı, makul süre verilip verilmediği, toplantılara/çalışmalara katılım için gerekli ortamın sağlanıp sağlanmadığı, fikirlerin değerlendirmeye alınıp alınmadığı (eğer alınmadıysa makul gerekçeleri), katılımın çoğulcu olup olmadığı gibi birçok parametre değerlendirilmelidir. Böylelikle uzlaşma sağlamak ve halk için doğru olanı ortaya koyabilmek mümkün olabilir.

Özetle, yukarıda, demokratik katılımın kısa bir çerçevesi ifade edilmeye çalışılmıştır. İşte tam da burada, katılımın olmadığı, karar mekanizmalarına sivil toplumun ya da aktivistlerin dahil edilmediği durumlarda makalenin başında ifade ettiğimiz, "Türkiye, erişilebilirlik konusunda gelişmiş bir ülke değildir." önermesi doğrulanmaktadır. Zira erişilebilirlik politikaları belirlenirken STK'ler, aktivistler, meslek örgütleri, engelliler ya da benzeri gruplar sürece dahil edilmemiştir. Bu sebeple erişilebilirliği düzenleyen kanun üç defa revize edilmiştir. Çünkü kanun koyucu, yaptığı düzenlemenin nasıl bir sonuç doğuracağını öngörememiştir. Kısaca bahsetmek gerekirse; kanun koyucu eski binaların erişilebilir hale getirilmesi için taraflara yedi yıllık bir süre tanımış ancak bu süreyi daha sonra üç yıl uzatmıştır. Yine yapılan düzenlemelerde personel ve öğrenci servisleri, yolcu gemileri ve şehirler arası otobüslerin mevzuata dahil edilmediği anlaşılmış ve yeniden revizyona gidilmek zorunda kalınmıştır. Kurulan izleme ve denetim mekanizmaları etkisiz kalmış, istenilen hedeflere ulaşılamamıştır ve hatta yarın da ulaşılması mümkün olamayacaktır.

Bugün, kentlerin planlanmasında sivil toplum desteği halen alınmamaktadır. Doğal olarak ortaya çıkan sonuç, insanları, hayvanları ve diğer canlıları dikkate almamaktadır. Aslında, henüz daha şehir yokken ya da yapılaşma başlamamışken, tarafların bir araya gelerek konuları müzakere etmesi, sorunları en başından bertaraf edecektir. Örneğin şehirde yaşaması planlanan nüfusa bağlı olarak, eğitim, sağlık, ibadethane, sosyal çevre, meydan, konut ve ticaret alanları vb. tüm unsurlar, en başından ve herkesin katılımıyla planlanarak yapılmalıdır. Oysaki Türkiye'deki belediyeler önce üst yapıyı tamamlayıp sonra o üst yapıya uygun alt yapıyı imal etmeye çalışmaktadırlar.

Başta politikacılar olmak üzere anlaşılması gereken mesele şudur: Çoğulcu ve katılımcı demokrasi, belediye başkanının koltuğunu işgal etmek, kavga çıkarmak, yolları tıkamak, kurum ve kuruluşları işlemez ve çalışmaz hale getirmek değildir. Aksine, karar almayı kolaylaştırarak herkesin memnun olabileceği, yaşanabilir alanlar üretmeye destek olmaktır.

---

1 — *Erişilebilirlik İzleme Sistemi veri tabanında bulunan toplam bina sayısı 1 milyon 525 bin 178 adet olup bunların sadece %75'in üzerinde erişilebilir olan bina sayısı sadece 3 bin 380'dir.* Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği, (2015). "Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler". Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2014 *http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ozet_2014.pdf*

2 — 4 Nisan 2017'de, Eskişehir'de, İstanbul İsveç Başkonsolosluğu, Swedish Institute (SI), Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi (RUSİHAK) ve Engelli Kadın Derneği (ENGKAD) işbirliği ile düzenlenen Erişiyorsam Varım Sergisi kapsamında "Erişilebilir Şehir" başlıklı bir panel düzenlenmiştir. Söz konusu açıklamalar bu panelde ifade edilmiştir.

Bir Paradigma Değişiminin Yansıması Olarak Seçimler ve Tek Başına Oy Kullanma Hakkı

Engin Yılmaz

Engelsiz Erişim Derneği kurucularından ve başkanı. Sesli Betimleme Derneği kurucularından ve yönetim kurulu üyesi. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi'nde psikoloji alanında tamamladı. Körlerin engellilik algısı üzerine yazdığı teziyle Boğaziçi Üniversitesi'nden doktorasını aldı. Boğaziçi Üniversitesi'nde Living with Disabilities başlıklı bir ders veriyor. Aynı zamanda Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Teknoloji ve Eğitim Laboratuvarı GETEM'in direktörlüğünü yürütüyor.

16 Nisan Referandumu'nun pek çoğumuz için farklı anlamları oldu; seçim çok tartışıldı ve anlaşılan tartışılmaya da devam edecek. Körler içinse, tüm bu tartışmalara ek olarak başka bir anlamı da vardı bu referandumun: Tek başına oy kullanabilme olanağı. Çoğu kimse için oldukça sıradan ve anayasal güvence altında olan gizli oy hakkı maalesef körler için geçerli değildi. Yasalar körleri bu anayasal hakkın istisnası görüyor ve bir refakatçiyle oy kullanabileceğimize karar veriyordu. Henüz bu yasalarda bir değişiklik yok ama Engelsiz Erişim Derneği yıllardır sürdürdüğü, seçimlerde tek başına oy kullanma hakkı mücadelesi çerçevesinde referandumda kullanılabilecek oy pusulası ebatlarında bir şablon hazırladı ve Yüksek Seçim Kurulu (YSK)'na bir dilekçeyle başvurarak bu şablonu kullanmada yasal bir sakınca olmadığı kararını aldırmayı başardı. Bunun üzerine de hazırlanan 5000 adet şablon dileyen kör vatandaşlara dağıtıldı ve sınırlı da olsa körler ilk kez tek başlarına oy kullanma şansına erişmiş oldular. Bu hakkı elde ettiler diyemiyorum halen, çünkü yasalarda ve mevzuatta körlerin tek başına oy kullanması için gerekli tedbirlerin alınacağına dair bir ibare yok. Önümüzdeki günlerdeki mücadele buna yönelik olacak. Şimdi gelin, körler açısından 16 Nisan'a nasıl gelindi, kısaca bakalım.

Engelsiz Erişim Derneği bir grup olarak 2005 yılında kuruldu. Kuruluş amaçları arasında, bilişimde, ulaşımda, eğitimde, istihdamda ve seçimlerde tam katılımı ve erişilebilirliği sağlamak bulunuyordu.

Seçimlerle ilgili hepimizin ortak düşüncesi refakatçiyle oy kullanmak zorunda olmanın bir kader olmadığıydı. Birçok araştırma ve yazışma yaptıktan sonra Avrupa Parlamentosu seçimlerinde körlerin tek başlarına oy kullanabilmesi için şablon yönteminin uygulandığını öğrendik. Gerçi ABD gibi elektronik seçim yapan ülkelerde de oy kullanma hakkının erişilebilirliği düşünülmüştü, ancak bizde elektronik oylama yürürlükte olmadığı için o tarz çözümleri elemek durumunda kalmıştık.

Şablon yöntemini ilk olarak 2010 civarlarında kendi aramızdaki çalışmalarımızda denedik ve gayet verimli olduğunu keşfettik. Yeri gelmişken biraz açıklayalım. Şablon dediğimiz şey aslında yapılacak seçimlerde kullanılacak oy pusulası ebatlarında hazırlanmış bir tablet. Bu tabletin kapağını kaldırıp pusulayı içine yerleştirdiğimizde her seçenek veya adayın altındaki mühür basılacak noktada kapağın üzerindeki bölmeleri hissediyoruz. Bu bölmelerden istediğimize mührü bastığımızda sorunsuzca oyumuzu kullanmış oluyoruz. Sonrasında pusulayı şablondan çıkarıp zarfın içine koyduğumuzda süreç tamamlanmış oluyor. Şablonda bölmelerin hemen üstünde her aday veya seçenek için Braille alfabesiyle baş harfler veya rakamlar yazabiliyor. Bu biçimde oy pusulasına hiç müdahale etmemiş oluyoruz.

Gördüğünüz gibi oldukça basit ve pratik bir yöntem. 2010 yılında YSK'ye dilekçeyle başvurarak bu yöntemin gelecek seçimlerde uygulanmasını istedik, sonrasında birkaç görüşme de yaptık ama maalesef sonuç olumlu olmadı. YSK Seçim Kanunu'ndaki ilgili hükümleri önümüze sürerek elinden bir şey gelmediği bahanesini ortaya koyuyordu. Halbuki oy pusulasına bir müdahale olmadığından körler için bir şablon hazırlanmasında aslen bir sıkıntı olmayacaktı, ancak tüm çabalarımıza karşın istediğimizi alamamıştık YSK'den.

Bu sefer farkındalık yaratması açısından kendi faaliyetlerimizde şablon yöntemini kullanmaya başladık. İlk olarak Boğaziçi Üniversitesi Engelli Öğrenci Temsilciliği seçimlerinde sistemi denedik. Sonrasında her yıl Mayıs ayında düzenlediğimiz Selen Özel Bilgi Yarışması'nda şablon sistemini yanıt kağıtlarına uyarladık. Yanıt kağıtlarında bulunan A, B, C ve D şıklarının altındaki bölmelerden yarışmacılar doğru şıkkı işaretliyor, yanıt kağıdını şablondan çıkarıp herkese gösterebiliyordu.

2015'e gelip son iki seçim sürecinde de tek başına oy kullanma konusunda bir sonuç alamayınca, Change.org kampanyası başlatmaya karar verdik. Kampanyamız önemli ölçüde destek buldu ve aynı yılın Aralık ayında YSK'den bir randevu aldık. Bu randevuda konuyla ilgili bir çalıştay yapılması kararı alındı ve 2016 yılında söz konusu çalıştay yapıldı. Çalıştay sonrası web sayfalarının erişilebilir hale getirilmesi gibi belli kazanımlar elde etmiş olsak da, 2016 referandumuna geldiğimizde, yine körler için bir düzenleme yapılmadığını

Fotoğraf: www.mersin.bel.tr

beyond.istanbul

Engelleyen sistem aynen kalıyor, herkes günü kurtarıyor.

izlemek durumunda kaldık. Fakat bu sefer başka bir şeyler yapmak gerektiğini düşünerek, esasen bir STK'nin görevi olmayan bu çalışmaya başladık. Bir YSK temsilcisinden oy pusulasının tam ebatlarını öğrendik önce. Sonra bu ebatlarda el yordamıyla bir şablon hazırlayıp bir körün tek başına nasıl şablonla oy kullanabileceğini videoya aldık ve bir dilekçeyle YSK'ye bu videoyu da gönderdik. Sonuçtan pek ümidimiz yoktu açıkçası, ancak bizim için olumlu bir karar çıktı.

Sonrası tam bir maraton. 15 gün içinde binlerce telefon ve e-postayı yanıtlayıp herkese şablon hazırladık. Dernek üyelerimiz, GETEM ve onlarca gönüllü Boğaziçi Üniversitesi öğrencisinin yardımıyla bir iki ufak sorun dışında tüm şablonları isteyenlere göndermeyi başardık.

İşte 16 Nisan'a böyle gelindi. İnsanların aklında "Acaba YSK bu şablonu kullanmamıza izin verir mi?" tarzında sorular olmasına karşın ciddi bir problem çıkmadı ve dileyen herkes oyunu şablon yardımıyla tek başına kullanmanın hazzını yaşadı.

Peki, bu kazanım neden o derece önemliydi? Yanımızda hiç mi güvenebileceğimiz kimse yoktu? Onca ayrımcı muamele, istihdam sorunları, temel erişilebilirlik engelleri dururken, böyle bir mücadeleye değer miydi? Dilerseniz yazının kalan kısmını benzer soruların yanıtlarına ayırayım.

Sakatlık alanında yapılan hizmetlere ve çalışmalara bakarsak, genellikle yardım odaklı politikalar izlendiğini gözlemleyebiliriz. Sınavlar için körlere okuyucu verilmesi, metro ve alışveriş merkezlerinde refakatçiye yönelik çalışmalar, bankalarda tanık bulundurma konusuyla ilgili ısrar hep aynı düşünce yapısının bir sonucu olarak karşımıza çıkıyor: Sakat biri eksikliklere sahip olduğundan olağan işleri tek başına yapabilmesi mümkün değildir, o yüzden korunmalı kollanmalıdır. Birçok yasa ve mevzuatta da sakatların korunması ve himaye edilmesine yönelik ibareler görürseniz şaşırmayın.

Böyle bir anlayış ise, sorunları günlük olarak çözme potansiyeli taşıyor. Kişilerin istedikleri alanlara engelsiz erişimini sağlayacak sistemsel değişiklikler yapılmıyor. Örneğin bir üniversitede sakat biri herhangi bir dersliğe merdivenler nedeniyle ulaşamıyorsa, en iyi ihtimalle ortaya konan çözüm dersliğin yerini değiştirmek olabiliyor. Yani engelleyen bina, engelleyen sistem aynen kalıyor, herkes günü kurtarıyor. Otobüslerde ve duraklarda halen gelen araç ve istasyonun ne olduğu çoğu zaman birine sorulup öğrenilmek durumunda kalınıyor. Daha komiği, birçok şoför otobüslerde sesli anons olduğu halde bunu açmıyor ve yalnızca bir kör otobüse binerse bu anonsu açıyor.

Seçim döneminde çoğu belediye bu sefer sakatları ücretsiz sandıklara taşıyacakları yönünde reklamlar yapıyor, ilanlar yayınlıyor. Bir tek onlar mı? Bizzat bazı sakat örgütleri de yardım odaklı mesajlar veren duyurulardan zevk alıyor. Daha geçenlerde bir ilan gördüm, sakat birinin dışarı çıkması, sinemaya gitmesi, alışveriş yapabilmesi için bizim bir telefonumuz yetiyormuş. Yani çevresel engellerin ortadan kaldırılması değil, bizim bir telefonumuzla alınacak tekerlekli sandalye her şeyi çözüyormuş. Sokaklardaki müzik grupları, gerçekleşmeyen ama biletleri satılan tiyatro ve konserler, derneklerde hizmet adı altında dağıtılan erzak ve giyecekler...

Tüm bunlar yardım odaklı bir paradigmanın farklı örnekleri. Mesaj açık: Eksik olan birine tam olan birinin yaptığı yardım ve karşısında duyulan minnet. "İyi de ne var bunda?" diyebilirsiniz. "Anlık olarak kişinin belli sorunları çözülmüyor mu?" Belki de "evet", bu sorunun yanıtı. Ancak toplumun sakatlara bakış açısı aynı kalıyor: Yardım eden sağlamlar ve yardım edilen sağlam olmayanlar. Sağlam, yaptıklarını bir çeşit avunma, şükretme aracı olarak görürken sakatın da yapılana teşekkür edip nankörlük etmemesi bekleniyor.

Belirli engellerin yalnızca o anlık ortadan kaldırıldığı bir gerçek. Örneğin, ertesi yıl aynı derslikte yine başka bir derse katılan bir sakat, bu sefer sınıfın yeri değiştirilemediği için devamsızlıktan dersi geçemeyebiliyor. Otobüse bindiğinde, kendisini fark etmediği için anonsu açmayan şoför nedeniyle bir kör, ineceği durağı geçebiliyor. Hastanede işaret dili bilen kalıcı personel çalıştırılmadığı için sağır bir hasta, hastalığı konusunda iletişim kuramayabiliyor.

İşte tam da bu yüzden, biz sivil toplum kuruluşları ve sakatlık alanında politikalar geliştirenlerin yeni bir paradigmaya ihtiyaçları olduğunu düşünüyorum. Bu paradigma bağımsız yaşamı ve bağımsız yaşam becerilerini destekleyecek kalıcı çözümleri sunmalı. Sınavlarda okuyucu değil, erişilebilir bir sınav sistemiyle tek başına kalmayı bir seçenek olarak önümüze koymalı. Bankalarda tanığı değil, sözleşmeyi tek başına okuyabileceğimiz bilişim önerilerini karşımıza çıkarmalı. İşaret dili tercümanlarını bir lütuf olarak değil, her kurumda bir zorunluluk olarak ele almalı. Binalardaki fiziksel sorunları çözmek için oraya sakat birinin gelmesini beklememeli.

Tüm bu anlattıklarımın seçimlerle ne ilgisi mi var? Çok fazla. Seçimlerde tek başına oy kullanma deneyimi sonrası hemen bir anket hazırlayıp sitemize koyduk. Birkaç gün içinde ankete katılan 79 kişinin verilerini topladık ve analiz ettik. Çıkan sonuçlar aslında ne demek istediğimi gayet iyi açıklıyor.

Her şeyden önce 79 kişinin 69'u verilen oy şablonunu tek başına kabine girip sorunsuzca kullandığını söylüyor. 7 kişi de yine şablonu kullanmış ama sonucu birine göstererek emin olmak istemiş. Yalnızca 3 kişi şablon kullanmayıp eski yöntemi uyguladığını yani bir refakatçiyle oy kullandığını belirtiyor. Bu sonuçlar, bağımsız ve engelsiz oy kullanmaya ne büyük bir açlık olduğunu net biçimde ortaya koyuyor.

Bağımsız yaşam paradigmasını destekleyen asıl gösterge ise oy şablonu kullananların ne hissettiklerini sorduğumuzda gelen yanıtlarda gizli. Anketimizde katılımcılara, bir şablon ile oy kullanmanın kendilerine ne hissettirdiğini sorduk, ancak bu soruya yanıt vermeyi zorunlu kılmadık. Yani katılımcılar bu soruyu boş bırakarak da anketi tamamlama olanağına sahiplerdi. Buna

karşın, 79 katılımcıdan 62'si söz konusu soruya yanıt vermiş.

Bizler de iki farklı değerlendiriciyle açık uçlu bu yanıtları kodladık. Kodlamalar karşılaştırıldığında değerlendiriciler arası güvenilirlik %100 olarak gerçekleşti. Yani iki farklı değerlendirici yanıtları aynı biçimde kodladı. Buna göre gelen yanıtlar 5 ana kategoride gruplandı. Bunlar sırasıyla; bağımsızlık, mutluluk ve coşku, eşitlik ve bağımsızlık, eşitlik ve herkes gibi olma, gerilim ve merak oldu. Aşağıdaki tabloda her bir kategorideki katılımcı sayısını görebilirsiniz.

Toplam Katılımcı sayısı	79
Yanıt veren katılımcı sayısı	62
Bağımsızlık	37
Mutluluk ve coşku	12
Eşitlik ve bağımsızlık	9
Eşitlik ve herkes gibi olma	3
Merak ve gerilim	1

Görüldüğü üzere yanıt veren 62 katılımcıdan 46'sı bir biçimde tek başına oy kullanmayı bağımsızlık ve özgürlük olarak yorumlamışlar. Bu kişilerden 9 tanesi bağımsızlık ve eşitlik kavramlarını bir arada düşünmüş. Buna ek olarak 3 kişi içinse eşitlik ve herkes gibi olma birincil tema olarak verilerimize girmiş.

Esasında bu bulgular 2015 yılı Kasım ayında tamamladığım Körlükte Engellilik Algısı Olgusu başlıklı tezimin verileriyle de uyuşuyor.[1] Bu tezdeki sonuçlar engellilik algısının, bağımsız yaşam becerileri ve imkanları arttıkça daha olumlu hale geldiğini gösteriyordu. Anlaşılıyor ki, anketimizin katılımcıları da seçimlerdeki bu imkanı bir bağımsızlık göstergesi olarak yorumlamışlar. Bir katılımcının söyledikleri, durumu daha iyi anlatacak:

> *Şablonla oy kullanırken inanılmaz bir tatmin duygusu hissettim. Bu duygu neredeyse bastonumu ilk elime alıp yola koyulduğumda hissettiğim duyguyla aynıydı. Uzun zamandır erişilebilir şekilde yapamadığım bir şeyi sonunda yapabilmek beni memnun etti. Ayrıca, oyumu hiç kimseye söylemeden, gizli bir şekilde kullandım. Yasalarca güvence altına alınmış haklarımdan faydalandım yani. Gizli oy benim için çok önemli bir konuydu. Kimseye bağımlı kalmadan oyumu kullandığım için oyumun geçerliliğine dair aklımda hiçbir soru işareti yok.*

Bir başka katılımcı üçüncü bir kimseye muhtaç olmamanın kendisi için ne denli önemli olduğunu ise şöyle anlatıyordu:

> *Daha önceki oy kullanmalarımda kabine ilerler yakınım olan kişi, kararımı bildiği için oy kullanma sürecini tamamlar. Ben ise kenarda kendimi aciz, etkisiz hissederdim. Şimdi kabine girdim. Büyük bir zevkle oy kabininin açık kısmındaki perdeyi de çekerek. Seçimimi yaptığımda kendimi yetişkin bir kişi gibi hissettim.*

Hissedilen bağımsızlık coşkusunu daha iyi anlatmak için, farklı bir katılımcının şu sözleri de faydalı olacak sanırım: "Nefes almak gibiydi. Kendi zamanımdı, kendi kararımdı ve kendi imzam kadar netti."

Burada bağımsızlığın körlerce nasıl tanımlandığı önemli. Bizler için bağımsızlık, kendi kaderini başkasının eline teslim etmemek, doğrusuyla yanlışıyla, kendi eylemlerinin sonuçlarını yaşamak şeklinde nitelenebilir. Kişiler bu duyguyu hissettiklerinde, toplumca empoze edilen eksik olmak, yarım olmak anlayışından kurtulmaya başlıyor ve kendini yalnızca farklı yöntemler kullanan herkes kadar tam veya eksik birey olarak algılamaya yönleniyor. Tezimde bu algıyı yaratan unsurlar, ilk kez kendi başına beyaz bastonunu alıp dışarı çıkmak, ilk defa kendi kitabını, gazetesini okumak, kendi ödevini tek başına yapabilmek gibi anılarla kendini göstermişti.

İşte seçimlerde tek başına oy kullanabilmenin anlamı da bu ilklerle benzerlik taşıyor. Mesele yalnızca demokratik bir anayasal hakkın kullanımı değil. Attıkları böyle bir adım, körlerin, yalnızca birilerinin yardımıyla bir şeyleri başarabilecekleri yönünde kendilerine dayatılan algıyı içsel olarak daha da çok sorgulamalarına ve zinciri kırmalarına yardım ediyor. Yani, bankadan tek başına para çekmek, sesli ışıklardan karşıya geçmek, kimseye sormadan bir durakta inmek, okuyucu olmadan sınav olmak, tek başına oy kullanabilmek gibi en azından herkes kadar bağımsız tamamladıkları günlük aktiviteler sakatlığın bir eksiklik değil farklılık olduğu yönündeki inancın içselleşmesini sağlıyor.

Tüm bunlar beni tekrar yazının başlığına getiriyor. Seçimlerde bir pilot çalışma olarak uyguladığımız ve kurumsallaşması, yasal garanti altına alınması için mücadele etmemiz gereken tek başına oy kullanma hakkı, temelde hepimiz için yeni bir paradigmanın işaretlerini taşıyor: Bağımsızlık. Bu yüzden de sivil toplum kuruluşları ve sakatlık alanında politika geliştirenler, günü kurtaracak yardım odaklı çözümleri değil, kişileri daha bağımsız kılacak çözümleri öncelemeliler. Bu inançla, erişilebilirlik sözümüzün son dizesini tekrarlayarak bitiriyorum yazımı:

Tüm yaşamı eşit, erişilebilir, engelsiz kılıncaya dek mücadele etmeye devam edeceğiz.

1-Yılmaz, Engin (2015). The phenomenon of disability perception in blindness, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.

Yaşamın İçindeyiz!

Gizem Tanay Aksaç

Türkiyeli... Engelli... Kadın...

2009 yılında kimi öğrenci, kimi işsiz, kimi çalışan bir grup kadın bir araya gelerek yaşamlarını paylaşmaya başladılar. Onlara göre hepsinin ortak bir noktası vardı: Engelli olmak. Görüştükçe, konuştukça, birbirlerine karıştıkça anladılar ki hepsinin ortak bir noktası daha var: Kadın olmak. Çünkü yaşamları boyunca maruz bırakıldıkları her türlü ayrımcılığı ve ihlali bağladıkları engellilik, bazı sorunlarını açıklamıyordu. Farklıydılar; kadın oldukları için engelli erkeklerden, engelli oldukları için engelsiz kadınlardan.

Yıllarca karma engelli örgütlerinde, engelli erkeklerin tahakkümünde, engellilik mücadelesi verdiler, yönetim hep erkeklerden oluşuyordu. Kadın örgütleri ise engelli kadınlara ulaşamıyordu, farkında değillerdi engelli kadınların. Tıpkı, engelli kadınların kadın olduklarının farkında olmadığı gibi...

İşte bir grup engelli kadının düzenli olarak bir araya gelerek her seferinde farklı bir konuyu tartıştıkları bu toplantılar onlara gösterdi ki, engelli kadınların insan hakları mücadelesi, çoklu ayrımcılıklarla mücadele etmeyi gerektiriyor. Kimi zaman engelli erkekler ile kesişen, kimi zamansa engelsiz kadınlarla kesişen bu mücadele, ancak engelli kadınların örgütlenmesiyle mümkün olabilir.

Farklıyız, Farkında mısınız?

Engelli kadınların ve kız çocuklarının şiddetten, sömürüden, baskıdan uzak, her türlü hak ve özgürlüklerinden tam ve eşit olarak faydalanmaları hedefiyle 2011 yılında kurulan Engelli Kadın Derneği (ENGKAD), işte iki yılda oluşan bu ruhun bir ürünü olarak mücadele etmekte.

Türkiye'nin farklı bölgelerindeki toplam 12 ilde 250'den fazla engelli kadınla ve engelli kız çocuğu annesiyle engellilerin insan hakları, ayrımcılık, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet konularında yapılan atölyeler, ENGKAD'lılara gösterdi ki, engelli kadınlar ve kız çocukları doğdukları andan itibaren ihlallerle dolu bir hayatta yaşamaktalar.

Çünkü ataerkil düzende hane içinde kadının rolü bu kadar değersizken, ikinci bir ayrımcılık temeline sahip olan engelli kadının birey olarak kabul edilmesi ancak uzak bir hayal olmaktadır. Engelli kadın, bir taraftan kadın olduğu için engelli erkeklerin tahakkümüne mahkum edilmeye çalışılırken, diğer taraftan da ne yazık ki engelli olduğu için yaşamın tüm alanlarında ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Hatta çoğu zaman engelsiz kadınlar tarafından dahi fark edilmemektedir. Çünkü, aslında hem engelli erkeklerden hem de engelsiz kadınlardan farklıdır.

Erişilebilirlik İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Türkiye'de engelli olmak zor, kadın olmak daha da zor. Engelli Kadın Derneği, tanıştığı, erkek şiddetinden uzaklaşamayan her engelli kadında, toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle eğitim hakkına erişemeyen her engelli kız çocuğunda, Türkiye'de engelli kadın olmanın nasıl olduğunu yeniden öğreniyor. Biliyor ki, engelli kadınların ve kız çocuklarının hak ve özgürlüklerinden eşit ve tam olarak faydalanabilmesi için özel önlemler içeren sosyal politikalar oluşturulmadıkça, öğrenmeye de devam edecek.

Sosyal politika oluşturulurken, kadına yönelik şiddeti önlemek için bazı mekanizmalar geliştirilirken engelli kadınlara ilişkin özel önlemler alınmaz ise, bu mekanizmalar engelli kadınlar için de erişilebilir kılınmaz ise, eğitim hakkına erişim sağlanırken toplumsal cinsiyet eşitsizliği göz ardı edilir ise, aslında tüm bu haklara erişim sağlanmış olmaz ve engelli kadınların hak ve özgürlüklerini kullanmaları engellenmiş olur.

Örneğin, yapılan araştırmalarda, engelli çocukların okullaşma oranının, engelsiz çocuklara göre düşük olduğu görülmektedir. Bu durum yalnızca engellilik açısından değerlendirildiğinde oranın düşük olması toplumdaki engelli algısından, engelliliğe dayalı ayrımcılığa, okulların ve ders materyallerinin erişilebilir olmamasına kadar birçok neden ile açıklanabilir. Engelli bireylerin istihdama katılımının engelsiz bireylere oranla düşük olmasını da yine benzer nedenlerle açıklayabiliriz. Ancak araştırmalarda, engelli kız çocuklarının okullaşma oranının engelli erkek çocuklara göre çok daha düşük olduğunu da görmekteyiz. Peki bunun nedeni nasıl açıklanabilir? Genelde, kız çocuklarının güçsüz, korunmaya muhtaç olması gibi algılar bu duruma neden olmaktadır.[1]

Fotoğraf: www.engellikadin.com

Yine, çalışma yaşamında engelli kadınların çalışma oranının engelli erkeklere göre çok daha düşük olması, hem açıkladığımız üzere engelli kadınların yeterli eğitim alamamasının hem de ataerkil düzenin kadını kamusal alandan dışlayıp özel alana kapatmasının bir sonucudur. Yani, her ne kadar işyerlerinin fiziki erişilebilirliği sağlansa da, makul uyumlaştırma yapılsa da, belki çalışma hakkından faydalanan engelli erkek sayısı artabilir ama toplumsal cinsiyet eşitsizliği ortadan kaldırılmadan bu haktan faydalanan engelli kadın sayısı yeterince artamaz.

Çünkü toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyet kavramının ötesinde tüm cinsiyet algılarının toplum tarafından belirlenmesi anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, kültürel ve sosyal olarak belirlenen cinsiyet rollerine toplumsal cinsiyet denir. Bu roller davranış kalıplarını, sorumlulukları, paylaşım düzenlerini, kaynaklara ve ayrıcalıklara erişimimizi hatta duyguları da belirler. Ataerkil düzen, kadının topluma yaptığı katkıları görmezden gelerek kadını ikinci cins olarak görür. Kadın, erkeğin belirlediği sınırları aşamaz ve özel alandan kamusal alana kolayca geçemez. Bu sistemde kadın, edilgen, güçsüz, evde olan, korunmaya muhtaç; erkek ise etken, güçlü, dışarıda olan ve koruyan roldedir. Bu roller ise bebeklikten itibaren aile, okul, medya gibi araçlarla bireylere öğretilir ve kadınların ikinci planda kalmasına ve toplum içinde etkin rol alamamasına neden olur.[2]

Engelli kadın açısından toplumsal cinsiyete baktığımızda ise, bu sistemde engelli kadın aslında yoktur; hiç görünmez. Ataerkil düzen kadını özel alana sıkıştırmışken, engelli kadını özel alanda dahi istemez. Çünkü eş olmak, anne olmak, yemek yapmak, çocuk bakmak gibi kadının görevi olarak tanımlanan işleri engelli kadının yapamayacağı düşünülür. Örneğin, engelsiz eşiyle toplum içine giren engelli kadına ilk sorulan soru, "kardeşiniz mi?", "kuzeniniz mi?", "babanız mı?" gibi sorulardır. Çünkü engelli kadının engelsiz erkek ile olan

ilişkisinin yalnızca akrabalık ilişkisi içerisinde olması beklenir. Yine, engelli kadın bu sistemde, sahiplenilmesi gereken bakım ve koruma nesnesi olarak görünür. Toplumda engelli erkeklere nadiren sorulan "sahibin nerede?" sorusu engelli kadınların tek başlarına kamusal alanda sıkça maruz kaldıkları bir sorudur.

Kadınlar özel alandan kamusal alana geçme mücadelesi verirken, engelli kadınların özel alanda nasıl ve hangi koşullarda var olabilecekleri dahi tartışma konusudur.

Yaşamak İçin Erişmek Gerek

Her hakkın korunması, o haktan yararlanmanın sağlanması, aslında topluma tam katılım için bir adım daha atılmış olması anlamına gelmektedir. Televizyonda haber izleyemiyorsanız, izlediğinizde anlayamıyorsanız, topluma tam katılım sağlamamış olursunuz. Topluma tam katılımın sağlanması, erişilebilirliğin sağlanması ile mümkün olacaktır.

Aslında buradan bakılacak olursa, erişilebilirliğin herkes için olduğu görülmektedir. Daha önce yalnızca engelli bireyler için sağlanması gerektiği düşünülen hem fiziki erişim hem de bilgiye erişimin, çocuklar, yaşlılar, bebek arabalı ebeveynler, geçici sakatlık yaşayan kişiler, okuma-yazma bilmeyen bireyler, göçmenler gibi engelli olmayan bireyler için de gerekliliği anlaşılmıştır.

Toplum içinde hak ve özgürlüklerden tam ve eşit olarak faydalanabilmenin anahtarının erişilebilirlik olduğu kabul edilmelidir. Erişilebilirliğin hedefinin kamusal alan olduğu düşünüldüğünde ise mal ve hizmetlere erişim engelli kadınlar özelinde daha da zordur. Örneğin, jinekolojik muayene masaları ve tıbbi görüntüleme cihazlarının fiziksel engelli kadınların erişimine uygun olmaması, işaret dili bilen personel olmaması nedeniyle mahremiyetlerinin korunamaması veya normal bir doğuma izin verilmeyerek sezaryene zorlanmaları engelli kadınların sağlık haklarının ihlal edildiğini göstermektedir.

Yine, seçim sandıklarının erişilebilir olmaması nedeniyle, fiziksel engelli bireylerin kucakta taşınması bir hakkın ihlalini oluştururken, engelli kadınlar açısından tacize uğrama riski de eklenerek birden fazla ihlal ortaya çıkarmakta ve bu tür nedenlerle oy kullanmak istemeyen engelli kadınlar açısından karar alma süreçlerine katılım sağlanmamış olmaktadır.
Engelli bir kadın olmak kimi zaman adalete erişimi de engelleyen bir durum olabilmektedir. Tecavüze uğrayan kadının zihinsel engelli olması, mahkemeler tarafından rıza gösterdiğine dair bir delil sayılabilmektedir.

Ataerkil düzen kadını özel alana sıkıştırmışken, engelli kadını özel alanda dahi istemez.

Engelli kadınların maruz kaldıkları ihlallerin en önemlilerinden biri de şiddettir. Engelli Kadın Derneği olarak 2015 yılında yayımladığımız 2013-2014 Yıllarında Türkiye'de Engelli Kadına Yönelik Şiddet Raporu[3] bize gösterdi ki kadına yönelik şiddetle mücadele mekanizmaları tasarlanırken engelli kadınlar akıllara bile gelmemiş. Ne yazık ki tek tipleştirme eğilimi sosyal politika oluşturulurken bile oldukça güçlü. Şöyle bir algı var sanki; şiddet gören ve şiddetle mücadele mekanizmalarından faydalanan kadın, Türk, Müslüman, engelsiz ve heteroseksüel olmalıdır. Oysaki farklı kadınların göz ardı edilmesi ayrımcı bir yaklaşımdır. Çünkü, göçmen kadını, trans kadını veya engelli kadını yok sayarsanız, onları şiddet ortamında yaşamak, hatta, ölene kadar şiddet ortamında yaşamak zorunda bırakırsınız.

Peki, Türkiye'de engelli kadına yönelik şiddetin görünür kılınarak, gerekli özel önlemlerin alınmasını sağlamak amacıyla hazırlamış olduğumuz raporlama çalışması esnasında bizler nelerle karşılaştık?

O yıllarda 14 tane olan Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi'nin (ŞÖNİM) hiçbirinin engelli kadınlar için tam erişilebilir olmadığını; şiddetle mücadele mekanizmaları konusunda gerekli önlemlerin alınmaması nedeniyle bilgiye erişimin de sağlanmadığını; 155-156 gibi ihbar hatlarının işitme engelli kadınların erişimine uygun tasarlanmadığını; şiddet gören engelli kadınların her türlü erişim engelini aşarak ŞÖNİM'e başvurdukları durumlarda hizmet değişikliği yapılarak engellilere hizmet veren rehabilitasyon merkezlerine yerleştirildiklerini -ki medya verilerinin analizinden taciz ve tecavüz vakalarının %50'sinin bu tür kapalı kurumlarda gerçekleştiğini- engelli kız çocuğunun, ona bizzat tecavüz eden ve onu para karşılığında erkeklere pazarlayan babasının, aynı zamanda vasi olması nedeniyle mahkemeye mağdur sıfatıyla çağrıldığını gördük.

Tüm bu örneklerden, erişilebilirliğin aslında bir anahtar olduğunu söyleyebiliriz. Erişilebilirlik, topluma katılmanın, temel hak ve özgürlüklerden yararlanmanın anahtarıdır. Eğitim hakkından faydalanmaktan, bazı durumlarda acil ihbar hatlarına ulaşmaya bağlı olan yaşam hakkına kadar tüm insan haklarından eşit olarak faydalanmanın bir anahtarıdır.

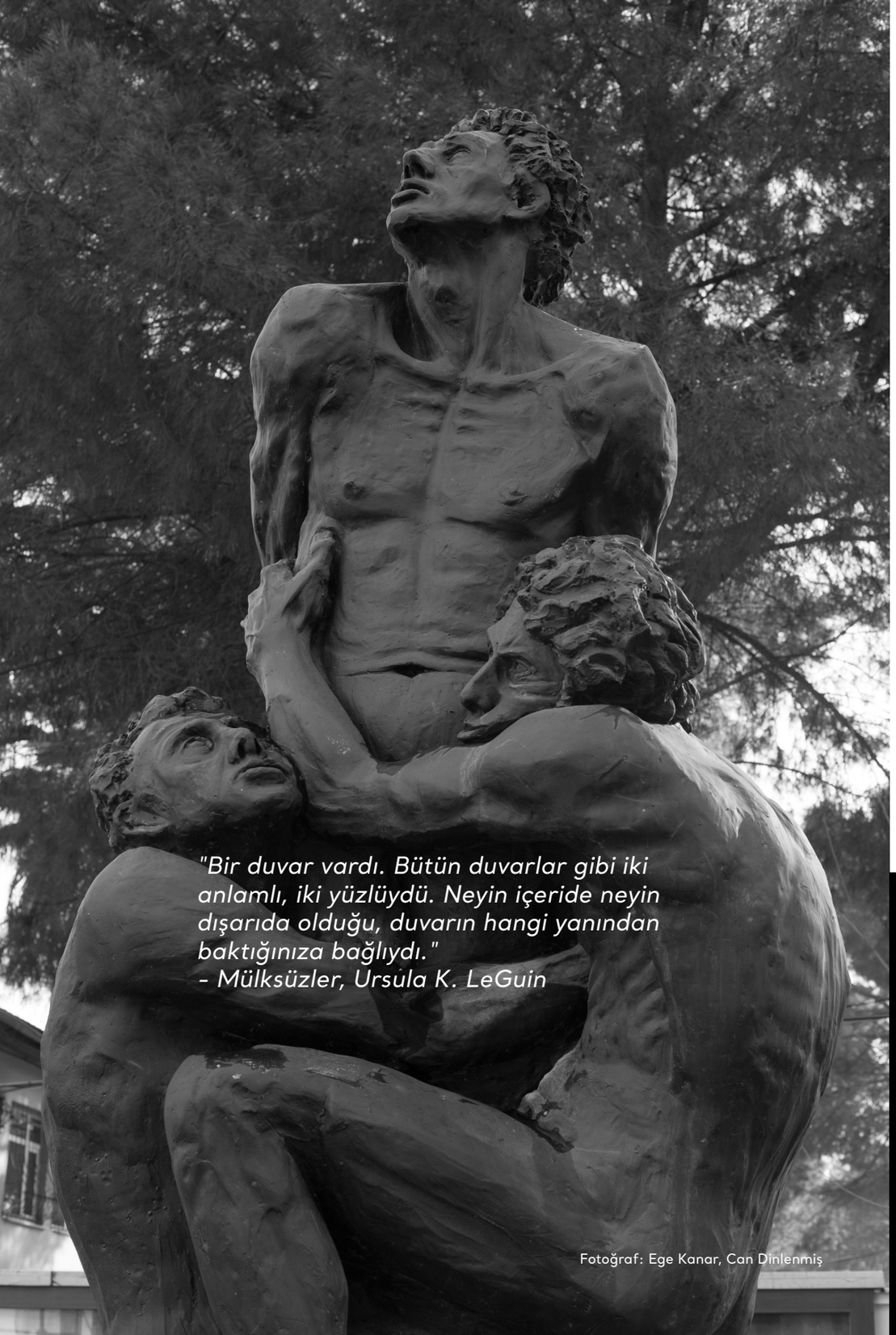
Ancak, bu anahtarın doğru kapıyı açması ya da kapıyı bazılarına aralamak yerine toplumdaki tüm bireylere açması insan hak ve özgürlüklerine bütünlükçü bir bakış açısını gerektirmektedir. Engelli hakları kadın haklarından, LGBTİ hakları çocuk haklarından bağımsız değildir.

Toplumsal yaşam çoğunluğun ya da güçlü olanın ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiğinde yaşlı olmak genç olmaktan, engelli olmak engelli olmamaktan, göçmen olmak yerli olmaktan dezavantajlı bir duruma dönüşür. Güçlünün ya da çoğunluğun tercihleri doğrultusunda şekillenen hayat, ayrımcı uygulamalarla, "öteki"lerin hak ve özgürlüklerini tam ve eşit şekilde kullanmalarının önüne geçer. "Öteki" olarak nitelenen "engelli kadınlar"ın hak ve özgürlüklerini kullanabilmelerinin bir anahtarı da erişilebilirliktir. Bu ilke toplumsal yaşamda oturtulmadıkça engelli kadınlar şiddetten, sömürüden, baskıdan uzak özgür ve eşitlikçi bir dünyaya kavuşamazlar.

1 — Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği, (2015). "Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler". Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2014 *http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ozet_2014.pdf*

2 — Toplumsal Cinsiyet Nedir?, http://www.feministatolye.org. Erişim tarihi: 10.04.2017

3 — Engelli Kadın Derneği, (2015). Türkiye'de Engelli Kadına Yönelik Şiddet Raporu 2013-2014

"Bir duvar vardı. Bütün duvarlar gibi iki anlamlı, iki yüzlüydü. Neyin içeride neyin dışarıda olduğu, duvarın hangi yanından baktığınıza bağlıydı."
- Mülksüzler, Ursula K. LeGuin

Fotoğraf: Ege Kanar, Can Dinlenmiş

Akıl Hastanesinde Hayat

Tolga Erdoğan

2001 yılında Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümünden mezun oldu. Özellikle yetişkinlerde ve çocuklarda travma, kaygı ve sınav kaygısı, öfke kontrolü, migren ve regl dönemi ağrıları başta olmak üzere kronik ağrılarla ilgili çalışmalarını sürdürmektedir. Performans kaygısı, kronik ağrılar üzerine yaptığı çalışmalar uluslararası kongrelerde sunulmuştur. Pek çok farklı konuda kurumsal eğitimler düzenlemeye devam etmektedir.

Bu yazı, Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi (RUSİHAK)'nin gerçekleştirdiği, Ruh Sağlığı Alanında Sivil İzleme Sistemi Yaratma Projesi kapsamında Adana, Samsun, Manisa, Bakırköy ve Erenköy'deki ruh sağlığı hastanelerinde yatarak tedavi görmekte olan kişilerle yapılmış bireysel görüşmelerin kısa özetlerini içermektedir.[1]

Yaptığım görüşmelerden 43'ünü bu rapor için yazıya döktüm.[2] 43 görüşmenin 40'ını erkeklerle, 3'ünü kadınlarla gerçekleştirdim. Çalışmanın başından sonuna kadar kadın servislerine girerken çok zorlandım. Sağlıklı bir çalışma yapamayacağımı fark ettiğimde bu konuda ısrarcı olmaktan vazgeçtim. Kendimi kadın servislerinde neden bu kadar kötü hissettiğimi cevaplamak benim için oldukça güç. Sadece kilitli demir kapılarla ayrılmış, soğuk koridorlarda, saçları kırpılmış, eşofman ya da pijamalarıyla, kollarında "hasta" olduklarını gösteren barkodlu bileklikleriyle ve kullandıkları ilaçların da etkisiyle bir boşluğun içinde yaşıyormuş hissi yaratan kadınları görmek, erkekleri görmekten daha ağır bir duygusal etki yarattı. Bu durum, proje sırasında çözebileceğim bir şey değildi. Bu nedenle rapor, büyük ölçüde erkeklerden gelen bilgilerden oluşmaktadır. [3]

Görüşmeleri birbirinden farklı pek çok mekanda gerçekleştirdim. Bazı hastanelerde psikologların görüşme yapmak için kullandığı odalardan faydalanma şansım oldu. Bazı servislerde böyle odalar olmadığı ya da olsa bile kullanamadığımız için yemekhanelerden, hemşire odalarından

Ruh Sağlığı Alanında Sivil İzleme Sistemi Yaratma Projesi

Ruh sağlığı alanında hak temelli yaklaşımla çeşitli çalışmalar yürüten Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi (RUSİHAK), Ruh Sağlığı Alanında Sivil İzleme Sistemi Yaratma Projesi kapsamında İstanbul, Manisa, Samsun, Elazığ ve Adana'da insan hakları savunucuları ve ilgili sivil toplum kuruluşlarından oluşan bir izleme ekibiyle Eylül 2011-Haziran 2014 döneminde bu şehirlerdeki ruh sağlığı hastanelerine ziyaretler yaparak hastane koşullarını insan hakları standartları açısından gözlemledi. Gözlemler neticesinde hazırlanan raporda, kişilerin ihtiyaçlarını merkeze alan, iradelerine ve kişilik onurlarına saygı gösteren, toplum içerisinde yaşam için gerekli destekleri sağlayan yeni bir sisteme geçilmesi gerektiği vurgulanıyor. Proje kapsamında ortaya çıkan DEPO belgeseli de, kapalı kurumlardaki gündelik hayatı belgelerken tecrite ve yok saymaya dayalı sağlık sistemini gözler önüne seriyor.

ya da sigara içme alanlarından yararlandım. Bazı hastanelerde ise görüşme yapmak için en uygun ortam bahçelerdi. Görüşmeleri gönüllülük ilkesi çerçevesinde gerçekleştirdim. Genellikle servisleri gezerken bize ve yaptığımız çalışmaya ilgi gösteren kişiler çoğunluğu oluşturuyor. Diğer hastanelere göre işbirliğine daha açık davranan Adana Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi'nde kayıtları inceleyerek vesayet altında olan, EKT[4] uygulanmış ya da birden çok kez yatışı gerçekleşmiş insanlara ulaşma şansım oldu. Görüşmeye davet ederken kendileriyle tanıştım ve yine sadece görüşme konusunda istekli olan kişilerle görüşme yaptım. Burada hem çalışma yapılan alan hakkında bilgi veren hem de çalışmayı güçleştiren bir etkenden bahsetmeliyim. Görüşme yapma konusunda istekli insanların önemli bir kısmı beni, hastaneden çıkmak için kendisine yardımcı olacak biri olarak gördü. Her görüşmenin başında kendimi ve çalıştığımız projeyi anlatırken bu tür bir yetkimizin ve amacımızın olmadığını ifade ettim. Yine de birçok görüşmede hastaneden çıkarılmaları konusundaki yardım taleplerinin birkaç kere tekrar ettiğine şahit oldum.

Görüşmeler 5 ila 30 dakika arasında sürdü. Daha sonra üzerinde çalışabilmek amacıyla ses kayıt cihazı kullandım. Bu cihazı kullanmak için görüşme yaptığım kişilerin iznini aldım. Kabul etmediklerinde kağıt ve kalem kullanarak not aldım. Görüşmelerde bazı insanlar birkaç dakika sohbet ettikten sonra görüşmeyi sonlandırmak istediğini belirtti. Bazı insanlar ise daha uzun süre sohbet etmeyi tercih etti. Süre konusunda da inisiyatifi elimden geldiği kadar görüşmecilere bırakmaya çalıştım. Görüşmeler terapötik bir iyileştirme amacı taşımadığı için insanların yaşadıkları sıkıntıların sebeplerini sormamaya özen gösterdim. Yine de bazı kişiler sıkıntılarının başladığı dönemi ve bu sıkıntıların nedenlerini anlatmayı tercih etti. Bununla karşılaştığımda dinlemeye devam ettim. Sıkıntılarının nedenlerini anlatan kişilerin neredeyse tamamının hayatında ağır travmalar olduğunu söylemek mümkün. Kayıp, kaza, taciz ya da tecavüz gibi kısa süreli ani travmalar olabileceği gibi, aile içi şiddet, askerlik, çocuklarını görememe gibi durumların başlangıçta etkili olabileceğini gördüm.

Hiçbir soruyu iki kereden fazla sormadım. Eğer karşımdaki kişi soruyu cevaplamadan geçiyorsa ya da cevap vermeye çalışırken konu kendiliğinden değişiyorsa şansımı bir kez daha denedim. Elimden geldiği kadarıyla kimseyi, toplamaya çalıştığım bilgileri bana vermesi için zorlamamaya özen gösterdim. Görüşme yapılan kişilerin hikayeleri arasındaki farklılıkların nedenini kısmen bu şekilde açıklayabilirim.

Görüşmeler sırasında şu soruların cevaplarına ulaşmaya çalıştım:

Yaş, cinsiyet, medeni durum, yaşanan yer, eğitim, meslek gibi sosyo-ekonomik bilgileri öğrenmemize yardımcı olan sorular,

İlk yatış, yatış sayısı, yatış süresi, yatış şekli (istemli-istemsiz) gibi sağlık kuruluşuyla kurulan ilişkiyi öğrenmemize yardımcı olacak sorular,

Kullanılan ilaçlar, EKT, tespit[5], tecrit[6], doktorla görüşme (süresi, sıklığı), psikologla görüşme (süresi, sıklığı), tedavi hakkında bilgilendirme ve onay gibi uygulanan tedavinin niteliğini öğrenmemize yardımcı olacak sorular,

Vesayet, veriliş şekli, vesayetine sahip olan kişiyle ilişkileri gibi vesayet durumunu öğrenmemize yardımcı olan sorular,

Gelecekle ilgili beklentilerini öğrenmemize yardımcı olacak sorular,

Son olarak alternatif yaklaşımlarla ilgili bilgisinin olup olmadığını öğrenmemize yardımcı olacak sorular.

Pozitivist bilim anlayışının en uç noktalarından biri gibi görünen ve katı bir deterministi yaklaşımla idare edilen ruh sağlığı hastanelerinde bilinçli olarak, bilimsel

Fotoğraf: Ege Kanar, Can Dinlenmiş

yöntemin katı kurallarından uzak durmaya çalıştım (Test, ölçek, anket gibi veri toplama araçlarını kullanmadım. İstatistiksel analiz yapmadım.) Günde 6-12 doz ilaç kullanan, EKT seanslarına alınan ve iradesi olmadığı varsayılan insanlardan tedavi hikayelerini benimle paylaşmalarını rica ettim. Paylaştıkları deneyimleri herhangi bir yazı oyununa başvurmadan, çekici bir metin haline getirmeye çalışmadan aktarmaya çalıştım.

Görüşme yaptığım kişilerin güvenliklerini düşünerek ad ve soyadlarının baş harflerini değiştirdim. Ayrıca görüştüğüm kişilerin yaşadıkları şehirleri de değiştirerek yazdım. Bu değişikliği yaparken hastanelere başvuran kişilerin yaşadıkları şehirlerdeki çeşitliliği korumaya özen gösterdim. Son olarak birbirinin neredeyse kopyası olan hastanelerin isimlerini de yazıda belirtmemeyi uygun gördüm. Bu noktada okuyucu, görüşme yapılan kişileri herhangi bir hastanede yatıyormuş gibi düşünebilir.

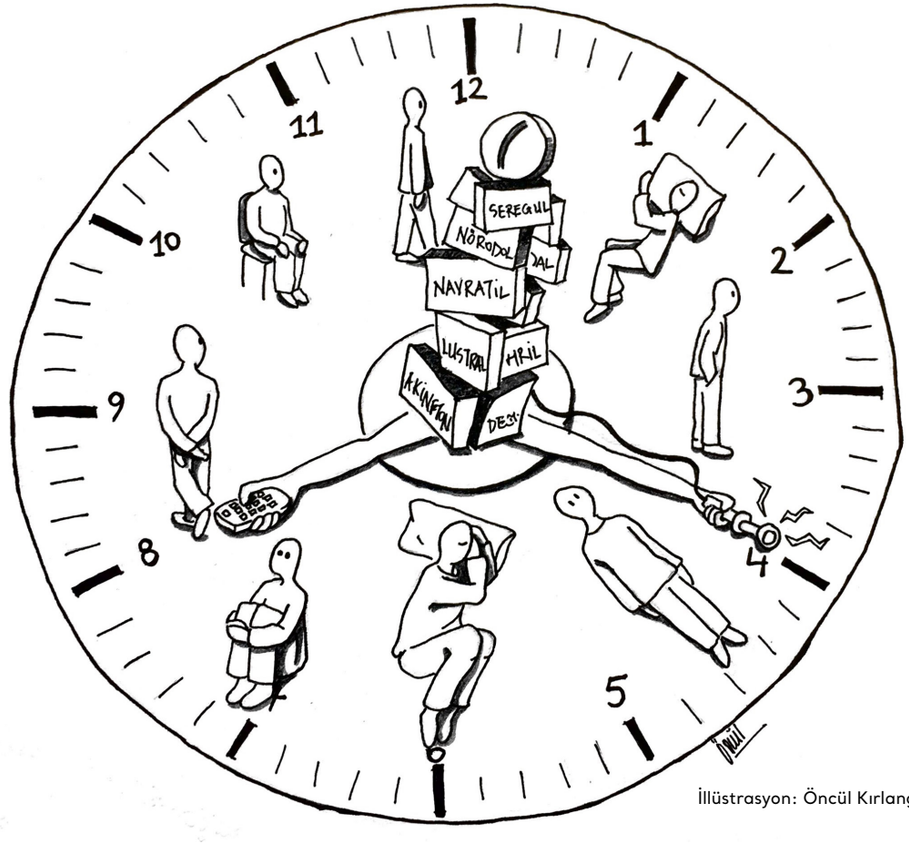
Görüşme öncesinde birçok kez hastane personeli tarafından dikkatli olmam için uyarıldım. Boynumuza taktığımız yaka kartlarının bir saldırıya uğramamız halinde sorun olabileceğini işittim. Yalnız görüşme yapmanın ya da görüşme odasının kapısını kapalı tutmanın iyi bir fikir olmayacağını duydum. Hiçbir hastane ziyareti sırasında personelden gelen bu tür uyarıları dikkate almadım. Çalışmayı görüştüğüm insanlara güvenerek devam ettirmeyi tercih ettim. Sonuç olarak, bu çalışma süresince sözlü ya da fiziksel olarak hiçbir saldırıya maruz kalmadım. Görüştüğüm kişilerin hepsi son derece kibar davranan insanlardı. Herbirine bu çalışmaya sundukları katkı sebebiyle teşekkürü borç bilirim.

Görüşme Notları

D.P. 48 yaşında bir erkek. Evli ve 2 çocuğu var. Yozgat'ta yaşıyor. İlkokul mezunu, mermer atölyelerinde işçi olarak çalışıyor. Mani, bipolar bozukluk ve şizofreni teşhislerinin koyulduğunu belirtiyor. Son 15 sene içinde birçok kez hastaneye yatmış. Yatış sayısını ve süresini hatırlamıyor. Şu an Akineton, Nörodol, Serequal ve ismini hatırlayamadığı bir ilaç daha veriliyor. Psikiyatristle haftada bir kez ve kısa süreli görüşmeler yapabiliyor. Psikologlarla görüşme imkanı olmuyor. Daha önceki yatışlarında birçok kez hastane personelinden dayak yediğini belirtiyor. Şu an bu konuda sıkıntı yaşamıyor. Hastanedeki günlük hayatı, "Her şey için izin almak zorundayız. Çay, sigara, dışarı çıkmak, tedaviyi kesmek, aklınıza ne gelirse izin almak zorundayız. İbadet etmek istiyorum ama mescide gidemiyorum. Müzik dinleyemiyoruz, televizyon izleyemiyoruz. Personel gazete getiriyor ama ellerimiz kirli oluyor diye mesai biterken veriyorlar." diye tanımlıyor. Vesayet durumunu, "Mahkeme vesayetimi eşime verdi. Oy kullanamıyorum. Seçme ve seçilme hakkımı kullanamıyorum. Vesayetten kurtulmak istiyorum. Kavga ettiğim için mahkemeye çıkardılar. Sonra vesayetimi eşime verdiler. Hastaneden çıkınca köyüme gidip muhtar olmak istiyorum ama vesayet olduğu için bunu yapamıyorum. Hastaneye yattığım için işten atıyorlar beni. Teşhis aldığım için de genellikle yarı maaşla iş bulabiliyorum." diye aktarıyor. Alternatif tedavi şekilleri konusunda bilgisi bulunmuyor.

H.Ç. 17 yaşında bir erkek. Denizli'de yaşıyor. 2 sene devamsızlıktan sınıfta kaldığı için okuldan atılmış. Şu an liseyi dışarıdan bitirmeye çalışıyor. Madde kullanımı nedeniyle ailesi tarafından görüşmenin yapıldığı hastanenin çocuk servisine yatırılmış. Bu ilk yatışı ve toplam 21 gün kalacağını belirtiyor. Kendisine verilen ilaçların ne olduğunu bilmiyor. Kısa süreli doktor görüşmeleri oluyormuş. Psikologlarla bireysel görüşme yapmamış. Psikologlarla günaydın toplantılarında, grup çalışmalarında görüştüğünü belirtiyor. Arada bir bahçeye çıktığını, bazen de resim çalışmaları yapıldığını belirtiyor. Bunun dışında zaman geçsin diye uyumaya çalışarak günlerini geçirdiğini söylüyor. Hastane içinde kurallara uymayan çocuklara iğne yapıldığını, bahçeye çıkmama cezası verildiğini, aileleriyle telefon görüşmelerinin kısıtlandığını belirtiyor. Ayrıca evde babası tarafından dövüldüğünü ifade ediyor. Aile ziyaretleri olduğunda hafta içi 2 saat, hafta sonu 7 saat dışarı çıkma hakları bulunuyor. Hastaneye yatmadan önce bir psikologla düzenli olarak görüştüğünü ancak hayatında değişen bir şeyin olmadığını belirtiyor. Gelecekle ilgili beklentilerini, "Rahatça uyuyabileceğim bir gece geçirmek istiyorum. Evime dönmek, okulumu bitirmek, askere gitmek, çalışmak, araba almak ve evlenmek istiyorum." diye ifade ediyor.

S.T. 38 yaşında bekar bir erkek. Lise mezunu, çiftçilik yapıyor. Mersin'in bir köyünde anne ve babasıyla yaşıyor. Aldığı teşhis: Psikoz. Hastaneye 5. yatışı. Her yatış 20-25 gün sürüyor. İlk yatış 8-10 sene önce ağabeyinin çabasıyla gerçekleşiyor. Ağabeyi, hastaneye yattığı takdirde devletin kendisine maaş bağlayacağını söylüyor. Üç ayda bir devletin verdiği maaşı alıyor. Ağabeyi aynı zamanda vasi ve oldukça ilgili. Eşiyle beraber her hafta sonu ziyaretine geliyor. Babasıyla kavga ettiğinde babasının jandarmayı aradığını, jandarmanın da gelip kendisini yakalayarak hastaneye getirdiğini belirtiyor. Son yatışı için getirilirken jandarmadan kaçmış. Jandarma yakalayarak hastaneye getirmiş. İlk yatıştan sonraki tüm yatışlar bu şekilde gerçekleşiyor. Akineton, Nevrium ve adını hatırlayamadığı bir ilaç daha kullanıyor. Kullandığı ilaçların kendisini sakinleştirdiğini, kullanmadığı zamanlarda kolay öfkelendiğini ifade ediyor. Doktoruyla haftada bir kez görüşüyor ve bu görüşmeler 5 dakika kadar sürüyor. Psikologlarla görüşmesi olmuyor. Tedavisinin ne şekilde devam edeceğine ya da amacının ne olduğuna ilişkin bir bilgilendirme yapılmamış. Kendisi de bu konuda bir fikri olmadığını belirtiyor. Alternatif tedavi yaklaşımları konusunda bilgisi bulunmuyor. Gelecekten beklentisi evlenmek ve çocuk sahibi olmak. Ayrıca anne ve babasından uzakta yaşayabilmek istiyor.

İllüstrasyon: Öncül Kırlangıç

Fotoğraf: Ege Kanar, Can Dinlenmiş

Fotoğraf: Ege Kanar, Can Dinlenmiş

G.Z. 35 yaşında bekar bir erkek. Boşanmış ve 11 aylık bir çocuğu var. İstanbul'da yaşıyor. İlahiyat Fakültesi'nde yüksek lisans yapmış ve din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği yapıyor. Depresyon teşhisi koyulmuş. Hastaneye ilk yatışı ve 25 gündür tedavi görüyor. Boşanma sürecinde yaşadığı gerilim ve yaklaşık 4 ay boyunca çocuğunu görememiş olmanın etkileri nedeniyle bunalıma girdiğini, hastaneye kendi isteğiyle yattığını belirtiyor. Zanax, Risperdal, Serequal ve Cypralex kullanıyor. Haftada 2 kez ve yaklaşık 5 dakikalık doktor görüşmeleri yapıldığını ifade ediyor. Psikologlarla görüşme imkanı olmamış. Sosyal etkinliklerin çok yetersiz olduğunu, tedavi sürecinde terapinin daha fazla kullanılması gerektiğini ifade ediyor. 1 hafta sonra hastaneden çıkacağını ve burada uygulanan tedavinin kendisine iyi geldiğini belirtiyor. Alternatif tedavi şekilleri hakkında bilgisi olduğunu söylüyor.

A.A.Ü. 24 yaşında bekar bir kadın. Bilecik'te yaşıyor. İlkokul mezunu ve herhangi bir mesleği yok. Kendisi için koyulmuş teşhisin ne olduğunu bilmiyor. Daha önce iki farklı ruh sağlığı merkezine birer kez yatmış. Yaklaşık 2 haftadır görüşmenin yapıldığı hastanede tedavi görüyor. Risperdal ve Sermodren kullandığını belirtiyor. Doktorlarla haftada iki kez ve kısa süreli görüşmeler yaptığını ifade ediyor. Psikologlarla görüşme imkanı olmamış. Bir gününü, kahvaltı, televizyon, arkadaşlarla sohbet, yemek, uyku gibi rutinlerle tanımlıyor. Bahçenin kapısının gün içinde açık olduğunu ve istedikleri zaman çıkabildiklerini belirtiyor. Vesayet konusunda fikri bulunmuyor. Anne ve babasının kavgalarının kendisini çok etkilediğini, huzurlu bir hayat geçirmek istediğini söylüyor. Ayrıca amcasının oğluyla evlendirilmesi gibi bir durumun olduğunu, bunu istemediğini ve bu nedenle hastaneden çıkmayı istemediğini belirtiyor. Alternatif tedavi yöntemleri hakkında bilgisi bulunmuyor.

T.Z. 25 yaşında bekar bir erkek. Suriye vatandaşı ve bir mülteci kampında yaşıyor. Meslek lisesi mezunu ve savaştan önce ülkesinde marangozluk yapıyormuş. Kendisine konan teşhisi bilmiyor. Suriye'deki hastanelerde belli aralıklarla toplam 3 ay psikolojik tedavi görüyor. Hastaneye ilk yatış sebebini, "Suriye'de savaş çıkacağını biliyordum. Bunu aileme birçok kez söyledim. Sonunda beni deli diye hastaneye yatırdılar." diye açıklıyor. Hastaneden çıktıktan sonra tek başına Türkiye'ye geliyor. Savaş çıktıktan sonra ailesi yanında olmadığı için bunalıma girdiğini belirtiyor. Bunun üzerine birkaç arkadaşı tarafından görüşmenin yapıldığı hastaneye getiriliyor. Buradaki yatış süresi 21 gün. Kullandığı ilaçların ismini bilmiyor. Ayrıca 2 kez EKT uygulanıyor. EKT için bilgilendirilmediğini, onayının da alınmadığını belirtiyor. EKT tedavilerinin olumlu bir etkisini görmemiş. Türkçe bilmediği ve Arapça bilen personel olmadığı için hastane personeliyle sözlü iletişim kurmakta güçlük çekiyor. Doktorla görüşmesini, "Doktor ilaç yazıp gidiyor." diye anlatıyor. Görüşme içinde birçok kez bir an önce hastaneden çıkmak istediğini belirtiyor. Ne zaman çıkacağına ilişkin bir fikri yok.

Türkiye'de Ruh Sağlığı Sistemi Üzerine

Yazının kapanışını yapmaya hazırlanırken, ruh sağlığı hastanelerinde hangi yaklaşımın benimsendiğini özetlemeye yardımcı olacak bir alıntı yapmalıyım. Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında devletin resmi ruh sağlığı politikalarının belirlenmesinde belki de en çok etkisi olan kişi Prof.Dr. Mazhar Osman şöyle söylüyor:

> *"Delilik de bir hastalıktır; zatürre gibi, sarılık gibi, apandisit gibi bir hastalıktır. Nasıl birinde bir akciğer iltihaplanmıştır; o yüzden göğüs ağrır, güçlükle nefes alır, kanlı, kirli balgam çıkarır, ateşler içinde yanar. (...) Zeka ve seciye makarrı olan beyin rahatsızlığından insan doğru düşünemez, huyunu değiştirir: mesela çok neşeli veya çok kederli, çok cesur veya çok korkak, çok cömert veya*

Fotoğraf: Ege Kanar, Can Dinlenmiş

tamahkar olur. Bunların peri ile cin ile münasebeti yok; dimağ hasta... Bunlar da ne adakla, nefesle, ne büyü ile olur, ne de yoluna gelir. Hastaya bakmak hekim işi olduğu gibi mecnunları iyi etmek, onların hastalık icabı mazarratını tahdit etmek hekimin vazifesidir(...) Deliliğin diğer hastalıklardan başka tarzda düşünüş, hekimlerden değil hocalardan, papazlardan, şeyhlerden, sihirbazlardan yardım bekleyiş en budala kafaların, en ham beyinlerin işidir. Nasıl dua ile tayyare uçmuyor, sihirle gemiler yürümüyorsa, hastalıklar da onlar gibidir; dünyaya hakim olan ancak fendir; bugün fen sırf görgü ve bilgiye dayanarak diyor ki: delilik beynin dış kıt'asında, kabuğunda, bilhassa beynin alna uygun yerinde bulunan hücrelerin bozulmasıdır. Bunu düzeltecek yine hekimliktir.7"

1884-1951 arasında yaşamış, 20. yüzyılın başında Almanya'da Kraepelin ya da Alzheimer gibi pozitivist bilimin öncüleri sayılabilecek kişilerin yanında eğitimini tamamlamış ve ülkesinde tartışılmaz bir otorite haline gelmiş Mazhar Osman'ın meseleye yaklaşımının böyle olması şaşırtıcı değil. Biyolojik psikiyatrinin bütün Batı dünyasında ağırlığını hissettirdiği bir dönemde yüzünü batıya çevirmeye çalışan bir ülkenin sağlık politikasına bu şekilde yön vermesi de anlaşılabilir. Ancak 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bir ülkenin resmi ruh sağlığı politikasının hala aynı şekilde devam etmesini anlayabilmek oldukça güç.

Yardım almak talebiyle gelmiş ya da zorla getirilmiş insanların sadece ilaçlarla ya da EKT gibi kesin sonuç almaya yönelik müdahalelerle iyileştirilmeye çalışılması sahip olduğumuz birikimin çok gerisinde. Askeri disiplinin iyileştirici olduğu varsayımının nereden beslendiğini anlamak güç. Mesela şu ana kadar insanların sabah 06:00 gibi uyanıp, 21:00 gibi uyutulmasının iyileştirici bir müdahale olduğuyla ilgili tek bir satır okumuş değilim. Ya da günde en fazla 1 saat bahçede kalmanın, başka bir açıdan bakarsak 23 saat kapalı bir yerde olmanın iyileşmeyle nasıl bir bağlantısı olabileceğini de anlamakta zorlanıyorum. Kendimizi kötü hissettiğimiz zaman bize iyi gelen şey yatak kıyafetlerimizle günlerce eve kapanmak mıdır? Bir arkadaşımız yardım talep ettiğinde ona, evindeki kitapları, müzik sistemini, kişisel eşyalarını çöpe atmasını, sosyal çevresiyle olan bağını koparmasını ve evinden neredeyse hiç çıkmadan televizyon izleyip uyumasını mı öneriyoruz? İnsanların iradesi olmadığını (bunu her kademeden hastane personeli defalarca kez söyledi) varsayarak onlara istediği tıbbi uygulamayı yapan bir sistem, bu insanların hastaneden çıktığında inisiyatif kullanmasını, karşılaştığı problemleri çözmesini, ilişki kurabilmesini nasıl bekleyebiliyor? Eğer böyle bir beklentisi yoksa uyguladığı şeyin hangi kısmına tedavi diyor?

Adana Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi'nde karşılaştığımız Suriyeli mülteciler sistemin nasıl işlediği hakkında fikir edinmemize yardımcı oluyor. Dilimizi bilmeyen bu insanlar, hastanedeki hiçbir çalışanla sözlü iletişim kuramıyorsa nasıl tedavi edilebilirler? Cevap oldukça basit: Dilimizi bilen insanlar ne şekilde tedavi ediliyorlarsa öyle. Başından sonuna kadar her aşaması programlanmış günlük yaşam, birkaç farklı ilaç ve EKT. Bunun dışında neredeyse hiçbir şey olmadan... Türkiye'deki bir ruh sağlığı hastanesinde tedavi olursanız kullanılan dili bilip bilmemeniz sonucu değiştirmez. Uyanmanız gereken saatte uyanır, size verilen ilaçları içer, koridorlarda gezinir, verilen yemekleri yer, kıyafetleri giyer, sınırlı zamanlarda bahçeye çıkar, belirlenen saatlerde uyursunuz. Kim olduğunuz ya da hangi sorunla oraya geldiğiniz fark etmez. Çünkü hastanedeki otorite size neyin iyi geldiğini bilmektedir ve sizin bu konuda ne düşündüğünüzün neredeyse hiçbir önemi yoktur. Sorunlarınızla başa çıkamayacak kadar zayıf, iradesiz ve kontrolsüzsünüzdür. Dolayısıyla sizin için en iyisini bilen uzmanlar hayatınızı programlar, gösterdiğiniz belirtileri (semptom) uygun kimyasallarla baskılar ve sizi, başa çıkamadığınız sorunlarla dolu yaşamınıza yolcu eder. Büyük olasılıkla hastaneye tekrar yapacağınız ziyarete kadar sistem için konu olmaktan çıkarsınız.

Mazhar Osman'ın temsilcisi olduğu biyolojik psikiyatri anlayışı, resmi ruh sağlığı sistemini domine etmeye devam ediyor. Ne yazık ki bu anlayış, hastane yönetimleri tarafından da dirençle savunuluyor. Farklı fikirler, imkanların yetersizliği ve güvenlik gibi gerekçelerle yok sayılıyor. Bu bağlam içinde, tedavi gören insanların, hastaneye tekrar yatış oranının yüksek olması (döner kapı sendromu), ilaca olan bağımlılıkları, neredeyse görüşme yaptığımız herkesin bir an önce hastaneden çıkma konusundaki isteği resmi ruh sağlığı sisteminin tıkandığını açıklıkla ortaya koyuyor.

Psikolojik sorunlar yaşayan insanların neye ihtiyacı olduğunu tepeden bakarak açıklayan tüm yaklaşımlar, amaç daha iyi hissetmek, mutlu olmak, yaşamaktan sevinç duymak ise başarısız olmaya mahkum. Alternatif yolları geliştirmeye çalışırken sahip olduğumuz bilgiden daha fazla yol gösterici olacak şey, iradesi olmadığı varsayılan, hasta ya da bozuk olarak etiketlenen insanların duyguları, düşünceleri ve ihtiyaçlarıdır. Ne yapılması gerektiğini bildiğini iddia eden bilim de meseleyi ruhani güçlerle açıklamaya çalışan din de sadece kendini referans noktası olarak gördüğünde dogmadan başka bir şey olamayacaktır. İnsanların ihtiyaçlarını göz ardı ederek merkezi bürokrasi makinesiyle sorunları çözebileceğini düşünen bir sağlık sistemi, doğası gereği ancak "güvenlik" ve "hijyen" temelinde bir yaklaşım geliştirebilir. Bunun ortaya çıkaracağı **"tedavi edilmiş insan"** da farmakolojinin imkanlarıyla uyuşturulmuş, hastanelerin yönetim anlayışıyla kimliğini yitirmiş, duygularını ifade edebileceği alanları kaybetmiş, adına teşhis denilen kavramlarla etiketlenmiş, sosyal çevresi tarafından tehdit olarak algılanan ya da asla ciddiye alınmayan bireyler olacaktır.

Bir hastane başhekiminin, yapılacak olan yüksek güvenlikli psikiyatri hastanesinden bahsederken gözlerinin nasıl parladığını hatırlıyorum. Hastanedeki tüm sorunların yapılmakta olan yeni hastane binasıyla birlikte çözüleceğine tüm kalbiyle inanıyormuş gibi görünüyordu. Sanki ihtiyaç olan şey daha fazla güvenlik görevlisi, daha kalın ve yüksek duvarlar ve daha sağlam demir parmaklıklarmış gibi. Ne yazık ki "**yüksek güvenlikli psikiyatri hastanesi"**, bu sistemin içinde ancak bir korku filmine isim olabilir. Daha fazlası değil.

---

1 — Proje kapsamında Elazığ Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi de bulunuyordu. Ancak orada yapılan çalışmaya kişisel nedenlerle katılamadığım için görüşme yapmam da mümkün olmadı.

2 — Bu raporda yer almayan birkaç görüşme kaydı daha bulunuyor. O görüşmelerdeki konuşma akışı sağlıklı veri sunmadığı için rapor kapsamının dışında bıraktım. Ayrıca Adana Şizofreni Dostları Derneği'nin sağladığı olanaklarla daha önce ruh sağlığı hastanelerinde yatarak tedavi görmüş 11 kişiyle tanışma ve görüşme şansım oldu. Görüşmeleri hastane dışında yaptığım için bu rapora dahil etmedim. Daha sonra yapacağım bir çalışmada değerlendireceğim.

3 — Ruh sağlığı hastanelerinde yatmakta olan kadınlarla ilgili çalışmalar, yapılacak farklı projeleri beklemektedir. Teşhis almamış kadınların dahi ne tür zorluklarla karşılaştığını düşündüğümüzde, iradesi olmadığı söylenen, teşhis almış ve sözü yok hükmünde olan kadınların hastane içinde veya dışında ne tür zorluklarla baş etmeye çalıştıkları, üzerinde düşünülmesi gereken bir sorundur.

4 — Elektrokonvülsif Tedavi (EKT): Beyine elektrik uyarımı, elektroşok tedavisi.

5 — Tespit: Yalıtım ortamında hastaların hareketlerini kısıtlayan, davranışlarını kontrol altına alan mekanik veya fiziksel müdahaleler "bağlama" ya da tespit olarak nitelendirilmektedir. http://www.dusunenadam-dergisi.org/tr/TMakaleDetay.aspx?MkID=924

6 — Tecrit: Hastaların, bulundukları ortamı terk etmelerini engelleyecek şekilde, kendi rızaları olmadan bir alanla sınırlandırılmaları "yalıtım" (tecrit) olarak tanımlanmaktadır. http://www.dusunenadamdergisi.org/tr/TMakaleDetay.aspx?MkID=924

7 — Artvinli, F. (2013).Toptaşı Bimarhanesi, Delilik, Siyaset ve Toplum (1873-1927), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Fotoğraf: www.pixabay.com

İşlevi ve Mesajıyla Engelli Sporları

Mithat Fabian Sözmen

İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden mezun oldu. 2009 yılından bu yana Evrensel gazetesinde spor yazıları kaleme alıyor. Yeni E, Evrensel Kültür, Özgürlük Dünyası, Tiroj gibi dergilere kültür ve politika ekseninde yazılar yazmaktadır. 2010'dan bu yana Evrensel.net'in editörlüğünü yapıyor. Türkiye Gazeteciler Sendikası üyesi.

Engelliler, yaşamlarını özgür ve bağımsız bir şekilde sürdürmelerini zorlaştıran dışsal bir statükoyla kuşatılmıştır. Spor, bu kuşatmanın yarılmasını sağlayan, fiziksel ve zihinsel anlamda engellileri destekleyen bir araçtır. "Sağlamlar için de aynısı geçerli değil mi?" diye sorduğunuzu duyar gibiyim.

Bir bakıma öyledir ancak 33 yaşındaki tekerlekli sandalye basketbol oyuncusu Tyler Saunders'ın dediği gibi "Ayaklarınızla değil ellerinizle kontrol edilen bir sporu icra edebilmek özgürleştirici bir şey." Saunders'ın, çocukken sağlam arkadaşlarıyla oynadığı basketbola, protez bacakları sebebiyle onlara ayak uyduramadığı için veda etmiş birisi olduğunu söylersek belki daha anlaşılır olur.[1]

Rekabetçi spor düzeni, hiyerarşik yapısıyla yeri geldiğinde sağlamları da dışlayabilen bir yapıdır; ancak engellilerin dışlanması kuşkusuz çok daha kolay ve yaygındır. Bu bakımdan meselenin özü hiçbir zaman sporla kısıtlı değildir; bilakis toplumsaldır ve nasıl yönetildiğimizle alakalıdır. Engelli sporları örneğinde olduğu gibi sporun işlevselleştirilmesi de benzersiz bir örnek olarak ele alınamaz. Bunun için ordu, tarım, ticaret ve nihayet devlet gibi pek çok organizasyonun ilk kez oluşturulduğu bir dönemi hatırlatarak başlamamız gerekecektir.

Spor ve İşlevselleştirilmesi

Oyunu, fiziksel aktiviteyle ve çoğunlukla da rekabetle bir araya getiren sporlar, tarımı öğrendikten sonra yerleşik hayata geçen, sınıflara bölünen ve ilk devletlerini oluşturan toplumların yaşantısında stratejik bir araçtı. Antik Yunan, ilk Olimpiyatlara ev sahipliği yaparken icra edilen sporlar, devleti koruyacak olan ordunun üyelerini atletik açıdan zinde tutacak aktiviteler olmalarıyla ortaya çıkmış ve önemli hale gelmişti. "Oyun", ilkel dönemde, avcı-toplayıcıların dünyasında kalmıştı. Artık insanoğlu hayvanlarla değil ancak kendi türüyle hatta yanı başındakilerle yaşamsal bir rekabet içerisindeydi ve bu tehdidi fiziksel olarak daha kolay bertaraf edebilmesi için geçmişin oyunlarını stratejik bir amaca hizmet edecek şekilde işlevselleştirmeliydi.

Elbette, ne kadar organize hale gelirse gelsin, meselenin özünden eğlenceyi söküp atmak mümkün değildi. 15. yüzyılda "Spor" kelimesi, "rahatlık ya da zevk veren boş zaman faaliyeti" olarak dile yerleştiğinde, esas olarak bu ayrıcalığa sahip olan üst sınıflara içkindi. Ancak Sanayi Devrimi sonrası işçi sınıfının kendisine "boş vakit" sağlayacak kadar gelişen mücadelesi sporları kitleselleştirdi. Artık spor ayrıcalıklı kesime ait olmaktan çıktı.

"Sağlam Kafa Sağlam Vücut"

Avrupa toplumları kapitalizmin yarattığı altüst oluşu derinden hissetmeye başlarken sporu, bu ani dönüşümün neden olduğu tahribatlara karşı kullanma fikri de doğdu. 19. yüzyılda İngiltere'de Canon Kingsley ve Thomas Arnold'un başlattığı "Kaslı Hristiyanlar" felsefesinin ilhamı Antik Yunan'a kadar uzanıyordu. "Mens sana in corpore sano" şeklindeki "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" vecizesi Romalı Şair Juvenal'den ödünç alınmıştı. Juvenal de bu ifadeyi Thales'ten duymuş olsa gerekti: "Hangi insan mutludur? Sağlam bir vücuda, zinde bir akla ve uyumlu bir yapıya sahip insan."

"Kaslı Hristiyanlar"ın Kıta Avrupası'ndaki takipçilerinden Pierre de Coubertin, Olimpiyatları yeniden canlandırma fikrini bu düşünceler ışığında geliştirdi. Coubertin'e göre Avrupalılar spor yoluyla toplumda yayılan ahlaki çöküntüden kurtulacak ve sağlam karakterli bireyler haline gelecekti.

Buna benzer fikirler, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Rusya gibi yerlerde toplumsal açıdan daha kapsayıcı haller kazanmakla birlikte Avrupa'nın tamamında etkin hale geldi. Zaten bizim "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" sözünü Mustafa Kemal Atatürk'e ait zannetmemiz de bunun bir göstergesidir.

Bu dönemde devletler spordan temel olarak iki şey bekliyordu:

1- Zihinsel terapi (bunu yaparken de vatandaşlarını hakim ideolojinin ihtiyaçları çerçevesinde disipline etse fena olmazdı)

Fotoğraf: Ömer Arslan

2- Fiziksel zindeliğinden, üretimde ve orduda faydalanılacak bireyler. Dünya, böyle bir zamanda ve bu şartlar altında iki küresel savaş geçirdi. Milyonlarca ölü, milyonlarca yaralı, yıkılan devletler, devrimler gördü.

Engelli Sporlarının Doğuşu ve Gelişimi

2. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde toplumda önemli bir yekun oluştursa da o güne kadar spora dair denklemlere dahil edilmeyen bir kesim akıllara geldi: Engelliler.

2. Dünya Savaşı, asker ve sivil on milyonlarca yeni engelli yurttaş yaratmıştı. 1944'te İngiltere hükümeti, Beyin Cerrahı Sir Ludwig Guttmann'dan Aylesbury, Stoke Mandeville Hastanesi'nde Ulusal Omurilik Yaralanmaları Merkezi'ni (NSIC) kurmasını istedi. NSIC'nin kurulması sonrası, hastane, yaralıların fiziksel ve zihinsel rehabilitasyonu için farklı sporları ve fiziksel aktiviteleri kullanmaya başladı. Guttmann ve ekibi, uygulamalarının yaralı sivil ve askerler üzerinde olumlu etkiler yarattığını fark etti. Engelli sporuna dair ilk resmi organizasyon bu deneyimlerden alınan cesaretle 1948'de Stoke Mandeville Hastanesi'nde omurilik yaralanması sebebiyle tedavi gören hastalar arasında gerçekleştirildi (Guttmann Oyunları). Engelli sporları, bu dönemden itibaren kısa sürede farklı fiziksel, duyusal ve zihinsel bozukluk yaşayan engelliler arasında yaygınlaştı. İngiltere, Kıta Avrupası, Avustralya derken dünyanın her yerinde yeni sporlar kendi özgün kuralları ve yarışmalarıyla ortaya çıkmaya başladı.

ABD'de "Sakatlar Olimpiyatı" ve Deaflympics

Engelli sporlarının küresel ölçekte yaygın ve organize bir biçimde gerçekleştirildiği 2. Dünya Savaşı sonrasına devam etmeden önce ABD ve işitme engelliler konusunda bir parantez açmak lazım. Engelli sporcular dair bilinen ilk turnuva, 1911'de ABD'de "Özürlüler Olimpiyatı" adıyla düzenlendi.

Engelli sporları içerisinde en köklü turnuva geçmişine sahip olan İşitme Engelliler ise ilk olarak 1924 Paris Olimpiyatları'ndan birkaç hafta sonra Paris'te Uluslararası Sessiz Oyunları ismiyle yapıldı. 2001'den bu yana Deaflympics olarak anılan yarışmalar, 1924'ten beri -2. Dünya Savaşı dönemi hariç- düzenli olarak 4 yılda bir gerçekleştiriliyor. Turnuva, bu özelliğiyle Olimpiyatlar dışında en uzun geçmişe sahip olan çoklu spor organizasyonu olma özelliğine sahip.

Paralimpik Oyunları

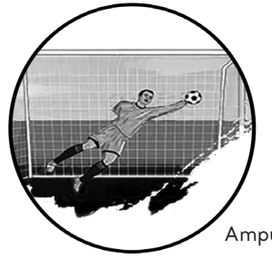
İlk Paralimpik Yaz Oyunları, 23 ülkeden 400 sporcunun katılımıyla 1960'da Roma'da gerçekleştirildi ve o günden bu yana Yaz Olimpiyatları ile aynı yıl düzenleniyor. İlk oyunlarda yalnızca tekerlekli sandalyeli sporcular yer alıyordu. Oyunlar adını (Paralimpik), "Paraplejik" (belden aşağısı tutmayan kimse) ile "Olimpik" kelimelerinin bileşiminden aldı. Ancak engelli sporlarının kapsamının genişlemesiyle "Para", Yunanca "Birlikte" anlamına gelen kelimenin karşılığı olarak kullanılmaya başlandı. 1976'da Montreal'den itibaren oyunlardaki "tekerlekli sandalye" sınırlaması kaldırıldı. 1976'da 40 ülkeden 1600 atlet Kanada'daydı. 1988'de Seul'de, 1992'de Barselona'da, 1996'da Atlanta'da ve 2000'de Sydney'de Olimpik Yaz Oyunları ile Paralimpik Yaz Oyunları aynı kentte ve aynı tesisler kullanılarak yapıldı. 2001'de bu gelenek, Uluslararası Olimpiyat Komitesi ile Uluslararası Paralimpik Komitesi'nin imzaladığı anlaşmayla resmi hale getirildi.

İlk Paralimpik Kış Oyunları da 1976'da İsveç'in Örnsköldsvik kentinde düzenlendi. Norveç'te yapılan 1994 Lillehammer'la birlikte, Paralimpik Kış Oyunları, Olimpik Kış Oyunları'nın ardından düzenlenmeye başlandı, tıpkı Yaz Oyunları'nda olduğu gibi.

Bedensel Engelliler Spor Branşları

Atletizm

Kayak

Ampute Futbol

Atıcılık

Dans

Voleybol

Kürek

Bedminton

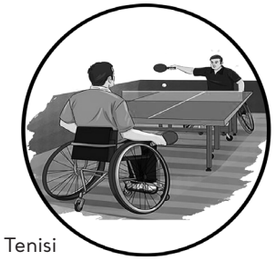

Eskrim

Bilek Güreşi

Halter

Basketbol

Boccia

Masa Tenisi

Yelken

Tenis

Yüzme

Curling

Okçuluk

Bedensel Engelliler Spor Branşları Kataloğu:
www.tbesf.org.tr/fotogaleri/bedensel-engelliler-branslar

Paralimpik Oyunları'na sahip olduğu popülarite ve bunun getirdiği olanaklar sebebiyle yazının sonunda yeniden değineceğiz.

Türkiye'de Engelli Sporları

Türkiye'de ise engelli sporlarındaki tüm bu adımlar dünyanın geri kalanına göre çok geç atıldı. Türkiye Özürlüler Spor Federasyonu, 1990'da Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü bünyesinde kuruldu. Bedensel, zihinsel, işitme ve görme engellilerin faaliyetlerinin yürütüldüğü federasyon, 1997'de adını Türkiye Engelliler Spor Federasyonu olarak değiştirdi. Federasyonun 2000 yılında dağılmasının ardından dört ayrı federasyon oluşturuldu: Görme Engelliler Spor Federasyonu, Bedensel Engelliler Spor Federasyonu, İşitme Engelliler Spor Federasyonu ve 2009'da aldığı adıyla Özel Sporcular Spor Federasyonu (eski adı Zihinsel Engelliler Spor Federasyonu).

Türkiye, son dönemde Paralimpik Yaz Oyunları'na gönderdiği sporcu sayısını önemli oranda artırdı. 2008 Pekin Olimpiyatları'na 16 sporcuyla iştirak ettikten sonra bu rakam 2012 Londra Olimpiyatları'nda 69'a yükseldi. 2016 Rio Paralimpik Oyunları'na ise 49'u Bedensel Engelliler Federasyonu, 29'u Görme Engelliler Federasyonu ve 1'i Özel Sporcular Spor Federasyonu üyesi olmak üzere 79 Türkiyeli sporcu katıldı.

Türkiye'de bu federasyonlar bünyesinde atletizm, futbol, futsal, goalball, halter, judo, satranç, yüzme, ampüte futbol, tekerlekli sandalye basketbol, atıcılık, bilek güreşi, yelken, tekerlekli sandalye tenis, badminton, oturarak voleybol, masa tenisi, halter, boccia, kayak, tekerlekli sandalye dans, tekerlekli sandalye curling, tekerlekli sandalye eskrim, kano, tekvando, bovling, güreş, plaj voleybolu, golf, oryantiring gibi sporlar icra ediliyor.

Çatışmalı Süreçler ve Türkiye

Dünya genelinde 2. Dünya Savaşı, ABD'de Vietnam İşgali gibi savaşa bağlı yaralanmalar sebebiyle toplumdaki bedensel engelli sayısını dramatik oranda artıran süreçler, engelli sporlarının gelişimi açısından miladi sonuçlara neden oldu. Türkiye de 80'lerin ikinci yarısından bu yana ülke içerisinde yaşanan çatışmalı ortamla benzer bir sürece tanıklık etti. Son olarak ise ülkenin yanı başındaki Suriye savaşı ve Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye sığınmak zorunda kalması, savaşa bağlı bedensel engelli sayısının artışında yeni bir faktör haline geldi.[2]

2005 yılından bu yana faaliyet gösteren Adana Genç Engelliler Spor Kulübü'nün bu konudaki faaliyetleri çok önemli olsa da kulübün başkanı ve kurucusu Celal Karadoğan'ın dediği gibi devlet imkanlarına ve onu da aşan şekilde uluslararası planlamalara ihtiyaç duyuluyor. Bu, Suriyeli mülteci engellilerin ve onlarla birlikte ailelerinin de Türkiye'deki toplumsal yaşama ön yargıları aşarak katılmasının yolunu açabilecek bir yöntem olarak engelli sporlarının önemini, üstlenebileceği işlevi ortaya koyuyor.[3]

Spor Önemli Ama...

Engelliler ve spor ilişkisine daha geniş açıdan bakmak üzere bir geri dönüş yaparsak...

Yalnızca tasarımı itibariyle dahi sizi görmezden gelen, aslında bu yönüyle size düşmanlaşan bir "doğal çevre"de spora başlamış olmak önemli bir adımdır ancak bu, ilgili spor tesisi haricindeki tüm yaşamın aynı hakkaniyetsizlikle devam ettiği gerçeğini değiştirmez. Ödüllü Paralimpik Atlet Anne Wafula Strike, 3 saatlik yolculuk sırasında engellilere uygun tuvalet erişilmez durumda olduğu için altına yapmak zorunda kaldığını anlamıştı. Strike bu olayın ardından utanç içerisinde susmak yerine medyaya konuşmuş ve "Engelli insanlar mükemmel bir hayat istemiyor sadece temel haklara ve bağımsızlıklarına sahip olmak istiyorlar. Ancak erişebildiğimiz tesis ve hizmetlerin sayısının azlığı bize akla sonradan geldiğimizi düşündürüyor" demişti.[4]

Paralimpiğin Gerçek Mesajı

Engelliler için en büyük felaketin kendi bünyelerindeki engeller olduğunu düşünmeye pek meraklıyızdır. Bu yüzden onların spor yaptığını görmekten ve hatta Paralimpik Oyunları'nda tüm dünyaya adlarını ezberletmelerinden abartılı başarı, mutluluk ya da mucize hikayeleri türetiriz. "Tek engel zihinlerde", "Engeli değil yeteneği görün" gibi sloganlara bayılırız. Elbette diğer sporcular gibi engelli sporcular da başarılarının öyküleştirilmesini hak eder ancak engellilerin medyadaki bu genel işleniş biçimi, altı doldurulmayan bir romantizme dayandığından iki haftalık Paralimpik macerası sona erdiğinde yine aynı günlük problemlerin ortasında kalanlar engelliler olur. İngiliz engelli aktivist Penny Pepper, 2016 Rio oyunları sırasında The Guardian'a yazdığı yazıda "Ne kahramanız ne de beleşçi. Yalnızca devletin günlük yaşantımıza saldırılarından biraz olsun kurtulmak isteyen ve haklarını talep eden sıradan insanlarız"[5] diyordu. Toplumda kabul gören tek engellilerin Paralimpikler olması ve bu kabulün de yalnızca iki hafta sürmesi bu konudaki iki yüzlülüğü ortaya koyduğu gibi meselenin sporun çok ötesinde olduğunu da hatırlatır.

Bu anlamda Paralimpik Oyunları'nın kazandığı popülarite, engelli sporundan çok engellilerin mücadelesine dikkat çekmesi bakımından önemli. Yönetenler ve medya sürekli Paralimpik Oyunları aracılığıyla engellilerin "umut" yaydığını öne sürer ancak işin aslı toplumdaki engellilerin yaşamını spor ya da bir engellinin kazandığı altın madalya değiştiremez. Paralimpik Oyunları, daha fazla engelliyi spora, toplumsal yaşama çağırması bakımından değerli olmakla birlikte asıl mesajı engellilerin, bağımsız bir yaşam sürebilecekleri sosyal çevrenin yaratılmasından sorumlu olan devlete ve topluma vermektedir. İstenildiği kadar romantize edilsin, engellilere uygun bir toplumsal çevre, erişilebilir hizmetler, iş imkanları yaratılmadıkça tüm sloganlar anlamsız kalacaktır.

---

1 — Masoliver, D. (12 Kasım 2016). My workout: Tyler Saunders, 33, wheelchair basketball player: "Taking shots, I'm happy". https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2016/nov/12/my-workout-wheelchair-basketball-player-tyler-saunders kaynağından alınmıştır.

2 — Hasasu, C. (12 Nisan 2017). Adana'da Engelli Dayanışması. http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/adanada-engelli-dayanismasi kaynağından alınmıştır.

3 — Hasasu, C. (4 Nisan 2017). Savaşın Engelli Mağdurları. http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/savasin-engelli-magdurlari kaynağından alınmıştır.

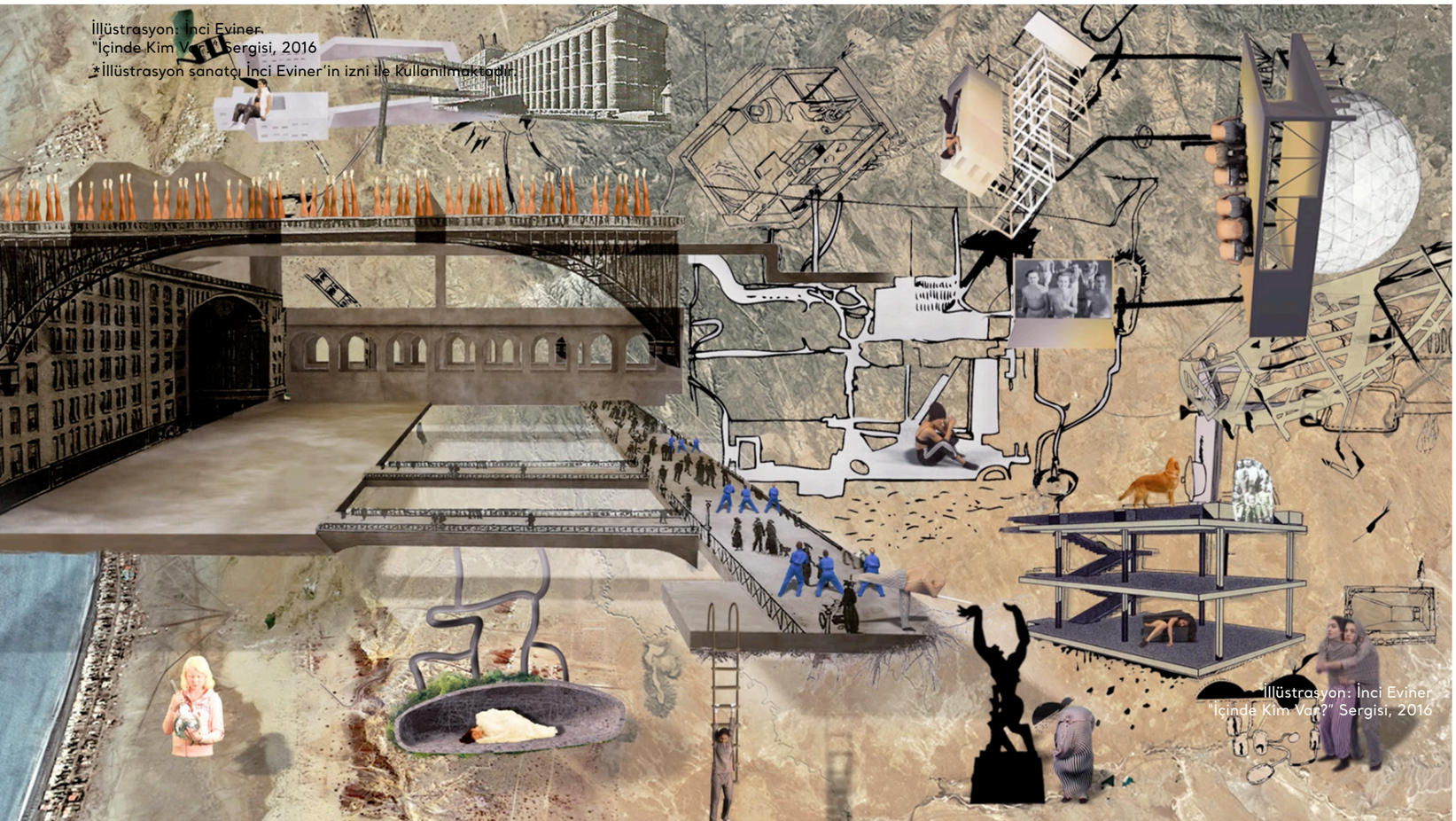
4 — BBC. (3 Ocak 2017). Paralympian tells of train toilet "humiliation" http://www.bbc.com/news/uk-england-essex-38495184 kaynağından alınmıştır.

5 — Pepper, P. (6 Eylül 2016). Turning Paralympians into "superhumans" is no help to disabled people. https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/sep/06/paralympians-superhumans-disabled-people kaynağından alınmıştır.

İnci Eviner'de "Ulusal Zindelik": Beden, Mekan ve Mimarlığa Dair Bir Eleştiri

Ezgi Tuncer

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. Aynı okulda yüksek lisans eğitimini aldı ve "Yer üzerine bir okuma denemesi: Samatya'da 'Yer-kurma' pratikleri" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. 2013– 2014 akademik yılında Lancaster Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora sonrası araştırmasını yürüttü. Kadir Has Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde kentsel ve mimari tasarım dersleri vermekte; mimarlık ve tasarım kuramı, mekansal politika, kentsel morfoloji, sınır araştırmaları alanlarında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

İllüstrasyon: İnci Eviner,
"İçinde Kim Var?" Sergisi, 2016
*İllüstrasyon sanatçı İnci Eviner'in izni ile kullanılmaktadır.

Bu yazı, sanatçı İnci Eviner'in Ulusal Zindelik isimli tek kanallı video yerleştirmesinde[1], bedeni bir norma indirgeyen modernizme, ürettiği mekanlara ve ulusal kimlik inşasına yaptığı eleştiriyi odağına alıyor.[2] Eviner, bu video işinde, öteki bedenleri, bir başka deyişle normun dışına itilmiş olanları harekete geçiriyor. İdeal mekanların çatlaklarından açığa çıkan ve mekanların ihtişamını bozan bu hayaletler, Batı sanatının da mimarlığının da görmek istemediği bedenlerdir. Bu bedenlerin tekinsiz var oluşları sayesinde, kurgulanmış steril ortamın kutsallığı bozguna uğratılıyor; bir başka deyişle dünyevi alana çekiliyor. İş, bu anlamda, mimarlığı her seferinde krize uğratan sakatlık meselesinin de tartışılmasına olanak sağlıyor. Buradan hareketle eldeki metin[3], mimarlık düşüncesini ve pratiklerini, sakatlığın algılanışı ve ele alınışı bakımından sorunsallaştırıyor.

I.

Sanatçı İnci Eviner, 1979 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde henüz bir lisans öğrencisi iken, geleneksel nü ve desen anlayışına alternatif bir arayış içine girer. Batı sanatının dayattığı bütüncül, orantılı, ideal bedeni ve belirli pozlarda hareketsizce duran nü bedeni resmetmek onun için bedeni kusursuzlaştırmak, yüceltmek ve kutsallaştırmak anlamına geliyordu. Desenlerde bu idealize edilmiş bedenler çizilirken her seferinde yüz kaybediliyordu çünkü duygusal bir bağın kurulması bedeni dünyevileştirme tehlikesini taşıyordu. Bu anlayışa karşı gelerek Eviner, atölye ortamının dışına çıkar ve normun dışına itilmiş bedenleri resmetmek üzere Darülaceze'ye gider. Tıp biliminde hatalı genetik kodlama olarak kaydedilen bu kusurlu bedenler, doğal seleksiyondan son anda kurtularak şans eseri yaşama şansını elde etmiş eksik, mükemmel olmayan bedenlerdir. Batı geleneğinde yeri olmayan bu desenler sayesinde Eviner, ideal beden eleştirisini sürekli geliştirecektir.

Darülaceze desenlerinde resmettiği beklenmedik, tekinsiz hareketler sergileyen spastik bedenler Eviner'in aşkın beden kurgusuna direnişine ilham kaynağı olur. Sonraki yıllarda, video işlerinde göreceğimiz, hareket halindeki bedenler katı, sabit ve yüce nesneler değil; kendisini sürekli yeniden inşa eden, biçim değiştiren, derdini anlatma ya da var olma çabasıyla canlanmış anarşist öznelerdir. Bu sayede, idealize edilmiş, ütopik, ideolojik mekansal kurgular, kitleler halinde anılan fakat yüzlerini görmediğimiz sakatların, göçmenlerin, kadınların, albinoların, işçilerin, kölelerin istilasına uğrayacak ve üzeri kapatılmaya çalışılan yalanlar, bu bedenlerin açığa çıkarttıkları sayesinde ifşa edileceklerdir.

II.

Videoda, modernizmin evrensellik algısıyla örtüşür biçimde, en alttaki katmanın, hava

İllüstrasyon: İnci Eviner,
"İçinde Kim Var?" Sergisi, 2016

fotoğrafının, nereye ait olduğu anlaşılmaz. Bunun bir önemi de yoktur çünkü 20. yüzyıl başında modernizm, coğrafyalar-aşırı bir üslup olarak benzer biçimlenmelerle yayılacak ve kabul görecekti. Bu esnada modernistler, seri üretimin hızlandırdığı yapı üretim teknolojilerinin önemini vurguluyor, ucuz ve herkesin talebini karşılayabilecek yapıları hızla üretme ihtiyacından söz ediyorlardı. Söz gelimi, modernizmin kurucu iktidarlarından Le Corbusier'nin, 1913-14 yıllarında, seri üretimi yönlendirmek üzere çizdiği prototip- videoda görülen- Dom-Ino Evi *(Domus ve Domino)*, sonraki yıllarda üretilecek olan mimarlıkların temel prensiplerini oluşturacaktı. Beton döşemeler, ince betonarme kolonlar ve katlar arası düşey sirkülasyonu sağlayacak olan merdiven strüktürü, iki savaş arası dönemin seri üretim anlayışına son derece uygundu. Dahası, yine videoya yerleştirilmiş olan, Le Corbusier'nin, yalınlığa, brüt betona, kütle estetiğine olan hayranlığını vurguladığı endüstri yapıları *Yeni Bir Mimarlığa Doğru*[4] manifestoları arasında yer bulacaktı.

Videodaki ikonik binalar, Eviner'in önce aydınger kağıdı ile üzerinden geçerek soyutladığı daha sonra kendi jestüel çizimleriyle devam ettiği bir pratik ile yeniden biçimlenmektedirler. Artık bu binalar uzay boşluğunda sallanmaktadır ve neredeyse yıkılmak üzeredirler. Ağır, paslı bir metalin hareketindeki gibi gıcırtılı bir ses çıkartmaktadırlar. Eğreti haldeki bu mekanlara biçilmiş kullanıcılar ya salınma hareketi yaparak güç bela durmakta ya da tutunmaya çalışmaktadırlar. Öte yandan, sırtlarını gördüğümüz bir grup izleyici ya da aşağılık vatandaşlar, ağızlarıyla değil ancak kaba etleriyle söz istemektedirler. Temsiliyetleri ve söz hakları olamayan bu vatandaşlar bir türlü kendilerini ifade edememektedirler. Çünkü modernite onlar için çoktan bir öz biçmiş, onların adlarına konuşmuştur; artık yüzleri de dilleri de yoktur. Endüstrileşmenin hareketliliği artırdığı bu çağda, bir makinenin kesitinde telaşla dönmekte olan kadın da gideceği yere bir türlü varamamakta, sadece kendi etrafında dönmektedir. Dom-ino Evi'nde ise davetsiz bir misafir bavulun içinden çıkmak üzere beklemektedir. Organlarını gördüğümüz bu göçmen bedeni, evin yıkıldığı anda ortaya çıkar. Evin çatısında ise ehlileştirilememiş bir sokak köpeği sürekli havlamakta ve tehlikenin haberini vermektedir: Modernizm yıkılıyor!

Video yerleştirmesindeki bir başka eleştiri de, Batılı ve Avrupai bir görüntüye ulaşmak üzere modernizmin ürettiği bedeni bir araç olarak kullanan ulus-devlet ideolojisine ve onun inşa ettiği ulus kimliğine yönelir. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı gösterilerinde ön plana çıkartılan beyaz çoraplı, şortlu kadın bacakları, gelecek ideasının çatlağından fırlayarak marş eşliğinde açılıp kapanmaktadırlar. Cumhuriyet ideolojisinin temsili olan bu çıplak bacaklar, utandırılma ile inşa edilmesine çalışılan Avrupai yeni ulus kimliği arasına sıkışıp kalırlar. Bu esnada geleceğin kentini temsil eden Harvey Wiley Corbett'in 1913 tarihli City of Future: New York çizimi içinden çıkan yapılı, sağlam bedenler koşarak kendilerini boşluğa bırakmakta, kendilerine biçilen ulus kimliğini de, mükemmelliği de reddetmektedirler. Öte yandan, yer altındaki bir sığınakta saklanmış, evden kaçan bir kız beyaz bir örtüye sarılarak gizlenmektedir. Bu kız, Eviner'in çocukluğunu geçirdiği Ankara-Polatlı yolunda gördüğü bir görüntünün hayali nesnesidir: Tarlalarda yakılan anızların arasına sıkışıp kalmış, evinden, bir başka deyişle erkek hegemonyasından, geleneğinden kaçmış ancak yangına yakalanmış tutsak kızlardan birisidir. Türkiye bir yandan Batılı ulus kimliğini çıplak bacaklar ve sağlam vücutlar üzerinden inşa eden yeni bir Cumhuriyet iken, bir yandan da bedensel ve cinsel varoluşu utandırılmış kadınların ülkesidir.

Bu paradoksal yapı, Zadkine'nin De Verwoeste Stad heykeli ile bu topraklara ait bir kadın bedeninin yarattığı zıtlık üzerinden de okunur. Zadkine'nin heykeli, Rotterdam kentinin II. Dünya Savaşı sırasında yıkılışına ağıt yakan, ellerini göğe doğru açarak kederini dışa vuran kalbi yerinden çıkarılmış, eksik bir adamdır. Onun yanında ise derisine hapsolmuş, kapanıp açılan ama bir türlü doğamayan kadının bedeni kıvranmaktadır.

Türkiye bir yandan Batılı ulus kimliğini çıplak bacaklar ve sağlam vücutlar üzerinden inşa eden yeni bir Cumhuriyet iken, bir yandan da bedensel ve cinsel varoluşu utandırılmış kadınların ülkesidir.

Göçmen, kadın, hayvan, kız çocuğu, vatandaş bedenlerinin yanı sıra videoda bu steril ortamı krize sokan iki figür daha vardır: Albino ve işçiler. Belden aşağısı kayıp olan tekinsiz Albino kız çocuğu, disko topuna tuttuğu fenerin ışığında geleceğini görmeye çalışmaktadır. Ne var ki, öjeni politikalarının yaşamasına izin vermeyeceği bu kız çocuğunun gelecekte görebileceği bir hayat da yoktur. Bununla birlikte, Metropolis (1927) filminin setinden geleceğin ütopik kentine düşen işçiler, makinelerin çalışma ritmi ile paralel giden robotik hareketler sergiler. Ancak, yer altında çalışan, karanlığa itilmiş bu köleler esasında zombileşmişlerdir. Sakatları dışlayan endüstri devriminin sağlam beden beklentisine karşılık, videodaki işçiler artık normal davranışlar, hareketler sergilememektedirler. Bir yarıktan açığa çıkan bu "sözsüz bedenler"[5], endüstri devrimi sonrasında oluşan beden normunu sorgulamamızı sağlar.

III.

Endüstrileşme öncesinde, feodal yaşamda rekabetten ziyade iş birliği vardı ve yerel ekonomi bu birlikteliği sağlıyordu. Modern zamanda, piyasaların ortaya çıkışıyla

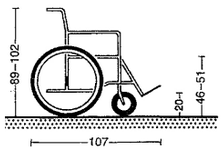
Norm ve normallik anlayışı üzerinden yürüyen mimari üretim, standarttan sapan sakatlar için problemli mekanlar üretirken, sakatlığın sorun olarak görülmesine ve dışlanmasına da katkıda bulunuyordu.

bireysel emek, üretkenlik değeri üzerinden ölçülmeye, kabiliyetler açısından sıralanmaya başladı. Piyasa rekabeti, rekabet ise güçlü ile zayıfın ayrışmasını öngörüyor; dolayısıyla hız, kuvvet ve esneklik anlamında dezavantajı olan bedenlerin değer kaybetmelerine neden oluyordu. Böylece, kapitalizmin ilk aşaması, yeti yitimi olan işçileri geri planda bırakmaya başlıyordu.[6] 19. yüzyılda, küçük imalathanelerin büyük fabrikalara dönüştüğü, iş yeri ile evin ayrıştığı, emeğin metalaştığı sanayi kentlerinde, sakat işçiler iyiden iyiye dışlanacaktır. Sanayileşme sonrasında makine üretiminin gerektirdiği şartlar, beden için de belirlenmiş bir ortalamayı ve norm anlayışını beraberinde getirir ve bunun üzerinden inşa edilen ortalama beden tüm nüfusu denetimi altına alır. Devlet politikalarının geliştirilmesi için kullanılan siyasal aritmetiğin tıpta kullanılmaya başlamasıyla birlikte devletten bedene kayan istatistik, Fransa'da kamu sağlığında ve İngiltere'de sanayi ile doğrudan ilişkili olarak istatistik kurumlarında kullanılır. Belçikalı istatistikçi Quetelet, hata yasasını insanların boy ve kiloları üzerinde uygulayarak ortalama insan kavramını formüle eder. Norm, standart çan eğrisinin kapsamına girenleri ortalama olarak sistemine kabul ederken, bu eğrinin uç notlarına düşenleri standarttan sapanlar ya da aşırı uçlara gidenler olarak niteler. 19. yüzyılın ilk yarısında nüfus ve istatistikle ilgili kurumlar İngiltere'de çoğalır ve nüfusu sürekli gözetim altında tutmaya başlar. Bu takibin en önemli sebebi, standarttan sapanları – norm dışı olanları ayıklamak ve norma uydurmaktır. Böylece, Sir Francis Galton, Karl Pearson gibi istatistikçilerin başını çektiği öjeni hareketi doğar; genetik olarak sağlam ve üstün kalıtsal özelliklerin devamı için, zayıf olanların ayıklandığı bir nüfus düzenlemesine doğru gidilir. Charles Darwin de, tam da bu amaçla, kusursuzlaştırılabilir beden fikrini ortaya atar ve böylece sakatlığın, doğal seçimle aşılması gereken bir evrim kusuru olarak algılanmasına neden olur. Bu nedenle, öjeni kusurlu olanların ortadan kaldırılmasına odaklanır.[7]

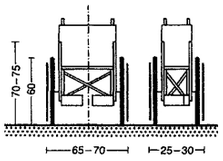
Bu esnada, mimarlık da kendi beden normunu ve ona göre ölçülendirdiği mekanlarını üretir. Üstelik işlevin ön planda olduğu bir tasarım anlayışıyla, davranışları ve hareketleri önceden bilinen normal bedene bir öz bile biçilmektedir. Özellikle Le Corbusier, "tüm insanların aynı işlevlere, aynı ihtiyaçlara sahip olduğuna" ve bu yüzden "bir standardın belirlenmesi gerektiğine" işaret eder.[8] Böylece, istatistiğin belirlediği ortalama insan Le Corbusier'nin Modulor'unda bedene kavuşur, mekanların, donatıların, sokakların hatta kentlerin ölçüleri bu adam figürüne göre ölçeklendirilir. Le Corbusier'nin cebinde gezdirdiği bu cetvel adam, önce kendi ölçülerinden yola çıkarak, daha sonra bir İngiliz polisinin boyuna göre ölçülendirdiği bir şablondu. Tüm mekansal boyutların Modulor'a göre ölçeklendiği matematiksel ritim, Le Corbusier'ye göre harikulade bir icattı. Böylece insan bedenini odağa alan mekansal tasarımlar üretilecekti. Ne var ki bu sağlam, kaslı erkek bedeni tüm farklılıkları dışında bırakarak ideal bedende olduğu gibi, soyut bir "yok insan" yaratıyordu. Le Corbusier amaçlamış olmasa da, sakatları dışlayan Modulor adam da, öjeni fikrine hizmet ediyordu. Modulor bir başarı ölçeği olarak ele alınırsa, onun ürettiği normun dışında kalan her bedensel biçimlenme başarısız, kusurlu sayılabilecekti. Sonuç olarak, norm ve normallik anlayışı üzerinden yürüyen mimari üretim, standarttan sapan sakatlar için problemli mekanlar üretirken, sakatlığın sorun olarak görülmesine ve dışlanmasına katkıda bulunuyordu.

IV.

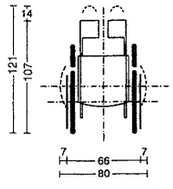
Mimarlık düşüncesi ve pratiği hala büyük oranda anonim bir kullanıcıya; güçlü, sağlam hatta çoğu zaman eril bir bedene göre şekilleniyor. Çokluklara ve melezliğe dair belirli bir farkındalık varsa da bedensel, zihinsel farklılıklarının mekanla ilişkisi sıklıkla göz ardı edilen meseleler. Mimarlığın özellikle sakatlıkla ilişkisi, çoğu zaman onu pas geçmek biçiminde gerçekleşiyor. Ortalama insan için üretilmiş mekanlar sakat bedenin dolaşımını, kullanımını en-

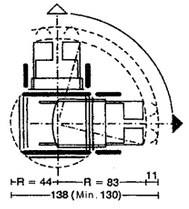
Tekerlekli sandalyenin yandan görünüşü

Cepheden görünüm-Tekerlekli sandalyenin katlanışı

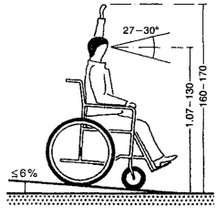
Tekerlekli sandalyenin üstten görünümü

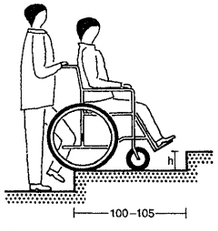
Tekerlekli sandalyenin hareket alanı

gelleyecek şekilde düzenleniyor ve böylece sakatlık mimarlığın ürettiği normların dışında kalıyor. Fakat bir yandan da mimarlık hala; engelli tuvaleti, engelli rampası, engelli parkı vb. nitelemeleriyle sakatlar için yeni bir normlar paketi hazırlayarak meseleyi mimarlığın tahakküm alanının içinde tutuyor. Tıp bilimi gibi mimarlık da sakatlık üzerinde belirleyici bir güç olarak, rampaların eğimine, mekanların boyutlarına, tutamaçların yerlerine, sesli, yazılı, renkli ve dokulu uyaranların kullanım mekanlarına karar vererek mekansal uzmanlığını sakatlık üzerinde egemen kılmakta.

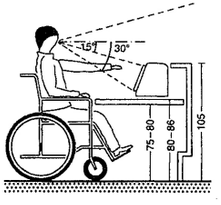
Ne var ki, mimarlığın sakatlıkla olan ilişkisi oldukça sahtedir. Yapılan çalışmaların büyük bir kısmı teknik bir dile sahiptir; meseleyi ya mevzuatlar, teknik şartnameler açısından ele alır ya da mekansal normlara ilişkin gereksinimler paketine ve

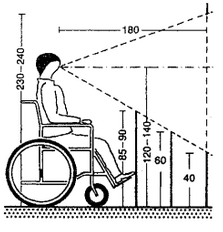
Eğimde tekerlekli sandalye

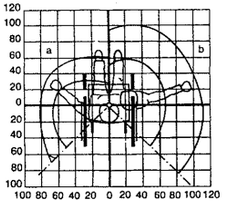
Merdivende tekerlekli sandalye

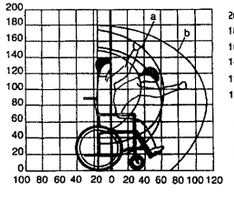
Ekranlı çalışma yeri

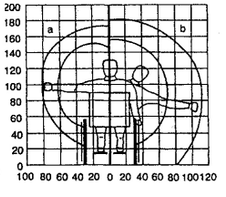
Pencere

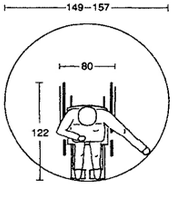
Üstten görünümde

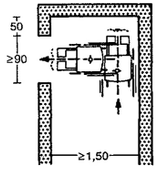
Yandan

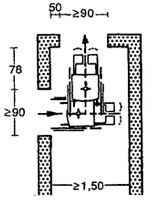
Arkadan

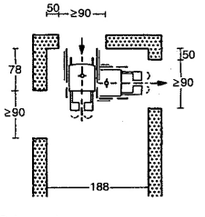
En az dönme alanı

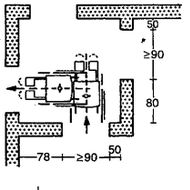
Bir kapıda kapıdan geçiş

2 kapıda

3 kapıda

4 kapıda

Görseller Neufert Yapı Tasarımı kitabından alınarak üretilmiştir.

kurallara indirgenmiş tasarım kriterleri şeklinde kavrar. Böylece mimarlık sakatlığı patolojik ve düzeltilmesi gereken bir durum olarak görmeye devam ederek, onu fiziksel olarak normalliğe yaklaştırmayı, standart kullanım düzeyine getirmeyi amaçlayan aparatları tasarlar hale gelmiştir. Mekansal ölçüleri etkilediği için, sakatlıkla olan ilişki çoğunlukla tekerlekli sandalye kullanıcısı çizimleri üzerinden kurulur. Zihinsel sorunlara, körlüğe, sağırlığa dair pek az mekansal bilgi ve cevap üretilebilirken, föylere indirgenmiş, yine erkek ve tek tip bir kullanıcı üzerinden, tekerlekli sandalyenin ölçülerine dair bilgiler acilen sağlanır. Bu föyler, çoğu mimarın bir sakatla ve onun mekansal deneyimiyle karşılaşma, anlama eksikliğini giderecek ölçüleri ve bilgileri içerir ya da en azından öyle olduğu varsayılır. Üstelik mesele, engelliler için tasarım şeklinde nitelendirilerek ayrı bir uzmanlık alanıymış gibi, tasarım düşüncesinden ayrılır. Böylece engellilik, mimari projelerde ya özellikle ön plana çıkartılan ayrımcı bir unsura ya da çoğu zaman ihmal edilen, es geçilen şartlar paketine dönüşür.

Bedensel yeti yitiminden çok, toplumsal pratiklerin ve tutumların sorun haline getirdiği sakatlığı, mimarlık üretimlerinin de mekansal pratiklerle yeniden üretmekte olduğu üzerine yeterince düşünülmemektedir. Bu nedenle, sakatlık meselesi sadece tasarıma ilişkin bir kriter ya da gereklilik olmaya indirgenir. Eviner'in işinde olduğu gibi, mimarlıkta da bu sahte ilişkiyi açığa çıkartacak pratiklere ihtiyacımız bulunuyor.

1 —Eviner, İ. (2013). Ulusal Zindelik, HD video yerleştirme. http://www.incieviner.net/ulusal-zindelik.html

2 —Yazı, Eviner ile 24 Nisan 2017 ve 18 Mayıs 2017 tarihli görüşmelerden elde edilen bilgilere ve işi açıklayan metne (http://www.incieviner.net/metin-ulusal-zindelik.html) bağlı olarak oluşturulmuştur.

3 —Metnin 3. ve 4. kısımlarında ele alınan tartışmanın daha geniş versiyonu için bakınız: Tuncer Gürkaş, E. (2017). Mimarlığın "İstisna Hali" Olarak Sakatlık. Mimarlık Dergisi, Sayı: 395, Mimarlar Odası, Ankara.

4 —Le Corbusier (1989). Towards a New Architecture, Architectural Press, Oxford.

5 — Diken, B. and Laustsen C. B (2005). The Culture of Exception Sociology Facing the Camp, Routledge, London and New York.

6 —Oliver, M. (2011). 'Sakatlık ve Kapitalizmin Yükselişi', Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak içinde (ed.) Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

7 — Davis, Lennard J. (2011) 'Normalliğin İnşası: Çan Eğrisi, Roman ve On Dokuzuncu Yüzyılda Sakat Bedenin İcadı', Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak içinde, (ed.) Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

8 — Le Corbusier (2014). Modulor: Mimarlık ve Mekanikte Evrensel Olarak Uygulanabilir, İnsan Ölçeğinde Bir Armonik Ölçü Üzerine Deneme, Cilt 1, (çev.) A. Ufuk Kılıç, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Kapsayıcı Bir Kent Mümkün mü?

Evrim Demir Mishchenko

Mersin Üniversitesi Mimarlık Bölümü öğretim üyesi. Lisans ve yüksek lisans eğitimini ODTÜ Mimarlık Bölümü'nde, doktorasını North Carolina Eyalet Üniversitesi Tasarım Fakültesi'nde tamamladı. Çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi kentte dezavantajlı bireylerin ihtiyaçlarına cevap veren planlama ve tasarım; mimarlığın kullanımsal, psikolojik ve sosyal yönleri; tasarım ve planlamada katılım konularında çalışmaktadır.

Kapsayıcılık kavramı köken olarak "fiziksel ve öğrenme zorlukları yaşayan bireylere gündelik yaşam koşullarını kabul görmüş yaşam normlarına ve örüntülerine mümkün olduğu kadar yakın bir biçimde sunmak" olarak tanımlanabilen normalleştirme prensibine dayanır.[1] Bu normalleştirme yaklaşımı, önceleri dışlanmış bireylerin normal tabir edilen kitleyle bütünleştirilmesine *(entegrasyon)*, sonraları dahil etmeye *(inclusion)* ve en son da kapsayıcılığa *(inclusivity)* evrilmiştir.[2] Bütünleştirme yaklaşımındaki tekdüzeleştirmeden farklı olarak kapsama yaklaşımında farklılıklar ve bireylerin çeşitliliği kabul görür. Günümüzde kapsayıcılık kavramı, her bireyin kendine bir yer bulabildiği, çeşitliliği ve çoğulculuğu destekleyen mekanlar ve hizmetler olarak tanımlanabilir. Yaşamın tüm alanlarına bağımsız katılım, eşit olanaklar ve eşit erişim sosyal kapsayıcılığın temel koşullarıdır.[3]

Engelliliğe çağdaş yaklaşımlar engellilik durumunun, birey ile çevresi arasındaki etkileşimden doğduğunu söylemektedir. Bireye odaklanan ve engel durumunu bir sağlık sorunu olarak gören tıbbi modelden, sorunu engel oluşturan mekanda gören, mekanın kapsayıcı ve dışlayıcı rolünü vurgulayan sosyo-mekansal modele geçilmiştir. Bu yaklaşımda, engelli birey yoktur engel olan mekan vardır.

Yapılı çevremizin nasıl tasarlandığı, bireylerin gündelik yaşam aktivitelerine ve topluma katılmalarında belirleyici rol oynamaktadır. İçinde yaşadığımız yapılı çevrenin toplumu oluşturan tüm grupların ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanmaması, toplumdaki bazı bireylerin kentlerimizi, kamusal açık alanlarımızı kullanmasını engellemekte, onları toplumsal ve sosyal yaşamdan dışlamaktadır *(dışlayıcı mekanlar)*. Diğer yandan, bu bireylerin ihtiyaçlarını gözeterek yaratılan çevreler, herkes ile eşit seviyede toplum yaşamına katılmalarını sağlayabilir. Diğer bir deyişle, kapsayıcı mekanlar oluşturmak da mümkündür.

Kapsayıcı Tasarıma Tarihsel Bir Bakış

Mimarlık ve planlama alanlarında engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik, 1950'lerden bugüne farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Engellilere yönelik mekansal yaklaşımlar temelde, 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan dinamikleri eleştiren ve 1960'larda yoğunlaşan ayrımcılıkla mücadele hareketlerine paralel olarak ortaya çıkmıştır. ABD'de "ayrı ama eşit" doktriniyle siyahlara ayrı sınıf ve okullarda eğitim verilmesinin 1954'te hukuki açıdan ilk kez ayrımcılık olduğuna karar verilmesiyle, eğitimde eşit olanaklar için mücadelede "ayrı eşit değildir" fikri benimsenmiştir. Irksal azınlık hareketlerinden etkilenerek, fiziksel hareket kısıtlaması olan bireylerin binaları ve açık alanları kullanabilmesi için mevcut engellerin kaldırılmasını amaçlayan engelsiz tasarım *(barrier-free design)* anlayışı ilk bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Bu, çoğunlukla hareket kısıtlaması olan bireylerin mekanı kullanmasının önündeki sorunları gidermek amacıyla özel düzenlemeler öneren bir yaklaşımdır. 1970'lere gelince, özürlülük/engellilik temelli insan hakları hareketlerinin ortaya çıkmasıyla planlama ve tasarım alanında erişilebilirlik ve erişilebilir tasarım *(accessible design)* kavramlarına bir geçiş olmuştur. Bu dönemde engelli bireyler bir araya gelerek kamu binalarındaki ulaşılabilirlik sorunlarına dikkat çekmek amacıyla dönemin kamu binalarını işgal etmiş, fiziksel düzenleme talep eden eylemler yapmış, erişilebilir binalar ve kamusal alanlarla ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasına aracı olmuşlardır.[4] Planlama ve tasarım, ilk kez vatandaşlık haklarını elde etmenin bir önkoşulu olarak görülmüştür.[5]

1980'lerin ortasında ABD'de Ron Mace'in oluşturduğu evrensel tasarım kavramı ile yalnız engellilere değil, tüm kullanıcılara eşit kullanım sağlayan mekan kavramı ortaya atılmıştır. Evrensel tasarım yapılı çevrenin, hizmetlerin ve ürünlerin yaş, statü, yeti farkı gözetmeksizin herkese eşit kullanım sağlaması olarak tanımlanmıştır.[6] Evrensel tasarım oluşturmada yedi temel kılavuz ilke belirlenmiştir:

- Eşitlikçi ve adil kullanım sağlayan tasarımlar
- Esnek kullanım sağlayan tasarımlar
- Basit ve sezgisel kullanım sağlayan tasarımlar
- Kolaylıkla anlaşılabilir bilgi içeren tasarımlar
- Hatalar için tolerans veren tasarımlar
- Düşük fiziksel çaba gerektiren tasarımlar
- Farklı yaklaşım ve kullanımlar için boyut ve alan sağlayan tasarımlar.

Evrensel tasarım, bir kurallar dizisi yerine temelde tüm kullanıcı gruplarını ve toplumdaki çeşitliliği kapsayıcı bir tasarım yaklaşımı önermesi açısından önemlidir. Evrensel tasarım kavramını benzer diğer kavramlardan ayıran, sosyal kapsayıcılık ve tasarım yoluyla sosyal adalet vurgusudur.[7,8,9]

ABD'deki **evrensel tasarım**, takip eden yıllarda İngiltere'de ortaya çıkan **kapsayıcı tasarım** ve Avrupa genelinde oluşmuş **herkes için tasarım** kavramları ile anlamsal farklılıklar taşısa da, temelde herkesin rahatlıkla kullanabildiği, sosyal yaşama dahil olabildiği mekanlar yaratmayı amaçlar. Günümüzde kapsayıcı tasarım, evrensel tasarım, herkes için tasarım, insan merkezli tasarım, çeşitlilik için tasarım, engelsiz tasarım, erişilebilir tasarım, ömürlük tasarım, nesilllerarası tasarım, uyarlanabilir tasarım, yaşlı dostu tasarım gibi kavramlar için şemsiye kavram olarak kullanılmaktadır. Tüm bu kavramlar aslında "olanak veren" çevre/ ürün/ hizmet fikrinde kesişir.[10]

Daha yeni dönemde ise engellilere yönelik mekansal yaklaşımlar sürdürülebilirlik ve sosyal adalet kavramları ile ilişkilendirilmekte, evrensel ve kapsayıcı tasarım sosyal sürdürülebilirlik için ön koşul olarak görülmektedir. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Konvansiyonu ile 2007 yılında engelli hakları kapsamlı biçimde tanımlanmış, uluslararası arenada bağlayıcı hale gelmiştir.

Katılımcı Tasarım

Mekansal adalet, kavramsal olarak hem eşit mekansal erişilebilirlik hem de mekan oluşum ve karar verme süreçlerine katılım boyutlarını içerir.[11] Kent mekanına herkesin rahatlıkla erişebilmesi, burayı bağımsız bir şekilde kullanabilmesi hem temel bir vatandaşlık hakkı hem de sosyal yaşamın gereklerindendir. Diğer yandan adil bir mekan, ancak bireylerin kendilerini etkileyen mekansal karar verme süreçlerine katıldıkları ve aktif rol aldıkları zaman mümkündür.

Katılımcı planlama ve tasarım süreçleri bireylerin, pasif tüketiciler olmak yerine, yaşadıkları sosyal ve fiziksel çevrelerin gelişim sürecine aktif olarak dahil olma-

sı fikrine odaklanır.[12] Bu alanda yapılan çalışmalar, katılımcı tasarım süreçlerinin gerek başarılı tasarım ve planlama sonuçları doğuracağını, gerekse bireylerin güçlenmesine, sosyal sermaye ve topluluk hissi oluşumuna katkıda bulunacağını savunmaktadır. Özetle, katılımcı planlama ve tasarım süreçleri, hem daha iyi tasarım çözümlerini hem de kullanıcıların güçlenmesini ve memnuniyetini beraberinde getirecektir. Bu bakış açısıyla, kapsayıcı tasarım fikri ile oluşturulacak bir yapılı çevre, mimarın tek karar verici olduğu geleneksel tasarım süreçleri yerine, bireylerin yaşadıkları çevrenin oluşum sürecinde demokratik olarak temsil edildiği, kullanıcı çeşitliliğinin kavranabileceği, mekansal ihtiyaçların, yapılı çevre ile etkileşim biçimlerinin, sorunlarının, beklentilerinin aktarılabileceği katılımcı bir süreç ile oluşturulmalıdır.

Uygulamada Kapsayıcı Tasarım: Nedir, Ne Değildir?

Kapsayıcı tasarım tanımda kolay, uygulamada karmaşık bir kavramdır. Günümüz mekan pratiklerine eleştirel bakış, mimarların engellilik kavramı ile matematiksel bir ilişki kurmanın ötesine çoğunlukla geçemediklerini gösterir.[13] Engellilere yönelik düzenlemeler, zaten fikren sonlanmış tasarımlara eklenecek yasal zorunluluklar ya da uyulması gereken "en x boy x yükseklik" gibi asgari ölçüler olarak görülmekte ve bütüncül bir yaklaşım bulunmamaktadır. Oysaki tasarıma kapsayıcı bir yaklaşım, tasarım sürecinin ilk başlarından itibaren herkes için tasarım yaklaşımını merkeze alan bir bakış açısını gerektirir. Tasarımda kapsayıcı ve eşitlikçi bir yaklaşım, kamusal bir bina tasarımında ana girişte merdivenli bir giriş tasarlayıp, yanına rampa eklemek yerine girişi tüm kullanıcıların aynı yoldan gireceği biçimde düzayak yapmak olarak örneklendirilebilir. İşte bundandır ki ülkemizde ana girişlerine basamaklarla erişilen binlerce okul yapısı kapsayıcı tasarım olarak adlandırılamayacaktır.

Fotoğraf: Evrim Demir Mishchenko

Engellilere yönelik oluşmuş mimari standartlar, aslında "engel olan mekan" tasarımlarının önlenmesini yasal olarak garanti altına almak amacıyla konulan asgari çözümlemeler olarak görülebilir ve bu bakımdan engelsiz mekan oluşumları için bir altyapı oluştururlar. Diğer yandan tasarımcıların bu standartları yapılara monte edilecek tek tip mekan düzenlemeleri olarak görmeleri yaratıcı, kapsayıcı mekan tasarımlarının önüne geçmektedir.

2008 yılında yürüttüğümüz bir araştırma, ülkemizdeki planlama ve tasarım okullarının müfredatında kapsayıcı tasarım konusunun birkaç istisna dışında yer almadığını göstermiştir.[14] Kent mekanımızı şekillendirecek mimar ve plancı adaylarına bu yaklaşımı mesleki yeterliliklerinin parçası olarak vermeden, geleceğin meslek insanlarından sosyal kapsayıcılık kaygısı taşıyan mekan planları ve tasarımları beklemek tutarlı olmayacaktır. Bu araştırma sonuçlarının ilgili kurumlarla paylaşılmasının ardından, Yüksek Öğretim Kurumu tarafından tüm mimarlık ve planlama okullarına evrensel tasarımın müfredatta yer verilmesi konusunda bir yazı gönderilmiştir ancak geçen beş yıl içinde müfredatta bu konuda bir değişikliğe gidilip gidilmediği ya da kaç okulun bunu dikkate aldığı bilinmemektedir.

Kapsayıcı planlama ve tasarım yaklaşımı aslında mimar ve plancı için bir dünya görüşüdür; içselleştirilmedikçe benimsenemez. Mimar ve plancı çoğu zaman tasarım sürecinde estetiğe, eğer proje konusu doğrudan engellilerle ilişkili değilse diğer kıstaslara, uygulamada piyasa koşullarına yenik düşer. Proje konusu genellikle kamuya açık yapı ve yapı kompleksi olan planlama ve mimari proje yarışmalarında ödül alan projeleri incelediğimizde, (Engelsiz Yaşam Merkezi Proje Yarışması dışında) engellilere yönelik uyarlama ve düzenlemelerin girişte konuşlanan rampalardan öteye gitmediğini, çoğu jüri değerlendirme raporunda mekansal kapsayıcılığın bir kriter olarak değerlendirilmediğini görüyoruz. Tüm bu dinamikler ortamında, engelli erişimi yasal düzenlemelerle zorunlu kılınsa da kapsayıcı planlama ve tasarım projelerinin geliştirilmemesi çok da şaşırtıcı değil.

Kentlerimizde erişilebilirliğe yönelik düzenleme projeleri yapıldığı durumlarda da uygulamada sorunlarla karşılaşılıyor. Bilgi eksikliği sebebiyle uygulamayı yapan işçiden, ustasına, mimarına, yapı denetimcisine kadar uygulama hataları fark edilmiyor ya da önemsenmeyerek göz ardı edilebiliyor. Kamu yatırımları iyi niyetle de olsa kamu yararına dönüşemeyebiliyor. Hatalı rampa eğimleri, kaygan malzeme seçimleri tekerli sandalye kullananları kazalara maruz bırakıyor. Baston kullanan görme engelli bireyler için son zamanlarda kentlerimizin kaldırımlarında sıklıkla görebileceğimiz dokulu hissedilir yüzey kaplamalarında kimi zaman hayati tehlikeler oluşturabilecek uygulama hataları görebiliyoruz. "Dur" uyarısı olması gereken yerde "gitmek güvenli" diyen kaplama döşendiği, kaplamaların kaldırım üzerinde elektrik direğiyle tokuştuğu yerlere rastlayabiliyoruz. Erişilebilirliğin zincir etkisi unutulmuş, belirli bir engelle bölünen kapsayıcı düzenlemeler de yaygın olarak gözlenmekte.

Engeli olan bir bireyin erişimine olanak veren bir düzenleme diğer bir birey için engel olabilir. İşte bu sebeple, kapsayıcı tasarım pratikte karmaşık bir kavramdır ama imkansız değildir. Unutulmamalı ki kapsayıcı tasarım yaklaşımıyla oluşturulmuş yaratıcı çözümler ve doğru uygulamalar, engelliler dahil tüm kullanıcı gruplarının yaşamlarını kolaylaştırır.

Ed Roberts Kampüs Yapısı: Kapsayıcı Bir Tasarım Mümkün!

Evrensel tasarım prensipleri ile katılımcı bir süreç izleyerek tasarlanmış bir yapı olan Ed Roberts kampüs binası yaratıcı çözümler kullanarak kapsayıcı bir tasarım oluşturulabileceğini, kapsayıcılığın estetiğe engel olmadığını, farklı engel gruplarından bireyleri tasarım sürecine katarak, herkes için bir tasarımın mümkün olabileceğini gösteriyor. 1960'larda ABD'deki engelsiz tasarım yaklaşımına yön veren UC Berkeley'in ilk engelli öğrencisi olan, bağımsız yaşam akımı savunucusu Ed Roberts'ın anısına yapılan kampüs, engellilere yönelik mesleki kurslar, derslikler, hobi ve spor alanları sunmasının yanı sıra engelli hakları için çalışan çok sayıda sivil toplum örgütü ve kamu dairesi ofislerini de çatısı altında toplayan karma işlevli bir toplum merkezi yapısıdır.[15] Evrensel tasarım ve sürdürülebilir tasarım kavramlarını bir arada kullanan yapı, 2011'den beri herkesin kullanımına açık.

Toplu taşımayla erişilebilen iki katlı yapının düzayak, herkesin rahatlıkla aynı nitelikte erişebildiği girişi bulunuyor. Tüm kullanıcı gruplarının rahat dolaşımı için merkezdeki galeri etrafında dolaşan kırmızı bir rampa dikey dolaşımı sağlıyor. Renk kullanımı ve yer kaplamalarında farklı dokuların kullanılması, doğal ışık alan orta galeri görme ile ilgili sorun yaşayanlara yönelik düzenlemelerden. Su sesi gibi sesli uyaranların varlığı da az görenlerin yön bulmasını kolaylaştırıyor. Geniş koridorlar ve geniş rampa hareket kısıtlaması olan olmayan tüm kullanıcıların kullanımını kolaylaştırıyor. Merkezdeki galeri boşluğu binadaki

Fotoğraf: Tim Griffith

Fotoğraf: Tim Griffith

mekanların konumlarını göstererek fiziksel ve zihinsel engeli olan bireyler için yapıyı anlaşılabilir kılıyor, yön bulmayı kolaylaştırıyor. Sürdürülebilir tasarım çözümlerinin de kullanıldığı yapının malzeme seçiminde, farklı kimyasal duyu bozuklukları olan bireyler de mümkün olduğunca düşünülmüş. Tabela sistemleri, ergonomik ve herkesin kullanımına uygun mobilya seçimleri, kademelenmeler, tırabzanlar gibi donatılar da evrensel tasarım ilkeleri ışığında tasarlanmış. Engelli kullanıcı değerlendirmeleri de katılımcı süreci vurguluyor ve yapıyı kapsayıcı buluyor.

---

1 — Nirje, B. (1969). "The normalization principle and its human management implications", Changing Patterns in Residential Services for the Mentally Retarded. içinde, (Ed) R. Kugel, & W. Wolfensberger Washington, D.C.: President's Committee on Mental Retardation.

2 — Berlach, R. G. & Chambers, D. J. (2010). Inclusivity Imperatives and the Australian National Curriculum, The Educational Forum, 75:1.

3 — DESA (2009). Creating an Inclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration, United Nations Department of Economic and Social Affairs raporu içinde. Erişim: 14.07.2012 http://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/Ghana/inclusive-society.pdf

4 — Pineda, V. (2008). Enabling Justice: Spatializing disability in the built Environment. Critical Planning Yaz 2008.

5 — Dostoğlu, N, vd. (2009). Evrensel Tasarım: Tanımlar, hedefler, ilkeler. Mimarlık Dergisi, sayı: 347, Mimarlar Odası, Ankara.

6 — Story, M. F., Mueller, J. L., & Mace, R. L. (1998) "The Universal Design File: Designing for people of all ages and abilities". The Center for Universal Design içinde, Raleigh, NC: North Carolina State University.

7 — Mullick, A., Steinfeld E. (1997) Universal Design: what is it and isn't. Innovation, Spring 16:1

8- Ostroff, E. (2001). Universal Design: The New Paradigm, (ed). Preiser, W.F.E., Ostroff, E., Universal Design Handbook, McGraw-Hill;1.1-1.12.

9- Steinfeld, E. (2010). "Universal Design", International Encyclopedia of Rehabilitation içinde, Center for International Rehabilitation Research Information and Exchange (CIRRIE), Buffalo. http://cirrie.buffalo.edu/encyclopedia/en/article/107/

10 — Iwarsson, S. (2005). The enabler website, Enabler FAQ, http://www.enabler.nu/, erişim 10.10.2013.

11 — Harvey, D. (2009). Social justice and the city. University of Georgia Press.

12 — Sanoff, H. (2006). Multiple views of community design, METU JFA, 23(2)

13 — Heylighen vd. (2014). Enrichihing our understanding of architecture through disability experience, Open House International, No:38-1.

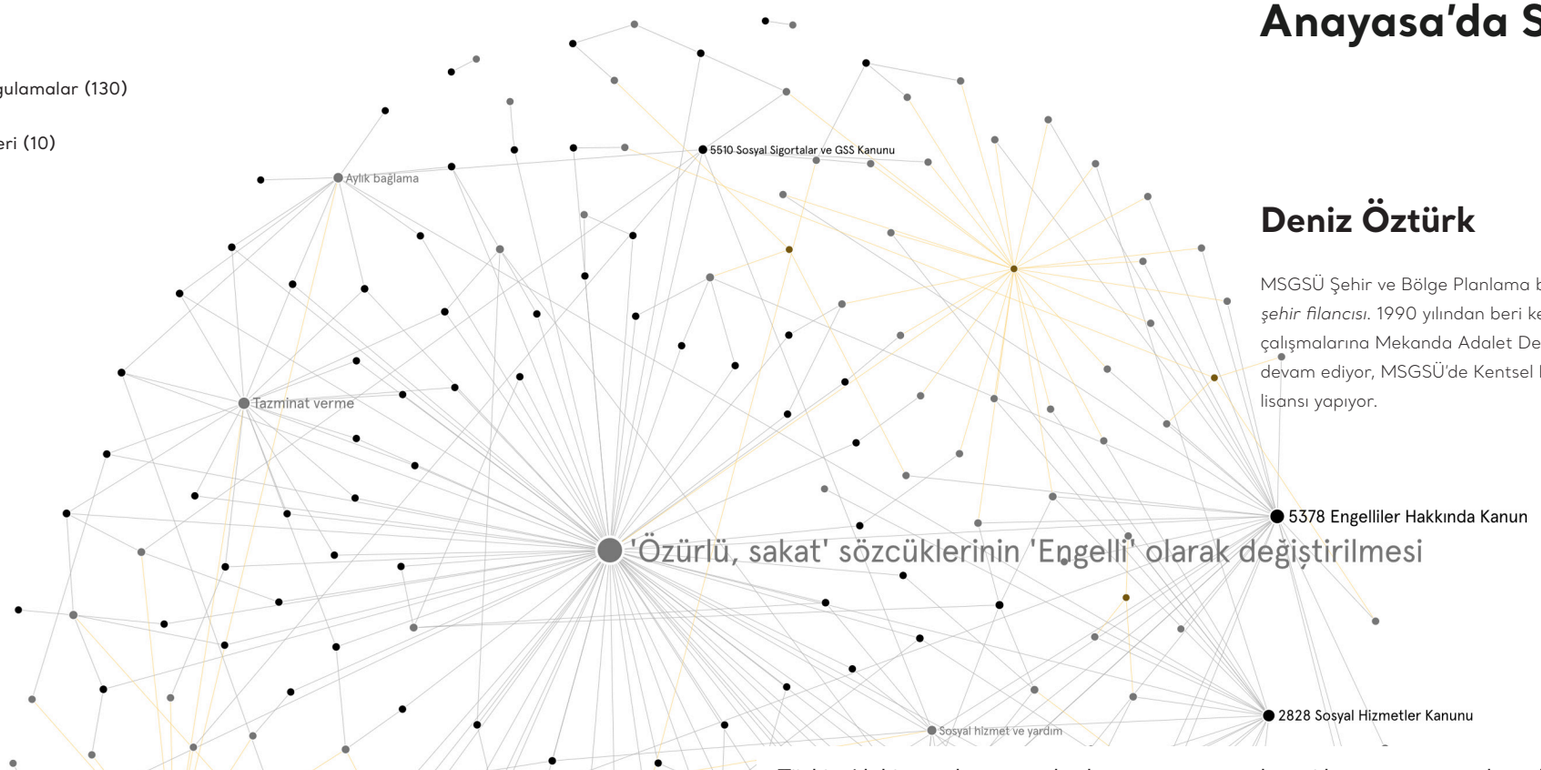
14 — Demir Mishchenko, E. (2011). "Türkiye'de Mimarlık ve Planlama Eğitiminde Evrensel Tasarım", Herkes için Tasarım Geliştirme Çalıştayı Sonuç Raporu.

15 — Ed Roberts Campus websitesi, http: // www.edrobertscampus.org

Anayasa'da Sakatlık*

Deniz Öztürk

MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama bölümünden mezun *şehir filancısı*. 1990 yılından beri kentli, kent hakkında çalışmalarına Mekanda Adalet Derneği bünyesinde devam ediyor, MSGSÜ'de Kentsel Planlama yüksek lisansı yapıyor.

"Türkiye'de sakatlık Anayasa'nın neresinde?"

Türkiye'deki genel yargı, sakatların yardıma ve gözetilmeye muhtaç, kamusal alandayken yanında bir refakatçi olması gereken kimseler olduğu yönünde. Bu durum hem gündelik yaşam pratiklerimizde, hem de söylemlerimizde ete kemiğe bürünmekte. Peki sakatları görmezden gelen, kamusalın dışına, gözden ıraklara itmeye çalışan bu genel yargının dayanağı nedir? Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, mekansal düzenlemeler ve "engelsiz mekanlar" için nasıl bir altlık oluşturuyor?

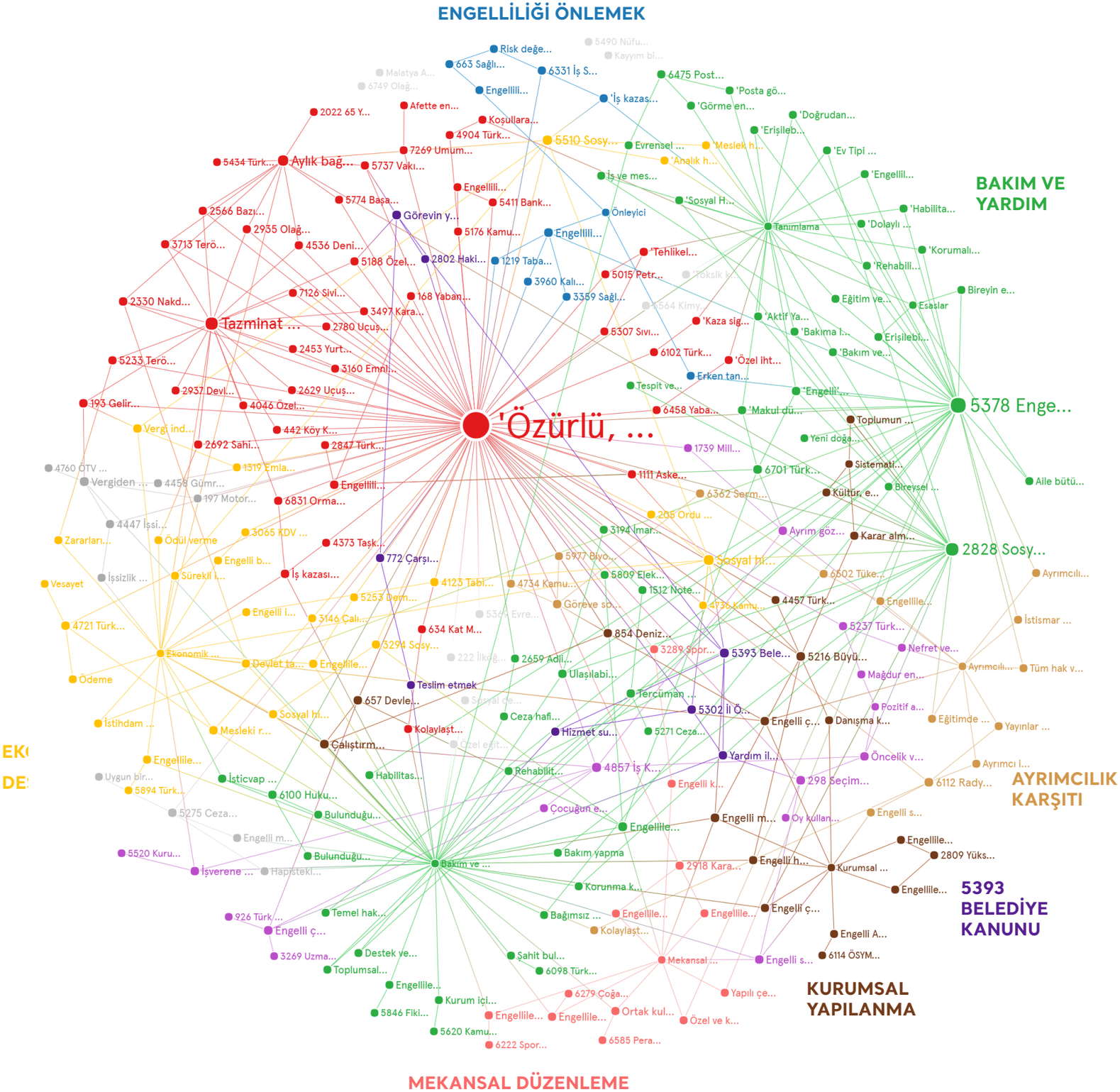
Bir başka deyişle, Türkiye'de sakatlık Anayasa'nın neresinde?

Üfleyince saçılıverecek bir karahindiba bitkisini andıran bu ağ haritası, işte bu sorunun cevabını ararken ortaya çıkmıştır ve kavramsal bir tartışma zemini yaratmayı amaçlar.

Bu çalışma (en basit açıklama ile) anayasada sakatlığın hangi kanunlarda, hangi kavram ve uygulamalar ile birlikte, ne şekilde ele alındığının resmini çizer.

Türkiye'de sakatlık politikalarına dair mevzuat taraması yapıldığında belli başlı söylemlerin ve uygulamaların ön plana çıktığını gördük. Anayasa'da yer aldığı biçimiyle engellilerin[1] sakat olmayanların bakım ve yardımına muhtaç olarak kabul edilmesi, sakatlığın "zaten" bir dezavantaj olarak algılanması ve bu koşulları kolaylaştırmak için ekonomik destek, vergi indirimi veya kimi durumlarda vergiden muafiyet gibi uygulamaların yapılması, şirketlerin sakat birey çalıştırmaları için işverenlere bazı ekonomik yaptırımların uygulanması gibi kararlar ön plana çıkıyor. Sakatlığın, korunup kollanması veya mazur görülmesi gereken bir insanlık hali olarak ele alınıyor oluşu dağınık da olsa kanunlar içinde hissedilebiliyor. Anayasa'da birer yaptırım olarak karşımıza çıkan bu bakış açısını daha görünür kılmak için ağ haritası yöntemini uygun bulduk.

beyond.istanbul

beyond.istanbul

Ülkemizdeki sakatlık politikalarına doğrudan yasal altlık oluşturan kanunların tümü bu haritada yer alırken, kanunlara bağlı olarak ortaya çıkan yönetmelikler ve bu alanda faaliyet gösteren kurumların uygulamaları çalışma kapsamının dışında tutulmuştur. Sakatlık politikalarına dair bir şeyler söyleyen yüzlerce yönetmeliği bu yayın kapsamında incelemek zaman kısıtı göz önünde bulundurulduğunda mümkün olmamakla birlikte, yönetmeliklerin oluşmasına ortam sağlayan ve yasal zemin oluşturan kanunların bu yönetmelikler için ne şekilde bir çerçeve çizdiğini göstermenin önemli olduğunu savunuyoruz.

Harita, içinde doğrudan "engelli, sakat, özürlü" kelimelerinden en az birinin geçtiği 102 kanunun analizini, düğümler *(node)* ve düğümleri birbirine bağlayan eşikler *(edge)* ile ortaya koyar.[2]

Anayasada Sakatlık haritası "Kanunlar", "Kavramlar/Uygulamalar" ve "Uygulamaların Biçimi" olmak üzere 3 ana başlık ve bu başlıklar altında yer alan düğümleri birbirine bağlayan 2 tip eşik ile şekillenir. Bu eşikler, uygulamaları kanunlara bağlayan "Kanunda geçiyor" ile uygulamaları biçimsel olarak sınıflandıran "Uygulamaların Biçimi" eşikleridir.

Haritada 102 kanun, 130 kavram/uygulama ve 10 uygulama biçimi vardır.

Her bir kanunda "engelli" sözcüğünün ne şekilde, hangi uygulamalar içinde ele alınmış olduğu tespit edilmiş ve "Kavramlar/Uygulamalar" düğüm kategorisine yerleştirilmiştir. Uygulamaların kanunlarda ifade ediliş biçimleri haritaya olduğu gibi aktarılmıştır.

Haritaya işlenen tüm kavramlar ve uygulamalar, uygulama amaçları veya biçimleri gözetilerek 10 ana başlık oluşturulmuştur. Örneğin, 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da geçen "Yapılı çevrede engellilerin erişebilirliğinin sağlanması için planlama, tasarım, inşaat, imalat, ruhsatlandırma ve denetleme

Bakım ve yardım

Uygulamaların biçimi

Uygulamaların biçimi (46)

- K Vergiden müstesna — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engellilerin kullanımına uygun araç ger... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engelli çocuğun hastalanması halinde ... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Çalıştırma zorunluluğu — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engelli merkezi yaptırmak — Kavramlar / Uygulamalar
- K Tercüman bulundurmak — Kavramlar / Uygulamalar
- K İşverene sigorta primi yardımı — Kavramlar / Uygulamalar
- K İş kazasına parasız tedavi — Kavramlar / Uygulamalar
- K Ulaşılabilir ve yaşanabilir kılmak — Kavramlar / Uygulamalar
- K Mesleki rehabilitasyon aldırma — Kavramlar / Uygulamalar
- K Mesleki rehabilitasyon aldırma — Kavramlar / Uygulamalar
- K Yardım ile oy kullanma — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engelli seçmenlerin oylarını rahatlıkla ... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Ortak kullanım alanlarında özel ihtiyaçl... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engellilerin hizmetine sunmak üzere Mi... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engelli çocuğun eğitiminin planlanması — Kavramlar / Uygulamalar
- K Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşk... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Sosyal hizmet fonu — Kavramlar / Uygulamalar
- K Devlet tarafından ücretsiz eğitim — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engelli hizmet birimi oluşturmak — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engellilerin izleyebilmesi için salonda g... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engelliler için projeye muafiyet — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engelliler spor federasyonlarına ayni ve ... — Kavramlar / Uygulamalar
- K İsticvap olmak — Kavramlar / Uygulamalar
- K Ceza hafifletme ya da kaldırma — Kavramlar / Uygulamalar
- K Ceza hafifletme ya da kaldırma — Kavramlar / Uygulamalar
- K Özel eğitim ve öğretim — Kavramlar / Uygulamalar
- K Rehabilitasyon — Kavramlar / Uygulamalar
- K Bakım yapma — Kavramlar / Uygulamalar
- K Çocuğun engelli doğması halinde analık... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Temel hak ve özgürlüklerden faydalandı... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Sosyal desteğe ihtiyacı olan grupların da... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Korunma kararı — Kavramlar / Uygulamalar
- K Hapisteki engelli mahkumun 3 yılı kalm... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engelliler için nüsha üretilebilir — Kavramlar / Uygulamalar
- K Kurum içinde yer değiştirme talebi — Kavramlar / Uygulamalar
- K Bulunduğu yerde yemin ettirme — Kavramlar / Uygulamalar
- K Kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılabilir — Kavramlar / Uygulamalar
- K Şahit bulundurma — Kavramlar / Uygulamalar
- K Bulunduğu yerde tanıklık etme — Kavramlar / Uygulamalar
- K Kurum içinde yer değiştirme talebi — Kavramlar / Uygulamalar
- K Bulunduğu yerde yemin ettirme — Kavramlar / Uygulamalar
- K Kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılabilir — Kavramlar / Uygulamalar
- K Şahit bulundurma — Kavramlar / Uygulamalar
- K Bulunduğu yerde tanıklık etme — Kavramlar / Uygulamalar
- K Destek ve bakım — Kavramlar / Uygulamalar
- K Bağımsız yaşayabilmeleri için durumlar... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Teslim etmek — Kavramlar / Uygulamalar
- K Habilitasyon ve rehabilitasyon — Kavramlar / Uygulamalar
- K Toplumsal hayata katılım ve eşitlik tem... — Kavramlar / Uygulamalar
- K Kolaylaştırma — Kavramlar / Uygulamalar
- K Evrensel posta gönderisi — Kavramlar / Uygulamalar
- K Engelli mahkumun cezası iyileşinceye k... — Kavramlar / Uygulamalar

süreçlerinde erişilebilirlik standartlarına uygunluk sağlanır" ibaresi, yapılı çevrenin engelsiz tasarım kriterleri gözetilerek şekillenmesine zemin hazırlayan "mekansal düzenleme" ana başlığına girmektedir.

T.C. Anayasası'nda en çok "bakım ve yardım" konusuna atıfta bulunulurken, sakatlığı toplumsal boyutta ele alan "sistematik dönüşüm" konusu en az dile getirilen konu olarak haritada yerini almaktadır.

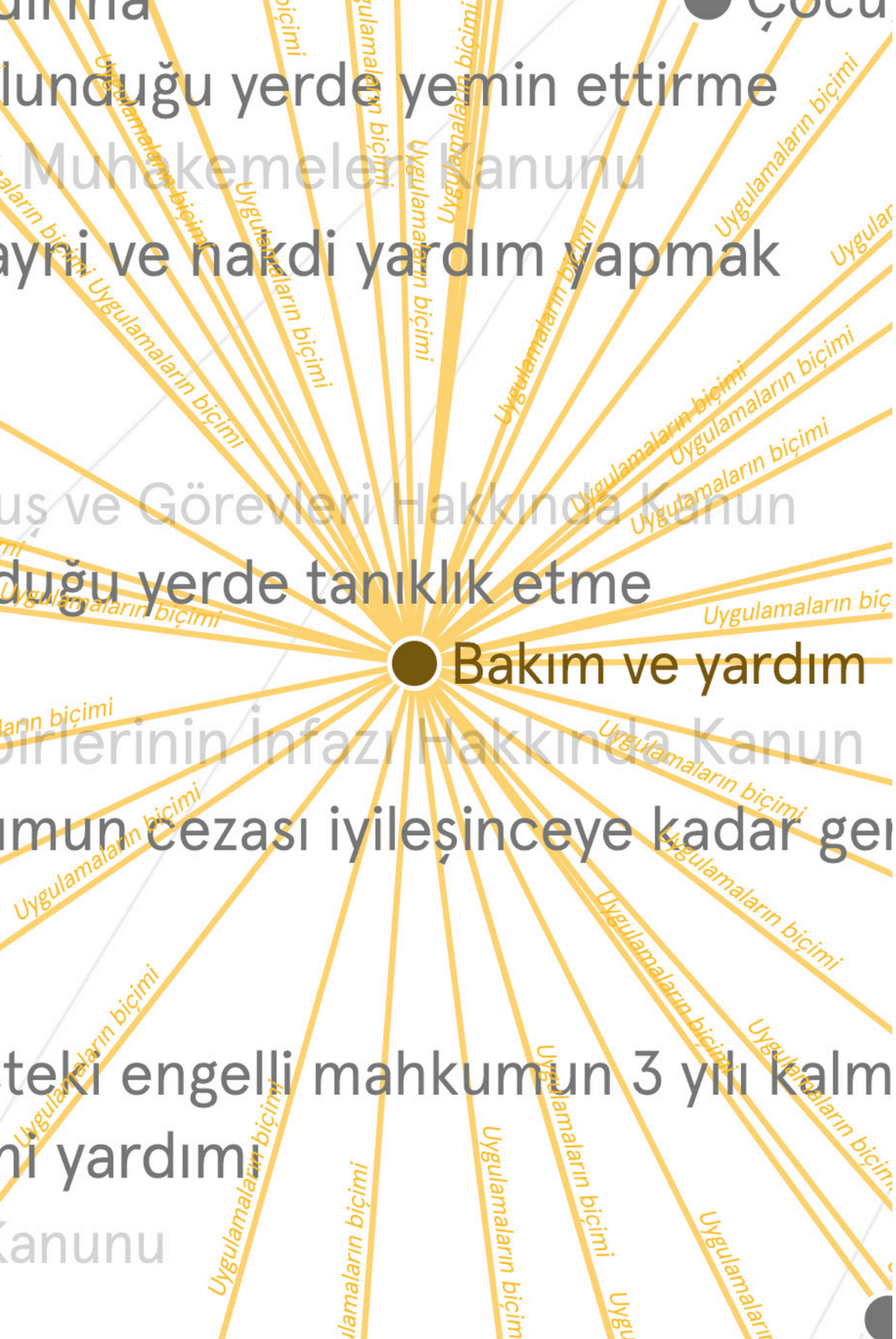
Ağ haritasını meydana getiren Kanunlar ve Kavramlar/Uygulamalar düğümleri bu yayın için detaylandırılmamış; yalnızca bu düğümlerin kendi içinde sınıflandırılmasından oluşan Uygulamaların Biçimleri açıklanmıştır. Ağ haritasında yer alan tüm kanun ve kavramlar için yazının sonunda belirtilen linkten haritanın tamamına interaktif olarak erişebilir ve siz de kendi analizlerinizi yapabilirsiniz.

UYGULAMALARIN BİÇİMİ

Sakatlık uygulamalarının biçimlerine göre sınıflandırılması

Pozitif ayrımcılık: Sakat bireyleri kayıran uygulamalar ve esaslar
Önleyici: Sakatlığı önleyici tedbirler
Esaslar: Gündelik pratiklere değinmeyen kanun esasları
Mekansal düzenleme: Erişilebilirliği artırmaya yönelik uygulamalar
Kurumsal yapılanma: "Engelliler Merkezi" gibi birimlerin oluşturulması
Ekonomik destek: Aylık bağlama, tazminat verme vb maddi uygulamalar
Bakım ve yardım: Sakatların evde bakımı gibi kolaylaştırıcı uygulamalar
Ayrımcılık karşıtı: Eşitliği hedefleyen uygulamalar
Sistematik dönüşüm: Sakatlığı toplumsal boyutta ele alan uygulamalar
Tanımlama: Terimler ve sınıflandırmalar

Uygulamaların biçimine dair bu 10 ana başlık, sakatlığın anayasada hangi bağ-

lamda var olduğunu görünür kılıyor.

Haritada, diğer düğümler ile en çok ilişkilenen, bir başka deyişle, Anayasa'da **en çok tekrar eden uygulama** "'Özürlü', 'sakat' sözcüklerinin 'Engelli' olarak değiştirilmesi". 102 kanunun 79'unda bu maddi düzeltme yapılmış durumda. Haritada öne çıkan diğer kavram ve uygulamaların sistematik bir dönüşüm için yetersiz oluşu göz önünde bulundurulduğunda, kanunların biçimsel olarak değiştirilmesi tartışmaya açılabilir. Üstelik, bu değişim "sakat mı, engelli mi?" tartışmasını da ıskalamakta.

Haritada öne çıkan **ikinci düğüm** ise 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun. Bu kanun, Türkiye'deki sakatlık politikalarına dair atılan kapsamlı ilk adım olarak değerlendirilebilir. 5378, sakatlığa ve sakat olma haline dair çeşitli tanımlamalar içerir; ancak resmi kurumlar "sakat" yerine "engelli" terimini kullanmayı tercih ettiğinden, tanımların kapsayıcılığı tartışmaya açıktır. "Engelli," "engellilik durumu", "erişilebilirlik" kavramları Kanun'da yer almaktadır. Kanun, aynı zamanda ayrımcılığa da değinmekte ve ayrımcılık karşıtı politikaları güçlendiren, sakat bireylerin iş gücüne katılımını teşvik eden yaptırımlar tanımlamakta, sakatlığın önlenmesine dair Sağlık Bakanlığı ile birlikte çalışmaktadır. Genel hatları ile Engelliler Hakkında Kanun, az da olsa sakatlığın toplumsal boyutuna değinmekle birlikte ("Karar alma süreçlerine engellilerin katılımını sağlama", "Toplumun bilinçlendirilmesi", "Kültür, eğlence, spor ve din hayatına tam katılım sağlama" uygulamaları), sakatlığı ekonomik bir sorun, sakatları da bakıma ve yardıma muhtaç bireyler olarak ele alıyor demek yanlış olmayacaktır.

Haritada öne çıkan diğer düğümler ise sırasıyla "2828 Sosyal Hizmetler Kanunu", "Tazminat verme", "Aylık bağlama" ve "Sosyal hizmet ve yardım"... Sakatlığa dair uygulanan politikaların ekonomik alanda ve sakat bireylerin yardım ve bakımında yoğunlaştığı yorumu Anayasa geneli için de geçerlidir. Yönetmeliklerin incelenmesi bu çalışmanın kapsamı dışında tutulduğundan mekansal düzenlemelere dair derinlemesine bir analizden söz etmek güç, ancak Anayasa'da "engellilerin kullanımına uygun" çeşitli düzenlemelere atıfta bulunulduğunu söyleyebiliriz.

Bu yazıda haritada yer alan tüm kanun, kavram ve uygulamalar içinden yalnızca, en çok tekrar edilen uygulama, en çok ve en az atıfta bulunulan uygulama biçimleri ve sakatlık politikalarında önemli bir adım olan Engelliler Hakkında Kanun'a değinilmiştir.

İnteraktif haritayı daha detaylı inceleyebilmek için linki ziyaret ediniz: **graphcommons.com/hubs/mad**

Bu yazı, graphcommons.com'da yer alan "Anayasa'da Sakatlık" interaktif haritasının baskıya hazırlanmış halidir. Orijinali için: **www.graphcommons.com/hubs/mad*

1-Haritada da görüleceği üzere, Türkiye'de resmi kurumlarca "sakat" değil "engelli" sözcüğünün kullanımı tercih edilmektedir. "Sakat mı? Engelli mi?" tartışmasının farkında olarak, hükümet politikalarında yer aldığı şekliyle kullanım özellikle tercih edilmiştir. Yazının geri kalanında ise "sakat" kelimesi kullanılmıştır.

2-Ağ haritası, düğümler ve eşiklerden oluşur. Eşikler, düğümler arasındaki ilişkiselliği ifade eder. Düğümler birbirine eşikler ile bağlanır. En çok eşiğin bağlandığı düğüm, haritanın en ortasında, en belirgin şekilde yer alır.

"Eşitleyen" Mekanlar İçin Evrensel Tasarım

Sinem Boyacı

Mimar, 2008 MSGSÜ mezunu, aynı üniversitede Kentsel Tasarım Yüksek Lisans öğrencisi. Yüksek lisans eğitimi kapsamında bir sene ENSA Grenoble'da okudu ve 'İdeolojinin Mekansal Örgütlenmesi: İstanbul, Kahire, Paris' isimli tezini yazdı. Mesleki çalışmalarının yanı sıra akademik çalışmalarına, forensik mimarlık, kapatılma mekanları ve iktidarın mekansal örgütlenmesi üzerine yazmakta olduğu tezine devam ediyor. Mekanda Adalet Derneği'nin kurucu üyelerinden, 1Umut Derneği gönüllüsü, kamulaştırma bilirkişisi.

"Evrensel Tasarım olabildiğince geniş bir kitleye hitap eden ve herkes tarafından kullanılabilen uyum ve özellikli tasarım gerektirmeyen ürünlerin ve çevrenin tasarımıdır."
Ronald L. Mace

Evrensel Tasarım kavramı ile ilgili ilk çalışmalar, yaşlı ve engelli bireyler arasında 20. yüzyıl boyunca süregiden demografik, sosyal, ekonomik ve yasamaya ilişkin değişiklikler ve bunların gözlenmesi ile başlamıştır. Bu özelliklerin değişimi ile idrak edilen halihazırdaki ihtiyaç ve gereksinimlere olan çözümcül yaklaşımlar, yerini günümüzde daha da sağlamlaştırmış olan "evrensel tasarım" kavramının çıkışına imkan sağlamıştır.

Değişen Demografiler

Engelli ve yaşlı bireyler, 20. yy'ın başlarında toplumun küçük bir azınlığını oluşturuyordu. Ortalama insan ömrü sadece 47 yıldı ve omuriliğinden ciddi anlamda yaralanmış bir kişinin hayatta kalma şansı %10'du. Kronik sağlık sorunu olan insanların çoğu da enstitülerde tedavi görüyorlardı. Günümüzde ise ortalama insan ömründe eskiye kıyasla belirgin bir artış vardır. Gelişen tıbbi yöntemlerle, yaşam standartlarının iyileşmesi ve ölümcül bulaşıcı hastalıkların çoğuna artık rastlanılmamasından dolayı ortalama insan ömrü artık 76 yıldır. Nüfusun %80'inden fazlası da 65 yaşın üzerine kadar yaşamaktadır.[1]
Buna ek olarak, artık çok daha fazla insan, engelli olarak yaşamını sürdürmektedir. Yaşanan iki dünya savaşının ardından çok fazla asker gazi olmuştur ve antibiyotikler ve diğer tıbbi müdahaleler, insanların daha önce ölümcül olan hastalıklardan ve kazalardan hasarsız veya kalıcı hasarlarla kurtulmasını sağlamıştır. Bunların sonucunda da nüfusun genel yaş ortalaması artmış, engelli bireyler toplumda daha görünür ve algılanır olmuştur. Herkesin ihtiyaçları ve talepleri göz önünde bulundurularak yapılmayan tasarımların kullanıcılara getirdiği sınırlama ve engellemeler, çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Bahsedilen sebeplerin de etkisiyle toplumda görünürlüğü artan engelli bireylere ve bu bireylere yönelik tasarım ve uygulamalara karşı kamusal bir duyarlılık oluşmaya başlamıştır.

Engelli bireylerin sayısındaki ve alım gücündeki artış, ortalama insan ömrünün uzaması, teknolojinin gelişimi ile engellilerin yaşamasına yardımcı olacak teknolojik eksikliklerin belirlenmesi ve bunların iyileştirilmesi ile evrensel tasarıma olan ilgili ve gereklilik de artırmıştır.[2]

Engelsiz Tasarımdan Evrensel Tasarıma

2. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada, özellikle savaşta zarar gören, herhangi bir uzvunu kaybeden askerlerin ve halkın yaşam çevrelerini yeniden düzenlemeyi hedefleyen engelsiz tasarım ve yeni bir mimari erişilebilirlik anlayışı geliştirilmeye başlanmıştır. Hedeflenen bu düzenlemelerin savunucuları, bu düzenlemeyi geliştirirken öncelikle engelli ve engelli olmayan bireylerin günlük ihtiyaçlarını karşılayan bir konseptin yasal, ekonomik ve sosyal gücü ile tanışmıştır. Mimarlar, standartların uygulanmasıyla uğraşmaya başladığında, ayrılmış erişilebilir özelliklerin daha pahalı ve genellikle estetik açıdan zevksiz olduğunu, çoğunlukla da engelli bireyler ile engelsiz bireyler arasındaki ayrımı belirginleştirdiğini fark etmiştir. Hatta engelli bireylere uyum sağlamak için gerekli olan çevresel değişikliklerin çoğunun aslında herkese fayda sağladığını da gözlemlemişlerdir. Bu şekilde çoğu tasarım özelliğinin yaygın olarak sağlanabileceğinin ve bunların daha ekonomik, ayrımcı olmayan, çekici ve pazarlanabilir olabileceğinin idrakı, evrensel tasarım hareketinin temelini atmıştır.

Evrensel Tasarım Kavramı ve Amacı

Evrensel tasarım terimi ilk olarak 1980'li yılların ortalarında Mimar Ronald L. Mace tarafından kullanılmıştır. Bu kavramın kriterlerine göre tasarlanmış çevre, tüm insanların herhangi bir adaptasyona gerek-sinim duymadan kullanımını sağlamaktadır. Merdivensiz, düz ayak girişler, ziyaretçilerine eserlerin açıklamalarını okuma veya dinleme seçeneği sunan müzeler, rampa ile erişilebilen yüzme havuzları, bu anlayışla tasarlanmış mekanlara birkaç örnektir.[3] Burada önemli olan, tasarlanan mekanın herhangi bir kullanıcı grubunu damgalamadan, normal görünmesi ve algılanmasıdır.

Evrensel tasarım kavramında önemli olan kullanıcıdır ve konusu engelli bireyler değil, tüm bireylerdir. Yaklaşımın ana fikri, aslında tüm insanların yaş, dil, beceri vs. gibi sebeplerden dolayı engelli olduğu kabulüdür. Bu yaklaşımı benimseyenler, farklı kullanım problemlerine bütüncül bir yaklaşımla çözüm aramaktadır. Bu arayış ve yaklaşımdaki temel hedefler de herkese imkan sağlayabilme ve eşit mesafede olabilme, bağımsızlık, konfor, güvenlik, sürdürülebilirlik, kültürel uygunluk, cinsiyete uygunluk, kapsama, kaynaştırma ve bütünleşme terimleriyle ifade edilmektedir.[4]

Kriterler ve Örnekler

North Carolina State Üniversitesi'nde 1996 senesinde kurulan ve temelleri Ronald L. Mace tarafından atılan Evrensel Tasarım Merkezi (The Center for Universal Design), 1997 yılında kavramı anlaşılır kılmak ve yol gösterici olmak adına Evrensel Tasarım Kriterleri'ni yayımlamıştır. ¨Her yaşa ve kabiliyete uygun tasarım¨ yaklaşımıyla belirlenen bu kriterler, en basit tanımıyla, fiziksel mekanların ve ürünlerin, ek bir yardıma veya aygıta ihtiyaç duymadan, herkes tarafından her durumda ve koşulda kullanılabilmesine olanak tanımayı amaçlayan düşünce ve tasarım anlayışıdır. Bu anlayışın temelinde, bireylerin arasında bir ortalamadan bahsedilemeyeceği, bu yüzden de ortalama birey için uygulanan çözümlerin tasarım problemini çözmediği yaklaşımı yatmaktadır. Aşağıda Evrensel Tasarım'ın 7 kriteri ve bu kriterlere örnekler sıralanmıştır:[5]

1-Eşitlikçi Kullanım

Tasarım, farklı engellere ve yetkinliklere sahip kişilerin tümü için kullanılabilir olmalıdır. Mahremiyet ve güvenlik koşullarının erişilebilirliği tüm kullanıcılar için eşit olmalıdır. Tasarım herkese hitap etmeli, hepsi için eşit şartlar sağlamalı, hepsine aynı mesafede olmalı, kullanıcılar arası ayrıma sebep olmamalı veya herhangi birini öne çıkarmamalıdır.

Örnek

- Otomatik kapılar sayesinde kamusal mekanları ziyaret etmek herkes için daha kolaydır.
- E-mail alternatifi, telefonla iletişim kurma güçlüğü çeken kişiler dahil iletişimi herkes kolaylaştırmaktadır.

2-Kullanımda Esneklik

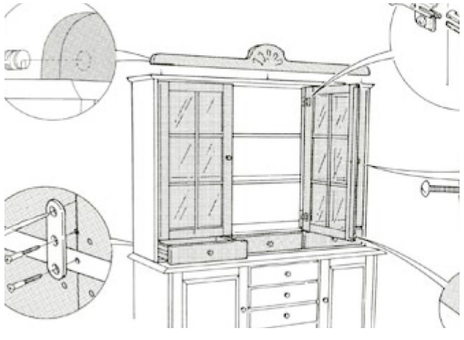

Tasarım, çok sayıda farklı bireysel tercih ve kabiliyetlere cevap verebilmelidir. Kullanım yöntemlerine dair seçme şansı sunmalı, sağ ve sol el kullanım alternatifine sahip olmalıdır. Kullanıcı hassasiyetlerine ve olası kullanım hatalarına karşı toleranslı olmalı, kişinin kullanım temposuna ayak uydurabilmelidir.

Örnek

- Sağ elini veya sol elini kullananlar için tasarlanmış makas.
- Görsel, dokunsal ve işitsel bildirim yapabilen, konik uçlu kart girişi ve elle kavranabilir mesnedi olan ATM.

3-Basit ve Sezgisel Kullanım

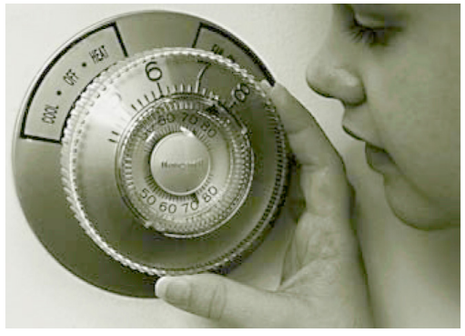

Tasarım ürününün kullanımı, kullanıcının deneyiminden, bilgisinden, dil becerisinden ve eğitim düzeyinden bağımsız olarak kolay anlaşılabilir olmalıdır. Gereksiz karmaşıklıktan uzak olmalı, kullanıcı beklentileri ve sezgilerine cevap verebilmelidir. Her seviyede okuryazarlık bilgisine ve dil becerisine uyumlu olmalıdır. Bilgiyi önem derecesine göre sıralamalı, kullanıldığı sırada veya sonrasında etkin geri bildirim sağlamalıdır.

Örnek

- Kamusal alanlardaki yürüyen merdivenler ve asansörler.
- Metin olmadan, görsellerle hazırlanmış kullanım kılavuzu.

4-Algılanabilir Bilgi

Tasarım, gerekli bilgiyi ortam koşullarına veya kullanıcının duyusal becerilerine bakmaksızın kullanıcıya etkin bir şekilde iletmelidir. Gerekli bilginin yedek sunumu da olması açısından, bilgiyi farklı biçimlerde (görsel, sözlü, dokunulabilir) iletmelidir. Bilginin okunabilirliği en üst seviyede olmalı, tasarım ürününe has unsurlar kolayca açıklanabilir şekilde farklılaştırılmış olmalıdır. Algılama sınırı olan kişiler için farklı teknik ve cihazlara uyumluluk sağlamalıdır.

Örnek

- Termostat üzerindeki dokunulabilir, görsel veya işitsel işaret ve talimatlar.
- Havaalanları, tren garları ve metrolardaki işitsel iletişim ve sinyaller gibi yedek işaretlemeler.

5-Hataya Karşı Tolerans

Tasarım, kazalardan veya yanlış kullanımdan doğabilecek riskleri ve olumsuz sonuçları en aza indirmelidir. Tasarımın ögeleri, riski ve hatayı en aza indirecek şekilde organize edilmelidir; en çok kullanılan ögelere ulaşım en kolay olmalı, tehlikeli olanlar çıkartılmalı, ayrı tutulmalı veya korunmalıdır. Tasarımda, tehlike ve hatalara karşı uyarıların ve bozulmaya karşı dayanıklılık özelliklerinin olması gereklidir. Tasarımın kullanımı sırasında tetikte olmayı gerektirecek görevlerde bilinçsiz kullanımdan kaçınılmalıdır.

Örnek

- Gömme kilit içerisine her iki yönde de girebilen çift ağızlı araba anahtarı.
- Bilgisayar yazılımında kullanıcıya herhangi bir ceza olmaksızın yaptığı hatayı düzeltmesini sağlayan "geri al" özelliği.

6-Az Fiziksel Güç Gereksinimi

Tasarım, verimli ve rahat bir şekilde, çok fazla yorgunluk hissetmeden kullanılabilmelidir. Kullanıcıya doğal vücut pozisyonu ile kullanım imkanı sağlamalı, makul ölçüde efor sarf ettirmeli, kendini tekrarlayan eylemlerden ve sürekli fiziksel efor gereksiniminden kaçındırmalıdır.

Örnek

- Kaldıraç veya halka şeklinde kapı kolu ve musluk bataryaları.
- Anahtarsız, dokunmatik lambalar.

7-Yaklaşım ve Kullanım İçin Boyut ve Mekan

Tasarım, kullanıcının vücut ölçüsünden, duruşundan ve hareket kabiliyetinden bağımsız olarak, yaklaşım, ulaşım, hareket ettirme ve kullanım için uygun ölçü ve alanı kullanıcıya sunabilmek zorundadır. Oturan veya ayakta duran kullanıcıya ait önemli araç gereçler için temiz bir görüş alanı sağlamalı, tasarımın tüm bileşenlerine otururken veya ayakta iken rahat erişim imkanı sunmalı, farklı el büyüklüğü ve kavrama özelliklerine yönelik kullanım kolaylığı barındırmalı ve yardımcı aletlerin kullanımı ve yardımcı kişilerin hareketi için gerek ve yeterli alanı sağlayabilmelidir.

Örnek

- Cihazlar, posta kutuları, çöp bidonları ve diğer gereçlerin ön kumandaları ve etraflarındaki ferah kullanım alanları.
- Tüm kullanıcılara kullanım olanağı sağlayacak ve yetecek ölçülerde geniş metro kapıları.

Toplumu evrensel anlamda daha erişilebilir kılmayı ve herkes için kullanılabilir hale getirmeyi amaçlayan Evrensel Tasarım Kriterleri, erişilebilir, anlaşılabilir ve mümkün olan en geniş kapsamda kullanılabilen kapsayıcı çevrelerin geliştirilmesine yönelik ilerici ve gelişen bir yaklaşım önermektedir. Tasarıma insan odaklı yaklaşan Evrensel Tasarım, kullanıcı dostu ve kullanım rahatlığını ön plana çıkaran bir anlayışa sahipken aynı zamanda kullanıcının onuruna, haklarına ve mahremiyetine de saygılıdır.[6]

1—A Brief History of Universal Design, http://www.udinstitute.org/history.php adresinden erişilmiştir.

2—Özkuvancı, Özge (2013). Evrensel Tasarım- Türkiye'de ve Dünyada Engellilik Durumu, Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi Mimarlık Bölümü, https://engelsizbarinmaengelsizegitim.wordpress.com/ adresinden erişilmiştir.

3—Universal Design, https://en.wikipedia.org/wiki/Universal_design adresinden erişilmiştir.

4—Dostoğlu, N; Şahin, E.; Taneli, Y. (2009). Evrensel Tasarım: Tanımlar, Hedefler, İlkeler, Mimarlık Dergisi, Sayı: 347, Mimarlar Odası, Ankara.

5—Universal Design Principles, https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udprinciples.htm adresinden erişilmiştir.

6—What is Universal Design?, http://universaldesign.ie/What-is-Universal-Design/Benefits-and-drivers/ adresinden erişilmiştir.

Görseller : https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/index.htm

Engelleyen Mekanlar Kataloğu*

Elif Çak

Ürün tasarımı ve görsel tasarım alanlarında çalışmaktadır. Bahçeşehir Üniversitesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü'nde öğrenim gördü. Çeşitli projelerde görsel tasarımcı, prodüksiyon sorumlusu olarak çalıştı. Şu an eğitimine ve pratiğine Berlin'de devam etmektedir.

**Engelleyen Mekanlar Kataloğu için oluşturulan liste Hakan Özgül ile Bahar Bayhan arasındaki yazışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. İllüstrasyonlar Elif Çak tarafından üretilmiştir.*

" Hakan Bey merhabalar,
En sık karşılaşılan mimari engelleri, eskiz şeklinde çizerek görselleştirmeyi planlıyoruz.

Bu noktada sizden yardım almamız mümkün mü? Mesela en sık karşılaşılan engellere dair bir liste ve varsa elinizdeki fotoğrafların paylaşımı gibi,

Sevgiler.
Bahar Bayhan "

Bahar Hanım Merhaba,
Aslında düşününce engelin olmadığı bir yere rastlamanın pek mümkün olamadığını söyleyebilirim. Ama yine de bir özet vermek gerekirse:

Toplu taşıma araçları

Kara Ulaşımı

Otobüsler

Donanımsal özellikler (rampa, alçaltma mekanizması, sesli ikaz, görsel ikaz vb.)
Şoförlerin tutum ve davranışları (durağa yanaşmaması, kaldırama yanaşmaması ya da yanaştığında kaldırımla yol arasında kalması, olumsuz ve kırıcı söylemler, kabul etmeme)
Yolcuların tutum ve davranışları (yer vermemek, geçişlere engel olmak, kaba davranışlar ve hatta nefret söylemi)

Minibüsler

Oldukça sıkıntılı, sandalye kullananlar bakımından olanaksız.

Ticari taksiler

Sandalye kullananlar açısından olanaksız

Deniz Ulaşımı

Terminaller

Nispeten düzenlemeler var ancak oldukça yetersiz.

Vapurlar

Yeni alınanlar nispeten daha konforlu.
Eski vapurlar sürme iskeleyle yanaştıkları için ciddi riskli.
Asansör yok, tuvaletler hatalı tasarımlı, sesli ikaz yok, merdivenlerin tasarımları hatalı, güverteye çıkış sandalye kullananlar için mümkün değil, acil durum tedbirleri yok.

Arabalı feribotlar

Yukarıya katlara çıkış için düzenleme yok, sesli ve görsel ikaz yok, tuvalet yok, bilgilendirici pano yok, acil durum tedbirleri yok, tasarımlar herkes bakımından sorunlu.

Deniz otobüsleri

Asansörler çalışmıyorsa sıkıntılı, tuvalet tasarımları hatalı, sesli ikaz yok, acil durum tedbirleri yok.

Raylı Sistemler

Metrobüs (lastik tekerlekli tramvay)

Yapısal Sorunlar

Yolcu fazlalığı sebebiyle iniş ve binişler sorunlu.
Peronlar çok dar.
Asansörlerin çalışamama durumu.
Her durağın erişilebilir olmaması.
Yolcuların tutum ve davranışları (Yolcuların tutum ve davranışları (yer vermemek, geçişlere engel olmak, kaba davranışlar ve hatta nefret söylemi)
Şoförlerin kaba davranışları.

Cadde tramvayları

Yapısal sorunlar (peron ile araç arasında derin boşluklar ya da yükseklik farlılıkları ve bazı istasyonların erişilebilir olmaması)

Ağır metro

Asansörlerin çalışmama riski
Yönlendirme levhalarının yetersizliği
Pres kapıların olmaması (araç gelinceye kadar peronun raylarla arasında bulunan kapı sistem)
Yollar

Yaya yollarındaki sorunlar

Dar yollar (sonuç: araçlarla aynı yolu kullanma)
Şehir donatılarının işgali (tabela, dükkan sergileri, çöp kovası, panolar, duraklar vb)
Hatalı park etme sonucu işgal
Hatalı eğimler
Hissedilebilir zemin olmayışı

Kavşak ve yaya geçitleri

Alt-üst geçitlerde asansör olmayışı
Trafik ışıklarının olmayışı veya sesli ikaz sistemin olmayışı
Trafik ışıklarının kısa sürede değişmesi (insan için yeşilden kırmızıya geçiş süresi)
Sürücü davranışları (yay geçiş önceliğinin verilememesi)
Uygun geçiş oluşturulmaması (geçidin başında-sonunda kot farkı gibi)
Binalar

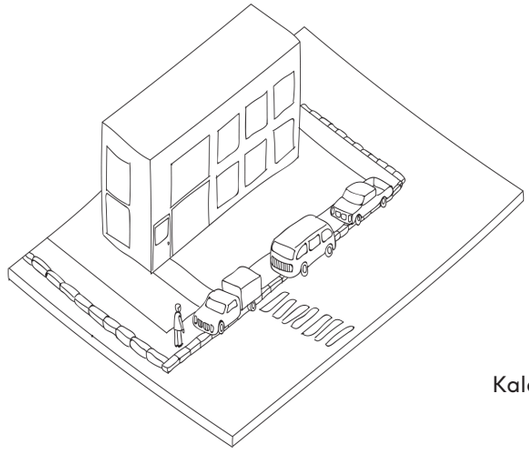
Restoranlar, kültür binaları, spor tesisleri, eğitim kurumları vb yapılardan hiçbiri erişilebilir değil. Örneğin restoranlarda körler için kabartma ya da sesli menü bulunmaması. Ortopedik engelliler için tuvaletlerin olmaması, masa ve sandalye düzeninin sorunlu olması, giriş ve çıkışlarda basamaklarla karşılaşılması. İşitme engelliler için işaret dili bilen personelin olmaması vb.

Tüm binalarda her engel grubunda yer alan sorunlar belki yüzlerce. Hangisini yazacağımı bilemedim.

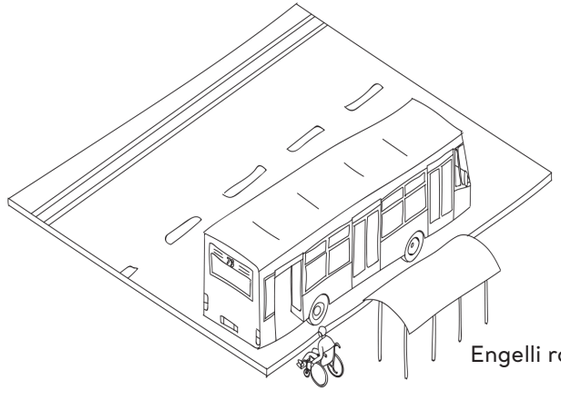
Bilgi ve iletişim teknolojileri

Körler ve sağırlar bakımından düzenlemeler oldukça sınırlı. Çok başında. Örneğin web sayfaları, bankamatikler, çağrı merkezleri, sesli kitap ve belgeler vb.)

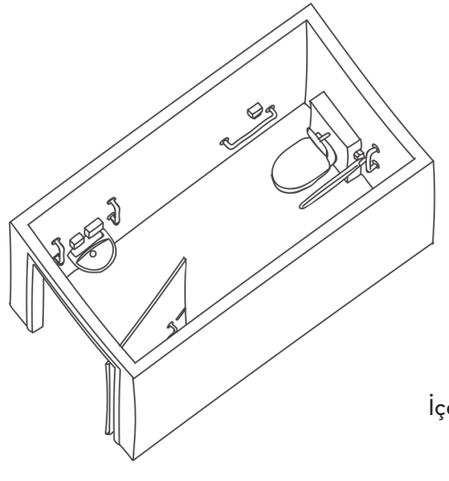
Hizmetlerin erişilebilirliği için ise şunu söylemem gerekir: sunulan hizmetler her yaş ve nitelikteki insanların kolaylıkla anlayabileceği ve yararlanabileceği şekilde, karmaşık olmayan, sade ve basit olmalı.
Fotoğraflar da ektedir...
Çok selamlar
Hakan Özgül

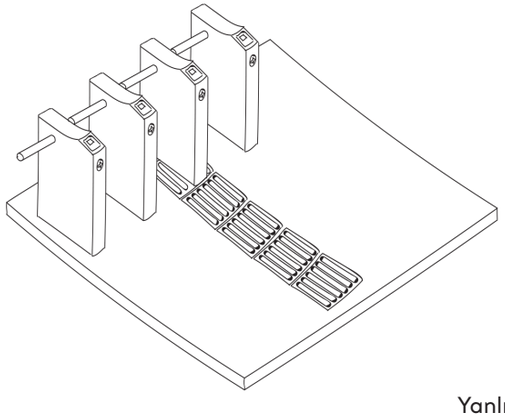
Kaldırıma park etmiş araçlar

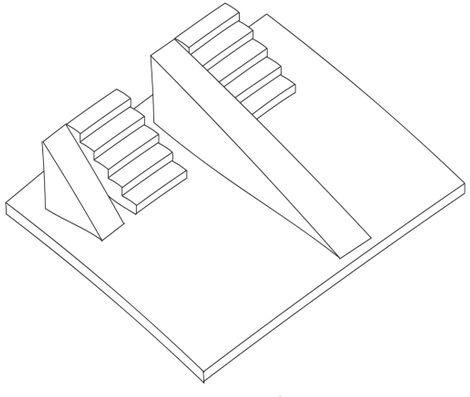
Engelli rampası olmayan otobüs

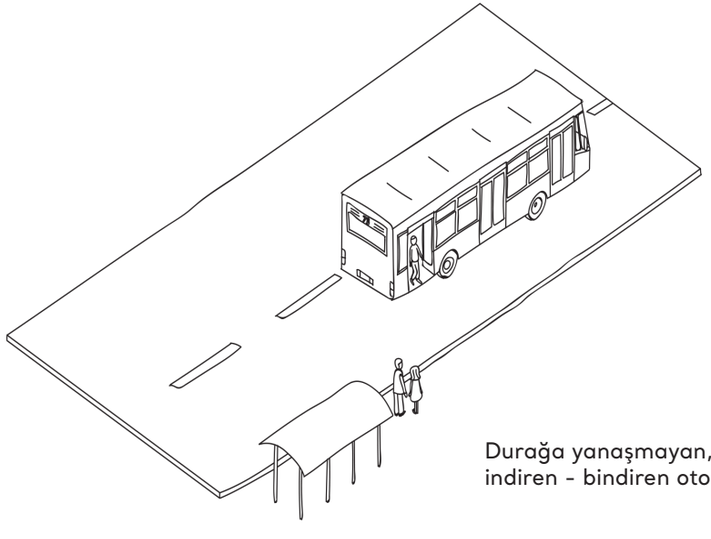
İçeriye açılan engelli tuvaleti kapısı

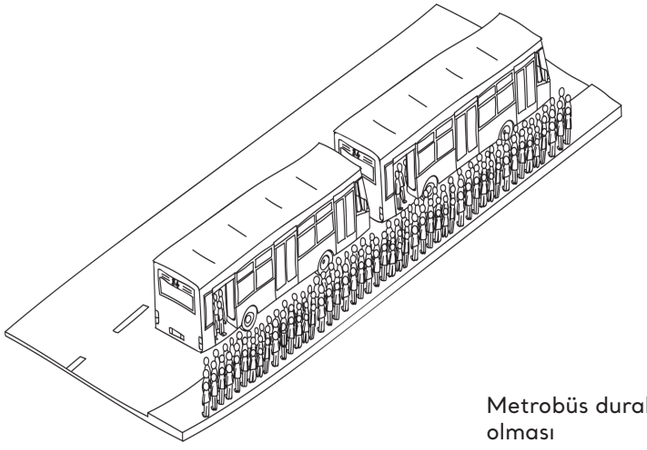
Yanlış döşenen engelli yolu

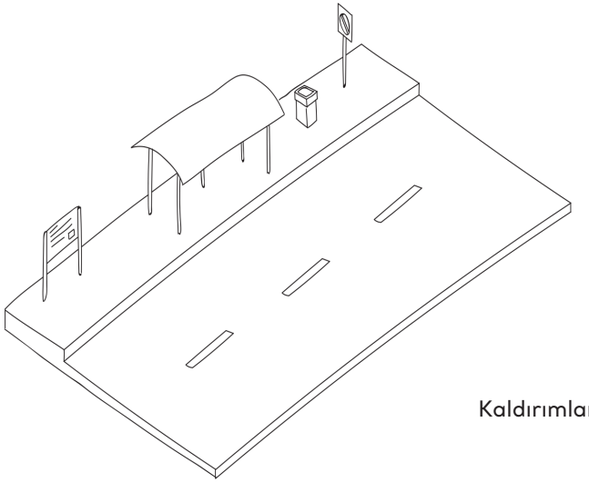
Yanlış eğimli rampa - Doğru eğimli rampa

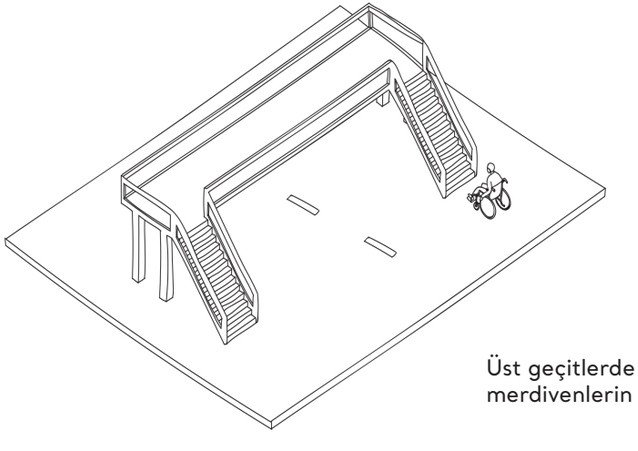
Durağa yanaşmayan, yol ortasında yolcu indiren - bindiren otobüs

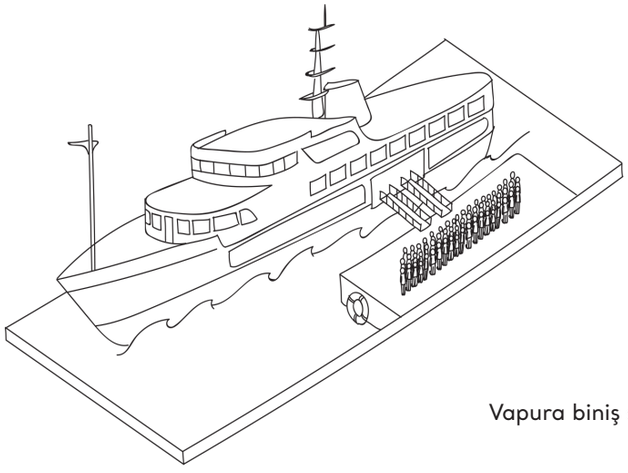
Metrobüs duraklarında peronların dar olması

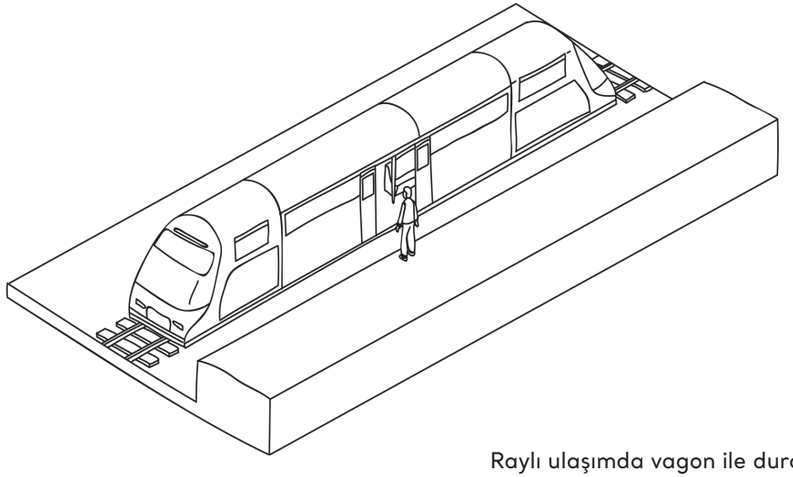
Kaldırımların dar olması ve işgal edilmesi

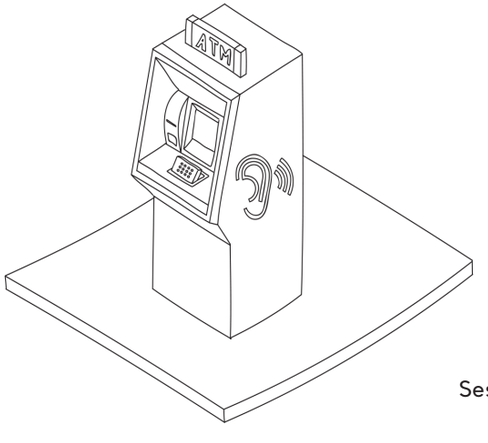
Üst geçitlerde asansörün ve yürüyen merdivenlerin bulunmaması

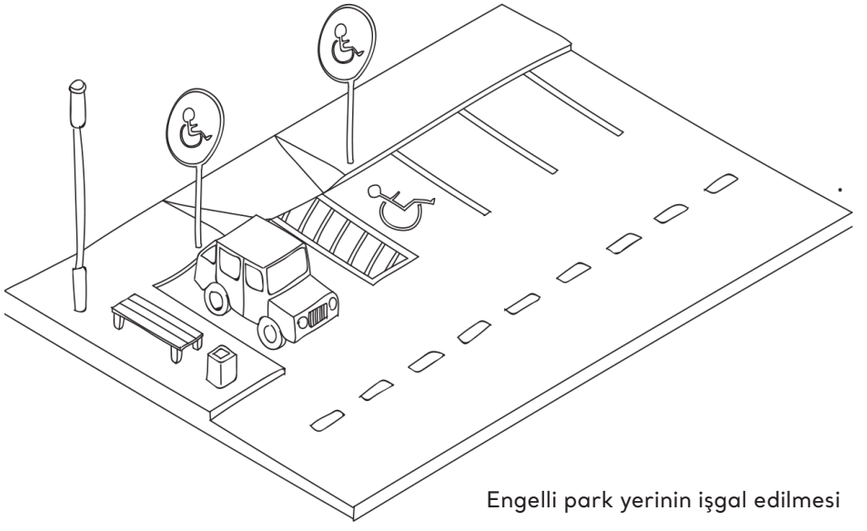
Vapura biniş sıkıntısı

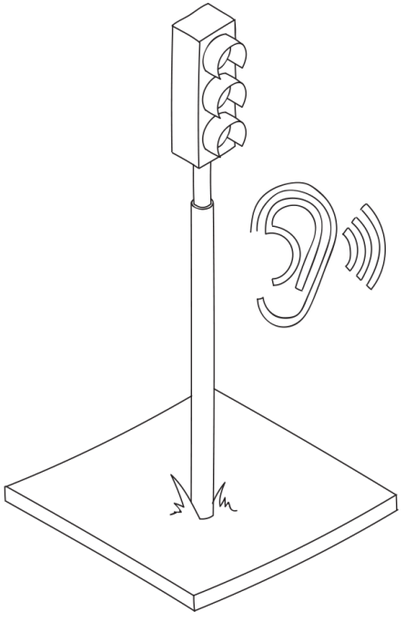
Raylı ulaşımda vagon ile durak arasında
derin boşluklar ve yükseklik farklılıkları

Sesli betimlemeli bankamatikler

Engelli park yerinin işgal edilmesi

Sesli betimleme bulunmayan trafik ışıkları

UMUT ARŞİVİ:
"Eşitleyen" Mekanlar Haritası*

"Eşitleyen" Mekanlar Haritası, İstanbul dahilinde sakatların hayata aktif bir biçimde katılımını sağlayan mekansal düzenlemeleri ve bu yöndeki projeleri, girişimleri içerir. Farklı yapabilirliklere ve fiziksel koşullara sahip bireylerin ekonomik, sosyal ve kentsel hizmetlerden eşit ölçülerde yararlanmalarına olanak tanıdığı için "eşitler". Haritayı oluşturmaktaki amaç, bu bağlamda umut vadeden örnekleri bir araya getirmektir. Seçilen mekanlar;

- benzer sıkıntıları yaşayan ve benzer amaçlar için mücadele veren insanların bir araya gelmesini sağladığı,
- sakatların problemlerine karşı talepte bulunmalarına olanak tanıyan dayanışma alanlarına işaret ettiği,
- kriz anında örgütlenme gücü veren, hak temelli çalışmalar yürüten kurumların varlığını gösterdiği,
- sakatların kentte yaşadıkları problemler üzerine düşünmeyi sağladığı, bu alana dikkat çektiği,
- sakatların kamusal alanda biraradalıklarını kolaylaştırdığı,
- sakatlara yönelik mekansal ve mevzuata yönelik düzenlemelerdeki tartışmalı noktaları işaret ederek konuyu tartıştırıyor olduğu için umut verir.

Haritaya girecek olan mekan, proje ya da oluşumların seçilmesi sürecinde hangilerinin hak temelli çalıştığı, hangilerinin yardım temelli faaliyet sürdürdüğünü belirlemekte, bir çalışmanın hangi noktada diğerinden ayrılıp haritaya alınacağı konusunda karar vermekte güçlük yaşadık. Bu seçimi kolaylaştırmak amacıyla seçtiğimiz mekan, proje ve oluşumların kendilerini nasıl ifade ettiklerine, kimin için kimlerle beraber faaliyet yürüttüklerine dikkat ettik.

Sakat vatandaşın oy kullanması için seçim sandığına taşınması "iyiliği" ile onların başka birine ihtiyaç duymadan oy kullanma hakkını kullanabilmesi için geliştirilen "çözüm" arasındaki farkı aklımızda tutarak, kişisel çıkar ve kar amacı taşımadan sakatlık çalışmalarına emek veren oluşumları haritamıza aldık.

Harita, tüm bu çelişkilerle, içinde barındırdığı mekanları ve projeleri tartışmaya açmayı hedefler. Haritada yer alan mekanların ve projelerin eksikleri olabilir, eleştirilebilir veya sayıları artırılabilir. Siz de eleştirilerinizi, yorumlarınızı ve umut verdiğini düşündüğünüz mekan ve projeleri **info@beyondistanbul.com** adresine yollayarak haritanın gelişmesine katkıda bulunabilirsiniz.

Selin Yazıcı

MSGSÜ Mimarlık Bölümü'nden 2013 yılında mezun oldu. İstanbul Teknik Üniversitesi, Kentsel Tasarım Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini sürdürmekte. Bir Umut Derneği gönüllüsü. Çalışmalarına Mekanda Adalet Derneği bünyesinde devam ediyor.

**Çağrı Doğan, Sibel Yardımcı, Bülent Küçükaslan ve MAD Ajans katkıları ile hazırlanmıştır.*

Metinlerdeki terminolojide, oluşumların kendi kullandıkları ifadeler baz alınmıştır.

1—6 Nokta Körler Vakfı

1972 yılında kurulan vakıf körlerin eğitilmesi, rehabilite edilmesi, işyerlerine yerleştirilmesi ile körlüğün önlenmesi ve sorunları doğrultusunda kamuoyu oluşturulması amacını taşır. Körlerin eğitim ve istihdamına yönelik çeşitli projeleri olan vakfın son çalışmalarından biri, 2017 yılında kör çocukların dokunsal farkındalığını arttırmayı amaçlayan Dokunarak Öğreniyorum: 5-9 yaş arası Görme Engelli Çocuklarda Dokunsal Algının Geliştirilmesi Projesi'dir.

2—BJK Müzesi

Fiziksel engelleri olanlar için katlar arası ulaşımda, vitrin yüksekliklerinde erişilebilirlik standartlarına göre düzenlemeler içeren müzede görme engelliler için hissedilebilir yol rotaları oluşturulmuştur. Müze görme engelli ziyaretçilerin dinleyebildiği, replika koleksiyon malzemelerine dokunulabildiği ve Braille alfabesi ile okuyabildikleri düzenlemelerle kurgulanmıştır.

3—Boğaziçi Üniversitesi

SineBU Sesli Betimleme

Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Teknoloji ve Eğitim Laboratuvarı (GETEM), Sesli Betimleme Derneği, Boğaziçi Üniversitesi Sinema Kulübü ve Başka Sinema işbirliği ile 2015'de hayata geçen; SineBU Sesli Betimleme projesi, görme engelliler ve engelli olmayan bireylerin bir arada aynı anda sinemada film seyredebilmelerini sağlamayı amaçlıyor. Sadece Boğaziçi Üniversitesi mensupları ve öğrencilerine değil tüm İstanbul halkına açık olan sinemanın bir diğer hedefi AVM'lere sıkışan sinemaya bir alternatif oluşturmak.

GETEM

2006 yılından bu yana Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde hizmet veren e-kütüphane'nin arşivinde binlerce sesli ve elektronik kitap, radyo tiyatrosu ve sesli betimleme filmi mevcut. Kütüphaneye katkı sunmak isteyenlere gönüllü okuyucu olma imkanı da sunan merkez, seslendirilmesi istenen kitapların da taleplerini topluyor. Sadece internet kütüphanesi olarak hizmet vermeyen GETEM, uygulama geliştiren, erişilebilir ürünler tasarlamak isteyen, web sitelerini erişilebilir hale getirmeyi amaçlayan kişi ve kuruluşlara danışmanlık yaparak yeni olanak ve ürünlerin çıkmasına destek olur.

Beyaz Baston ve Erişilebilirlik Festivali

2014 yılından beri toplumda farkındalık oluşturmayı amaçlayan festival, GETEM, Engelsiz Erişim Derneği ve birçok kurumun desteği ile gerçekleşmektedir. Geçtiğimiz yıl "Duy, Dokun, Kokla, Gerçeği Çokla" sloganıyla gerçekleştirilen festivale konserler, erişilebilirlik stantları ve AKUT tarafından gerçekleştirilen seminer eşlik etmiştir.

4—buradaengellendim.com

Burada Engellendim hareketi tarafından, Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği öncülüğünde, engelli bireylerin hayatını zorlaştıran engellerin yayınlandığı, Türkiye'de yaşanan erişilebilirlik sorunlarının ortaya koyulduğu platform. Platform engellerin belgelenmesi ve engelin kalkması amacıyla ilgili idarelere bilgilendirme yapılması için herkesin katılımcı olabileceği ve destek sağlayabileceği imkanları sunuyor. Sitenin bir diğer görevi, Türkiye'de hizmet veren belediyelerin "Engele Ruhsat Verme"meleri için farkındalık yaratmaktır.

5—Dem Dernek ve Demgoodcoffee

Demgoodcoffee sağır, işitme engelli ve duyan baristaların birlikte çalıştığı, müşterileri kahve aracılığıyla TİD (Türk İşaret Dili) ile tanıştıran ve diyalog hedefleyen bir kahve dükkanı. Empati temelli sosyal girişimleri ve sosyal sorumluluk projelerini hayata geçirmek olarak tarifledikleri amaçlarını gerçekleştirmek için kurulan Dem Dernek bünyesinde faaliyet gösteren mekan, işitsel toplum ile sağır ve işitme engelli toplum arasında kök sorun olarak belirlediği acıma duygusunu yok etmek için alternatif ve keyifli tanışıklık anları yaratmak, dil farkı farkındalığının ve algısının olgunlaştığı diyalog alanları oluşturmak iddiasıyla Beşiktaş'ta hizmet veriyor.

6—Düşler Akademisi - Alternatif Yaşam Derneği (AYDER)

"Dalmak Özgürlüktür" "Alternative Camp", "Reha İstanbul" projeleriyle engelli vatandaşlara engelsiz sosyal yaşam çözümleri ve olanakları sunan AYDER'in de finansal desteği ile 2008'de hayata geçen sosyal sorumluluk projesidir. Engelli ve sosyal dezavantajlı gençlere ücretsiz olarak kültür ve sanat eğitimleri verildiği Vokal – Ritim – Dans – Film – Fotoğraf – DJ – Enstrüman – Resim - Tasarım gibi sanat atölyelerinden oluşur. "Herkes için sanat" yaklaşımı ile eşit katılım olanakları sunar.

7—Engelliler.biz Platformu

2003 yılında kurulan platform, hak mücadelesi veren engelli bireylerin forum üzerinden bir araya gelmesine, talep ve sıkıntılarını dile getirip ortaklaştırmasına olanak tanır. Hiyerarşi olmadan herkesin katkı ve katılımına açıktır. Forum, blog, sohbet ve alışveriş bölümlerinden oluşur.

8—Engelsiz Erişim Derneği

2012'de kurulan dernek, engelliliğin en temel nedenini bireyin fiziksel organındaki eksikliğe veya işlevsizliğe bağlayan tıbbi modeli değil; engelin nedenini toplumsal ve çevresel faktörlerden kaynaklanan engellenmişlik olarak gören sosyal modeli benimser. Amaçlarını, kişiyi engelli yapan toplumsal ve fiziksel etmenlerin ortadan kaldırılması, engellilerin toplumdaki tüm bireylerle eşit haklara sahip olması ve ayrımcı uygulamaların sona erdirilmesi, engellilerin toplumla entegre bir yaşam sürdürmelerinin savunulması ve ayrışmaya yol açabilecek her türlü uygulama ve politikaya karşı mücadele edilmesi, kamusal ya da özel tüm yaşam alanlarının ve hizmetlerin evrensel tasarım ilkesi uyarınca, herkes için erişilebilir olması yönünde gerekli çalışmaların yapılması olarak ifade eder ve bu amaçla çeşitli projeler yürütür.

9—engelsizkariyer.com

2005 yılında engelsizkariyer.com adı ile kurulan site, engellilerin vasıflı işlerde çalışmasının önünü açmayı amaçlayan ve iş arayan engellilerle, engelli işçi arayan işverenlerin internet ortamında buluştukları engelliler kariyer ve insan kaynakları portalı.

10—Engelsiz Pedal Derneği

Engelli-engelsiz bireylerin kenti birlikte, bisiklet aracılığıyla deneyimlemesi hedefiyle kurulan dernek, engelli bireyler açısından kamusal mekanlardaki erişim sorunlarına dikkat çekerek, düzenledikleri bisiklet turları ile kamusal mekanları herkes için erişilebilir kılmaya çalışıyor.

11—Eşpedal Derneği

2013 yılında bir topluluk olarak yola çıkan dernek, engelli ve engelsiz bireylerin fiziksel ve sosyal rehabilitasyonunu ve bireyler arasındaki dostluğu, tandem olarak adlandırılan iki kişilik bisikletler aracılığıyla sağlıyor.

Bisiklet ile engelsiz yaşam ideallerini savunmak, herkes için eşit, erişilebilir kamusal alanların oluşturulmasını sağlamak olarak tariflediklerı amaçları doğrultusunda pedallayan dernek bisiklet sporuna gönül vermiş engelli ve engelsiz bireyleri bir araya getiriyor.

12—Farklı Bedenlerle Dans

Farklı Bedenlerle Dans projesi 2000 yılında Tuğçe Tuna tarafından İstanbul'da oluşturuldu. Farklı fiziksel özellikleri olan kişilerin yer aldığı gösterim ve atölyelerin sürdürüldüğü projede sanatçı; bedenin düşünsel, duyusal ve plastik yapısındaki çeşitliliğe ve dönüşüme önem verdiğini belirtiyor.

Bedene yeni bir algı ile yaklaşmak ve alışılagelmiş estetik yargılardan uzaklaşmak birçok gösterimin kavramsal çerçevesi arasında yer alıyor. Sanatçı; bedeni birbirinden farklı fiziksel koşullarla yönlendirebilme yeteneğini ve ifade biçimlerini koreografik olarak araştırdığını söylüyor. Grup eserlerinde engelli beden gibi "ayrımcılık" yaratan tanımlamaları sorguluyor ve sorgulatıyor.

Çalışmalarını bağımsız stüdyo ve sahnelerin yanı sıra MSGSÜ Sahne Sanatları Bölümü'nde de sürdüren Tuğçe Tuna, halen grubun sanat yönetmenliğini, koreografllığı ve eğitmenliği sürdürmekte.

13—İstanbul'a Çık

2009 yılından bu yana kamusal alanlarda engellilerin erişimi ile ilgili durum tespiti yapan "İstanbul'a Çık" oluşumu, belediyelere ve ilgili resmi/özel kurum ya da şahıslara tespitleri doğrultusunda bilgilendirme yaparak alışveriş merkezleri, belediyeler, sanat evleri, müzeler, sosyal tesisler ve metrobüs durakları gibi birçok mekanda engellilere yönelik düzenlemelerin yapılmasına ve bu alanların erişilebilir olmasına öncülük eder. Kendilerini "hareket etmeyi seven İstanbul aşıkları" olarak tanımlayan gönüllü grup amacını şöyle ifade ediyor:
Engelli veya engelsiz, yetişkin veya çocuk, genç veya yaşlı yaşadığımız kentin sokaklarına çıkmak çıkabilmek istiyoruz. İstanbul açık olsun. Hepimize ve herkese!

14—İTÜ - Engelsiz İTÜ Çalışmaları

Evrensel Tekstil

2015 yılında açılan merkez, engelliler ve özel gereksinimli bireyler için kumaş, giysi ve diğer tekstil tasarımlarına ait numuneler üretiyor; kolay giyilebilir, konforlu ve estetik giysilerin tasarlamasının yanında, merkezde 3 boyutlu vücut tarama sistemi ile vücut ölçülerinin alınmasını sağlıyor.

Sesli Adımlar

Kapalı mekanlarda bluetooth ile çalışan yön bulma uygulamasıyla yer ve yön bulmayı kolaylaştıran "sesli adımlar" yerleşke içinde ulaşımı kolaylaştırıyor. Uygulama kapsamında , İnşaat Fakültesi koridorlarına 120 adet bluetooth beacon cihazı yerleştirildi. Bu sayede kullanıcılar akıllı telefonlarına indirdikleri uygulama ile istenilen konumu belirleyerek yer-yön tarifi alabiliyor. Uygulama sayesinde fakültede uygulamaya tanımlanmış her yer için yer-yön bilgisi alınabiliyor.

Astero Biyonik Ekibi

Farklı mühendislik dallarında eğitim gören İTÜ öğrencilerinden oluşan ekip, inovasyonun getirdiği olanaklardan yararlanarak 3 boyutlu yazıcıda biyonik el üretti. İlerleyen süreçte tüm engellilere ulaşmayı hedefleyen ekip, İTÜ Çekirdek'ten de destek alarak biyonik elin sürdürülebilirliği ile ilgili çalışmalarına devam ediyor.

Engelsiz ve Yaya Dostu Kaldırımlar ve Otoparklar

Engellilerin kampüs içindeki ulaşımı konusundaçalışmalar yapan üniversite, kaldırımları yenileyerek genişliklerini 3-4 metreye çıkarırken yükseklikleri 5 cm ile sınırladı. Rampalara yer ayırıyor, geçirimli beton uygulaması ile kaldırımlarda su birikmesini önlüyor. Hissedilebilir yüzey çalışmalarına devam etmekte olan üniversite, otoparklarında da özel park alanları ayırıyor.

İtü Engelli Öğrenci Danışma Birimi

Erişilebilirlik ve engelsizlik ile ilgili yapılan çalışmalardaki paydaşların bir araya geldiği birim, yılda iki kez yapılan bölgesel toplantılara katılarak üniversiteyi temsil ediyor.

İTÜ'de Erişilebilirlik Çalışmaları

İTÜ Erişilebilirlik Çalışmaları kapsamında İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde "erişilebilirlik" dersi zorunlu ders olarak veriliyor. Ayrıca üniversite İTÜ Sürekli Eğitim Merkezi (İTÜSEM) bünyesinde "Erişilebilirlik Uzmanlığı Sertifika Programı" düzenliyor.

Üniversite Down Kafe

Ayazağa yerleşkesinde bulunan Fanfan Kafe, Sarıyer Şehit Üsteğmen Ali Büyük Dicle Özel Eğitim İş Uygulama Okulu tarafından yürütülen "Ben de Çalışabilirim" projesi kapsamında, Down sendromlu öğrencileri servisinde çalıştırıyor. Kafe, Down sendromlu ve zihinsel engelli bireylerin bağımsız, üretken olabilmeleri ve toplumla bütünleşen bir yaşam kurabilmelerine katkı sağlama amacını taşıyor.

Gönüllülük Kulübü - Engeller Durdurmasın Projesi

İTÜ Gönüllülük Kulübü üyeleri, Engeller Durdurmasın Projesi kapsamında hiçbir engelin aşılmayacak kadar büyük olmadığını göstermek için etkinlikler düzenliyor. İstanbul içindeki engelli okullarını ziyaret eden grup, hedefini, farkına varılmayı bekleyen çocuklara farklı oldukları-nı hissettirmeden yardım etmek, onlarla zaman geçirmek ve bunları yaparken de toplumun önyargılarını kırmak olarak ifade ediyor.

15—Robotel Türkiye Derneği

Protez ihtiyacı duyan bireylere kişiye özel ölçü ve niteliklerde 3 boyutlu yazıcılarla üretilmiş, ekonomik ve kullanılabilir robot el uygulamalarının paylaşıldığı, ABD merkezli küresel bir platform olan Enabling The Future'dan ilhamını alan dernek, parmak deformasyonu olan çocuklara Robotel ismini verdikleri mekanik aletleri 3 boyutlu yazıcı ile yaparak ücretsiz olarak sağlıyor.

16—RUSİHAK

2006 yılında kurulan Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi Derneği (RUSİHAK) ruh sağlığı alanında toplumsal, hukuki ve kurumsal anlamda gerçekleşen hak ihlalleriyle müca-

dele eden bir sivil toplum örgütü. Topluluk kendini hak temelli bir öz- savunu mücadelesi veren dernek olarak tarifliyor. Kurucuları, yönetim kurulu üyeleri ve çalışanlarının büyük kısmı, ruh sağlığı sorunu yaşayan bireylerden ya da yakınlarından oluşuyor. Farklılıklarla dolu bir sınıf, Bağımsız Yaşam, Person, Sivil İzleme Çalışmaları projeleri bulunuyor.

17—Tik ve Tourette Sendromu Gönüllüleri

Ağustos 2015'te Prof.Dr. Yankı Yazgan öncülüğünde kurulan, birçok farklı disiplinden gelmiş öğrencilerden oluşan ekip vizyonlarını Türkiye'de Tourette Sendromu'nun (TS) toplumsal farkındalığını arttırmak, güvenilir bilimsel makaleler ile TS'yi anlatmak, internet üzerinden bilgilendirici yayınlar yapmak, TS tanılı bireylerin katılacağı toplantılar düzenlemek, uzmanların rehberliğinden faydalanarak yayın ve etkinlikler yapmak olarak tarifliyor.

Platform, TS ile ilgili farkındalığı artırmak ve Tourette Sendromlu bireylerin deneyimlerini paylaşabileceği bir ortam yaratmak için çalışmalarda bulunuyor; Tourette Sendromlu bireylerin ailelerine destek oluyor, toplumu bilgilendirmek için de seminerler ve konferanslar düzenliyor, medya kanalları vasıtasıyla da sendromun etkilerini tüm topluma anlatmak için çalışmalarda bulunuyor.

18—Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD)

2008 yılında kurulan dernek, engelliler, kronik ya da süreğen hastalar, yaşlılar, kadınlar, çocuklar vb sosyal, ekonomik ve psikolojik mağduriyet ve kısıtlılık yaşayan, ayrımcılığa, istismara ve hak kaybına uğrayan risk altındaki sosyal grupların kanun, anayasa, uluslararası sözleşmeler ve evrensel hukuk ilkelerinden doğan (politik haklar dışındaki) tüm haklarından ayrıma uğramadan, eşit yaşam hakkı sınırları içerisinde faydalanmalarını, bu alanda kanunların, anayasanın ve uluslararası sözleşmelerin Türkiye'de uygulamaya hakim kılınması için faaliyet göstermeyi amaçlıyor.

Dernek bu amaçla kamuoyu yaratmayı, diğer taraftan da kamu kurum ve kuruluşları nezdinde girişimlerde bulunmayı, idari girişimlerin sonuç vermediği hallerde öncelikle ulusal hukuk sistemi kapsamında hukuki girişimlerde bulunmayı, gerektiği hallerde de uluslararası sözleşmeler kapsamında Avrupa Sosyal Konseyi, Avrupa İnsan hakları Mahkemesi vb uluslar arası hak arama zeminlerinde çözümler aramayı hedefliyor.

19—Young Guru Academy (YGA) - Hayal Ortağım - Engelsiz Hackathon

2016'da düzenlenen Engelsiz Hackathon'da "engelleri algılayan baston" projesiyle birinci olan ekip ile 2000 yılında kurulan bir sivil toplum örgütü olan YGA'nın birlikte tasarladığı WeWalk körlerin "engelsiz" seyahat edebilmesine yardımcı olmayı amaçlıyor. WeWalk, engel algılama modu, navigasyonla yön buldurma, akıllı telefonla entegrasyon, diğer mobil uygulamalarla senkronize çalışma gibi özellikler içeriyor.

Tayland'da Evrensel Tasarım Atölyesi*

Nausica Castanas

Tar Saeng oluşumunu yaratan Open Space ekibinde araştırmacı ve proje koordinatörü. University of Essex'te Uluslararası İlişkiler ve Politika Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra University College London'da Çevre ve Sürdürülebilir Gelişme programında yüksek lisans eğitimini aldı. Tayland'daki yerel topluluklarla katılımcı yöntemlerle sürdürülen araştırmalara katkı sunmaya devam ediyor.

**Makale Kerem Çiftçioğlu tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Yazının yayına kazandırılması konusundaki katkılarından ötürü Francesco Pasta'ya teşekkürler.*

Sosyal bir girişim olarak 2013 yılında kurulan evrensel tasarım stüdyosu Tar Saeng, evrensel tasarım pratiğini Tay toplumuna tanıtmaya yönelik çalışmaktadır. Tar Saeng bu çerçevede fiziksel ve sosyal olarak dezavantajlı gruplarla çalışır; evrensel tasarım anlayışını ve uyarlanabilir pratiği Tay bağlamında tüm gelir grupları için hem konutlarda hem de kamusal mekanlarda uygular.

Yaşlanmakta olan bir toplumu barındıran Tayland'da Evrensel Tasarım alanı gittikçe asli bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda kamusal ve özel alan tasarımını yeniden değerlendirmek, bağımsız yaşama koşullarına daha uygun hale getirmek, özellikle yoksul kesimlere odaklanmak gerekmektedir.

Fotoğraf: Tar Saeng

Fotoğraf: Tar Saeng

Her iki topluluk için de aynı araçları kullandık: tasarım atölyeleri düzenledik, geliştirmek istedikleri alana dair üzerinde çalışabilecekleri büyük bir harita hazırladık, ve fikirlerini görselleştirmelerine yardımcı olmak için mumlu kil, renkli kağıtlar ve pastel boya gibi modelleme araçları sunduk.

Çalışma yaklaşımımız üç temel bileşenden oluşmaktadır:

1-Katılımcı süreçler: Bireysel kullanıcıların, toplulukların ve çeşitli paydaşların tasarım süreçlerini toplu olarak şekillendirmek için bir araya geldikleri farklı katmanlarda katılımcı süreçler inşa ederiz. Dolayısıyla çalışmamızın nihai çıktısı yalnızca bir ürün değil; aynı zamanda yeni insani ilişkiler, bilgi paylaşma ve topluluk inşa etme biçimleridir.

2-Disiplinler arası bilgi: Birçok farklı kişiyle çalışıyor, farklı türde bilgi ve beceri kullanıyoruz. Kullanıcıların kendileri, örneğin doktorlar, hemşireler, bakıcılar, yapı ustaları, zanaatkarlar ve biz mimar ve tasarımcılar, hepimiz her türlü ihtiyacı gözeten daha iyi ortamlar yaratmak için kendi uzmanlıklarımızdan katkılar sunuyoruz.

3-Ağ oluşturma: Çalıştığımız yerlerde her zaman, halihazırda mevcut kişiler, organizasyonlar ve kurumlar ile bağlar kurmaya öncelik veriyoruz. 2013 yılından beri inşa ettiğimiz Evrensel Tasarım Ağı ile bu ilişkileri ulusal bir platform üzerinden birbirleriyle ilişkilendiriyoruz. Fikir ve deneyimleri bu şekilde birbirleriyle bağlantıya geçirerek, evrensel tasarım pratiğinde daha büyük değişimler getirecek bir güç oluşturmaya çalışıyoruz.

Çalışmamızın ilk üç yılında ağırlıklı olarak Tayland Sağlık Sistemleri Araştırma Enstitüsü'nün altında faaliyet gösteren bir kamu kurumu olan Rim Nam ile çalıştık. Tayland'ın kuzey bölgesindeki Chian Rai şehrinde, evrensel tasarım ilkesiyle topluluk mekanları inşa etmeye yönelik gerçekleştirdiğimiz çalışmalarımızdan bir tanesini detaylı anlatmak isteriz.

Evrensel Tasarım Topluluk Mekanları

Yer: Tarn Nam Korn ve Rim Nam toplulukları, Chiang Rai, Tayland
Destekleyen/Sponsor: Tayland Sağlık Sistemleri Araştırma Enstitüsü
Yıl: 2014-15

Kuzey Tayland'daki Chian Rai şehrinde yerel Baan Mankong Topluluk Ağı ile şehir ölçeğinde bir çalışmaya başladık. Baan Mankong, konut ve altyapı geliştirmek için kamu fonlarını düşük faizli kredi olarak örgütlü topluluklara aktaran bir hükümet programı. Projede yer alan topluluklar kendi tasarruf gruplarını oluşturuyor ve şehir ölçeğinde ağ olarak örgütleniyorlar. Chiang Rai Topluluk Ağı ise şehrin yoksul topluluklarının birbirlerinden öğrendikleri, birbirlerine ilham verdikleri ve destek oldukları, yerel hükümetle olan müzakereleri tek bir ses olarak yaptıkları bir platform özelliğine sahip. Faaliyet alanı toprak edinme ve konut yapmanın çok ötesine; sosyal yardım, eğitim, iş imkanları, sağlık geliştirme programlarına kadar uzanıyor.

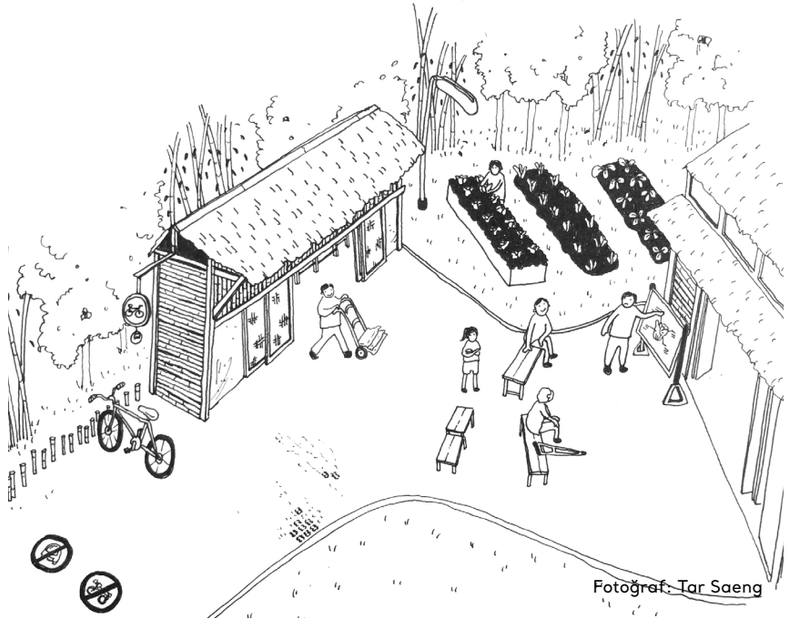
Chian Rai ağı ile evrensel tasarım pratiğine dair 10 topluluğun katıldığı 5 şehirlik bir atölye serisi düzenledikten sonra, topluluklardan iki tanesi kamusal alanları farklı grupların (çocuklar, yaşlılar, engelliler) ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde, daha kapsayıcı hale getirmek için tasarruf fonlarının bir kısmını ayırmayı kabul etti. İnsanların çevrelerini geliştirmek için kendi ceplerinden para vermelerinin çok da alışıldık bir davranış olmadığı düşünüldüğünde, bu hatırı sayılır bir başarıydı. Böylesi bir çalışmanın – iyileştirme tasarımı safhasında evrensel tasarım yaklaşımının ve uyarlanabilir pratiğin, çok az ek masrafla, daha kapsayıcı mekanlar

yaratmak için uygulanması – Chiang Rai ve ötesindeki diğer topluluklara ilham olacak bir pilot proje olarak da önemli bir fırsattı.

Ardından her toplulukla bir dizi katılımcı haritalama ve tasarım atölyesi-düzenledik. Gençlerin çocukların, engellilerin, orta yaşlıların ve yaşlıların atölyelere katılımını sağladık. Katılımcılar model üretmek için harita ve mumlu killer kullandılar. Farkı fikirleri tartışıp her alanla ilgili ayrı konsensüs geliştirdik.

Rim Nam topluluğu, kanal boyunca 220 metre uzanan ve mahalleyi ana yol ve köprüye bağlayan arazinin geliştirilmesine karar verdi. İnsanların sıklıkla kullandığı bu güzergahta yaya yolu veya oturma alanları bulunmuyordu. Yeni tasarım, oturma ve sosyalleşme için alan oluşturulmasını, kanala erişimin kolaylaştırılmasını ve insanlar, özellikle de çocuklar için daha güvenli bir ortam oluşturmak için araç yolu ile yaya yolunun birbirinden ayrılmasını içeriyordu. Rim Nam'da toplum gönüllüsü bir ekip vardı ve başlangıç masraflarını karşılayacak para mevcuttu; böylece biz de hep beraber maliyetin hesaplanmasına daha çok odaklandık. Detaylarla ilgili anlaşmazlıklar olmasına ve Evrensel Tasarım konseptlerinin çok azının kullanılmasına rağmen Rim Nam inşaat ekibi inşaatı tamamladı.

Tan Nam Korn'da, yaygın kullanılan bir yerel malzeme olan bambuya odaklandık ve tasarım sona erdikten sonra projeyi gerçekleştirecek bütçe henüz bulunmadığı için projeye kimlerin dahil edilebileceği üzerine tartıştık. Mahallenin ortasındaki kanal tarafında kalan büyükçe arazi, içinde çocuk parkı, bostanlık, yaşlılar için katılımcı bir topluluk alanı, müşterek eğlence çadırı (sala) ve halka açık tuvalet olacak şekilde yeniden geliştirilecek.

Fotoğraf: Tar Saeng

"Eşitleyen" Mekanları Tasarlamak ve Katılım Yöntemleri

Başak İncekara

MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 2012'de mezun oldu. İTÜ'de Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde yüksek lisans çalışmalarına devam ediyor. Çeşitli kentsel tasarım projeleri içerisinde yer alıyor ve özel bir peyzaj mimarlığı ofisinde peyzaj tasarım süreçlerine katılıyor. Kent ve Çocuk kurucu ortağı.

Fulya Kahveci

YTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 2013'te mezun oldu. İTÜ'de Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde yüksek lisans çalışmalarına devam ediyor. Özel bir peyzaj mimarlığı ofisinde peyzaj tasarım süreçlerini deneyimliyor ve peyzaj tasarımının sosyal ve psikolojik boyutlarını temel alan bir yaklaşım belirliyor. 2016 yılından beri Kent ve Çocuk ekibinde yer alıyor.

Gizem Kıygı

MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 2012'de mezun oldu. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde yüksek lisans çalışmalarına devam ediyor. Araştrmaları; kentsel adalet, kent tarihi, çocuk ve kent ilişkisi üzerine yoğunlaşıyor. Bir Umut Derneği gönüllüsü. Kent ve Çocuk kurucu ortağı.

Mekanın üretim süreçlerinde kullanıcı deneyiminin önemini vurgulayan, kullanım potansiyelini artıran bir yöntem olarak karşımıza çıkan "katılım" kavramı, eşitleyen mekanlar perspektifinden yaklaştığımızda çok kuvvetli bir elzemlik olarak anlamını derinleştiriyor. Nitekim, algısal engellerle fiziksel engeller birbirine bakışık duruyor ve birbirini doğuruyor. Nasıl ki mekanın sınırları ve engelleri yaş, cinsiyet, engellilik durumu gibi farklılıklarımıza göre değişiyorsa, deneyimlerimiz ışığında belleğimizde kurduğumuz algı biçimlerimiz de birbirimizin farklı deneyimlerini anlamak için aynı oranda engel teşkil ediyor. Bir örnekle somutlaştırmak gerekirse; görme engelli bir bireyin mekanı görsel olarak algılamadığı gibi, görme engeli olmayan ve mekanı yoğun olarak görsel duyusuyla algılayan bir bireyin de mekanı ses ve kokuyla tanımlama biçiminin aynı derinlikte olmadığını söyleyebiliriz. Katılım kavramı ise en temelde, algısal sınırlarımızı kırmak ve farklı mekan deneyimlerimizi anlatabilmek/anlayabilmek noktasında bir izlek sunuyor.

Kavramın bahşettikleriyle birlikte, sıra uygulamaya gelince, içinin boşalması tehlikesiyle yan yana durduğu da göz önünde bulundurulması gereken önemli bir konu. Buradan hareketle, önümüze çıkan bazı sorular şu şekilde sıralanabilir:

- Eşitleyen bir mekanın nihai tasarımı öncesinde, tasarım sürecine katılım nasıl eşitlenebilir?
- Eşitleyen bir mekanın katılımcı süreci nasıl ve hangi aşamadan itibaren kurgulanmalıdır? Sürecin yine katılımcı bir şekilde belirlenmesi mümkün müdür?
- Katılımcı süreç, engelli bireyler/kullanıcılar/meslek insanları ve engeli olmayan bireyler/kullanıcılar/

meslek insanları arasında herhangi bir hiyerarşi tanımlanmadan nasıl kurgulanabilir?

- Mekansal algımızı ve deneyimlerimizi ortaya koymak, tartışmak ve çözüm geliştirmek için nasıl yaratıcı yöntemler geliştirebiliriz?

- Bu yöntemler her kullanıcı için nasıl erişilebilir kurgulanabilir?

Bu sorular, konu zihnimizde derinleştikçe ve uygulama süreçleri arttıkça çoğalabilecek, üzerine farklı cevaplar ve çözümler geliştirilebilecek sorular. Bu yazı, hem bu soruları doğurduğumuz hem de cevaplarını aradığımız (ulaşabildiğimiz) örnek uygulamalardan bir derleme sunuyor.

Araştırmaya "Mekansal algımızı ve deneyimlerimizi ortaya koymak, tartışmak ve çözüm geliştirmek için nasıl yaratıcı yöntemler geliştirilebilir?" ve "Bu yöntemler her kullanıcı için erişilebilir olacak şekilde nasıl kurgulanabilir?" sorularıyla başladık. Araştırma ilerledikçe, daha doğrusu ulaşabildiğimiz örneklerin ne kadar sınırlı olduğunu gördükçe sorularımız derinleşti. Bulduğumuz örnekleri farklı ölçeklerde ve aşamalarda katılım konusunu vurgulayacak şekilde seçmeye ve derlemeye çalıştık.

İlk olarak İtalya'da yürütülen Erişilebilirlik Planları ve Erişilebilirlik Laboratuvarı modelini tartışmaya açan ve bu çalışmaları yürüten ekip tarafından kaleme alınan bir makaleden kısa bir özet sunacağız. Bu çalışmanın, üst ölçekte yerel yönetimlerin katılımını, yasal süreçlerin deneyimler ışığında değiştirilmesini, yasaların ve protokollerin katılımcı süreçler oluşturulmasında taşıdığı anlamı ve ek kurumsal yapıların/birimlerin potansiyel işlevlerini tartışmaya açması bakımından bir örnek teşkil edebileceğini düşündük. İkinci örnek, Hindistan'da bulunan Jawaharlal Nehru Üniversitesi kampüsünün evrensel tasarım kriterlerine göre katılımcı analizini içeren bir çalışma. Bu çalışma kapsamında ortaya konan süreç tarifi, yerleşke ölçeğinde bir mekanın engelli bireyler için yeniden tasarlanmasında katılımcı bir sürecin nasıl planlanabileceğine dair bir yöntem tartışması sunuyor. Aynı şekilde, ülkemizden bir örnek olan Mersin Üniversitesi kampüsü için yapılan çalışma da derlememizde yer alıyor. Son örnekte ise, zihinsel engelli bireyler için çok duyusal bir mekanın *(Snoezelen rooms)*[1] tasarlanmasında kullanılan katılımcı yöntemler aktarılacak.

"Katılım" bahşettikleriyle birlikte, sıra uygulamaya gelince, içinin boşalması tehlikesiyle yan yana duran bir kavram.

Erişilebilirlik Planları ve Katılım İçin Bir Ara Birim: Erişilebilirlik Laboratuvarı, İtalya Örneği[2]

"Erişilebilirlik Planları Geliştirmek: Metotlar ve Araçlar. Saha Çalışması" isimli makalede erişilebilirlik planlarının yaklaşımı ve kurgusu, İtalya örneği üzerinden irdeleniyor. Erişilebilirlik planlarının gelişimi, bir strateji olarak arka planı ve uygulama sorunları üst ölçekli bir katılım perspektifiyle ele alınıyor.

İlk olarak yasayla çevrelenmiş Mimari Sınırların Kaldırılması için Plan (Plan for the Elimination Of Architectural Barriers - PEBA) uygulamalarının Erişilebilirlik Planları'na evrimi aktarılıyor. Yasa yürürlüğe girdikten sonra 20 yıl içinde yalnızca 30 belediyede uygulama yapılabildiği vurgulanıyor. Yapılan planların başarısızlığı 4 ana nedenle açıklanıyor:

Plan kapsamında dönüşüm süreçlerinin büyük oranda yasa baskısıyla kurulması,

Aktörlerin sınırlı katılımı,

PEBA planlarının diğer planlarla entegre edilememesi,

Erişilebilirlik konusunda genel vizyon eksikliği.

Bu sorunların çözümünde ise, PEBA'nın Erişilebilirlik Planları'na evrilmesi ve yaklaşımdaki gelişim ve süreç yönetimi, aktörlerin katılımı konularında çözüm sunacak bir ara birimin, Erişilebilirlik Laboratuvarı'nın (Accessibility Lab) gerekliliği ve işlevi vurgulanıyor. Erişilebilirlik Planları'nın sunduğu metodoloji şu şekilde özetlenmiş:

- Çalışma alanına dair bilgilerin edinilmesi (kullanıcı ihtiyaçlarının ve beklentilerinin analizleri),

- Önceliklere göre yapılacak müdahalelerin belirlenmesi ve planlanması,

- Müdahalelerin somut bir şekilde, yapılarda ve kamusal alanlarda erişilebilirliği sağlayacak şekilde tasarlanması,
- Uygulama süreçlerinin etkilerini anlayabilmek ve karar süreçlerindeki karmaşaları yönetebilmek için çapraz gözlem.

Uygulamada etkili bir araç ve ara birim olarak Erişilebilirlik Laboratuvarı öneriliyor ve irdeleniyor. Bu, aynı zamanda katılım sürecinin bir parçası ve sürecin yönetilmesi için geliştirilmiş kurumsal bir araç şeklinde düşünülebilir. Erişilebilirlik Laboratuvarı, yasal yükümlülükleri ve belirli prosedürleri uygulayan birim olmanın ötesinde, sahaya göre esnek yöntemler geliştirebilen ve farklı sektörlerin ve disiplinlerin bir arada durduğu operasyonel bir birliktelik olarak tanımlanıyor. Uygulama örneği olarak Pistioa kentinde yapılan çalışmaları aktarabiliriz:

2007 yılında Pistoia kentinde Erişilebilirlik

Planı'nın yürürlüğe konması için bir proje hazırlanması kararı alındı. Proje, Floransa Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yürütücülüğünde, Pistoia, Monsummono Terme, San Marcello, Pistoiese, Quarrata ve Agliana kentlerinin direkt katılımıyla gerçekleştirildi. Kararı takiben, Pisotia yerel yönetimleriyle Erişilebilirlik Planları'nın içerik ve metotlarının test edilmesi amacıyla Anlayış Protokolü imzaladı. Protokol; planların hazırlanmasında gerekli adımları, gerekli prosedürler ve bu prosedürlerin hazırlanması, gerekli bilgilerin toplanması ve derlenmesi, tasarım süreçlerinin geliştirilmesi ve entegrasyonun sağlanması için bir bağlayıcılık tanımlıyordu. Çalışmalar sırasında 6 kentin teknik desteği, İzleme Merkezi'nin danışmanlığı sürece dahil edildi. Bunun yanı sıra teknik ve finansal birimlerin ve çalışanların, planın taslak çalışmalarına katılımı sağlandı. Yerel yönetimler ise süreçte teknik yardımlarını sunacaklarını ve engelli bireylerin kurumsal oluşumlarını ve kuruluşlarını kapsayan bir teknik yapıyı (Erişilebilirlik Laboratuvarı) kuracaklarını taahhüt ettiler. Diğer kentlerde çalışmalar devam ederken, Quarrata kenti Erişilebilirlik Laboratuvarı Düzenlemesi'ni tanımladı ve yürürlüğe koydu.

Jawaharlal Nehru Üniversitesi Örneği[3]

Hindistan'da yapılan çalışma, üniversite kampüslerindeki sosyo-kültürel donatıların ve açık yeşil alanların kapsayıcılık ve erişilebilirlik değerini, evrensel tasarım kriterlerinin Hindistan bağlamında yeniden yorumlandığı ve üretildiği kavramsal bir platform aracılığıyla sorgulamayı amaçlıyor. Çalışmanın arka planı ve gerekliliği ise, üniversite kampüslerinin farklı fiziksel özelliklerdeki kullanıcılar için kapsayıcı olması ilkesiyle belirtiliyor. Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bu çalışma, mevcut mekanların katılımcı analizinin yapılması, sorunların belirlenmesi ve kriterlerin oluşturulması için bir yöntem ve süreç tarif etmesi nedeniyle önemli.

Evrensel Tasarım İlkelerinin Hindistan Özelinde Değerlendirilmesi (UDİP)

Keşif Araştırmaları	Görsel tespit ve anket Fotoğraf video eskiz dökümantasyonu Ucu açık tartışmalar
Plana Dönük Ek Bilgiler	Yapılaşmış ve yapılaşmamış alanlar için fiziki mekan anket ve tespitleri Mekanın fiziksel kısıtlarının ortaya konması
Araç ve Yöntem Geliştirme	Yukarıdaki çalışmanın sistematik analizi Konuyla ilgili yapılmış çalışmaların irdelenmesi Erişilebilirliği denetleyen araçların geliştirilmesi
Model Oluşturma	Seçilen örnek alan üzerinden erişilebilirlik araçlarının detaylandırılması Detaylandırılan erişilebilirlik araçlarının denetlenmesi, geliştirilmesi
Erişilebilirlik Araçları	Ortaya çıkan mekansal çözümlerin görsel tasarım araçları ile ortaya koyulması, simülasyon yolu ile deneyimlenmesi
Tasarım Çözümleri	Tüm bu sürecin analizi ve yorumlanması Yapılı ve yapılı olmayan çevrelerin de erişilebilirliğini sağlamak için tasarım önerileri oluşturma

Kampüs içerisinde yürütülen süreç, kullanıcı anket ve mülakatlarını, haritalama çalışmalarını ve tasarım önerilerini içeriyor. Yine çalışma kapsamında önerilen ve tartışmalarla belirlenen süreç tabloda belirtilen 6 adımla tarifleniyor.

Mersin Üniversitesi Çalıştayı[4]

Mersin Üniversitesi'nde 2007 yılından itibaren süren engelsiz üniversite çalışmalarını anlatan Evrim Demir Mishchenko, çalışmaların farklı ölçeklerde yürütüldüğünü, fiziksel çevreye ilişkin evrensel tasarım prensipleri göz önünde bulundurularak geliştirilmiş detaylı bir tespit formu yardımıyla dış ve iç mekanlarda engel tespit eden unsurların belirlendiğini ve iyileştirme çalışmalarının yapıldığını aktarıyor. Ancak tespit formu gibi nesnel çalışmaların uygulamaya yönelik bilgi aktarması açısından fayda sağlasa da, kullanıcıların aktif rol oynadıkları katılımcı yaklaşımın sosyal getirilerinden yoksun olduğunu vurguluyor. Kampüsteki çalışmaları katılımcı bir yaklaşımla devam ettirmek amacıyla ilki 2012 yılında, ikincisi 2014 yılında olmak üzere iki katılımcı planlama ve tasarım çalıştayı düzenlenmiş. Çalıştaylar, gönüllülük esasına dayanarak öncelikli olarak üniversitede eğitimlerini sürdüren engelli öğrenciler olmak üzere, üniversite öğrencilerinin ve öğretim elemanlarının katılımıyla gerçekleşmiş. İlk çalıştayda yapılan çalışmalar şöyle aktarılıyor:

> Bu tasarım çalıştayında, sorun tespitleri için beyin fırtınası ve küçük grup tartışmaları gibi grup etkileşim metotlarından sonra planlama ve tasarıma yönelik bir charrette düzenlenmiştir. (...) Düzenlenen charrette ile üniversite kampüsündeki mekansal sorunların tespitine ve çözüm önerilerine yardımcı olacak bilgilerin üretimi amaçlanmıştır. Farklı engel türüne sahip öğrenciler, gönüllü öğrenciler ve gönüllü öğretim elemanları karışık üç gruba ayrılarak, Mimarlık Bölümü'nden birer öğrencinin ve yazarın rehberliğinde üniversite kampüsündeki, fiziksel erişilebilirlik başta olmak üzere mekansal ihtiyaçlarını ve üniversite yaşamında yaşadıkları sorunlara yönelik düşüncelerini tartışarak paylaştılar. Katılımcı çalıştayda her bir grup, kampüs haritası üzerinde çalışarak, ilk aşamada engel teşkil eden ve en çok erişilebilir buldukları yerleri ve nedenlerini; ikinci aşamada kampüs içinde gündelik yaşamlarında en çok kullandıkları ve kullanmaları gereken güzergahları; üçüncü ve son aşamada ise üniversitedeki fiziksel ve sosyal çevreye yönelik isteklerini belirttiler."

Zihinsel Engelli Bireyler İçin İnteraktif Çok Duyusal Mekanların Tasarımı[5]

Projenin amacı çok duyusal mekanların, duyuların interaktif bir şekilde deneyimlenebilmesi için bir tasarım önerisi sunmak. Duyulara verilen tepkilerin anlaşılmasında ve mekanın geliştirilmesinde kullanıcıların tasarım sürecine katılımının önemi vurgulanıyor. Katılımcı tasarım süreci için iki ana yöntem kullanılmış. Birinci yöntem olan gözlem yöntemi, katılımcıların çok duyusal mekanları deneyimleme biçimlerinin video kaydına alınmasını ve analiz edilmesini içeriyor. Sözlü ifade güçlüğü çeken zihinsel engelli bireylerin mekanı deneyimleme biçimlerini anlamak adına, video-gözlem analizinin katılımcı bir yöntem olarak önemi vurgulanıyor. İkinci yöntem olan beden fırtınası ise bir nevi simülasyon olarak özetlenebilir. Tasarımın çeşitli aşamalarında katılımcıların mekanı direkt bedeniyle deneyimlemesini içeriyor. Buna göre, katılımcıların simülasyonu deneyimleyebilmesi için tasarımcının, olabilecek senaryoları ve katılımcıların rollerini belirlemesi gerekiyor. Çalışmalar kapsamında katılımcıların 5 duyuyu nasıl algıladıkları ve bu duyulara göre nasıl tepki verdikleri analiz edilmiş. Analizlerin sonunda ise interaktif çok duyusal bir endüstriyel tasarım örneği sunuluyor.

Sonuç Yerine...

Bu kısımda araştırmamız boyunca, girişte sözünü ettiğimiz soruları doğuran nedenleri tartışmaya açmak isteriz. Araştırmaya başladığımız soruyla önümüze çıkan kaynaklarda, katılım konusunun özellikle engelli bireyler için bir sonuç olarak tartışılması diğer sorularımızı doğurdu. Başka bir deyişle, tasarım sürecinin değil; sürecin sonunda üretilmesi planlanan mekanların ve politikaların nihai amacının engelli bireylerin hayata katılması çerçevesinde tartışıldığını gördük. Elbette bu amacı değersizleştirmiyor, ancak daha en başından eşitsiz bir süreç ve hiyerarşi tanımladığı da vurgulanmalı. Daha çok yaratıcı yöntemleri ve bu yöntemlerin tüm potansiyel kullanıcılara sunduğu olanaklar ve olanaksızlıkları tartışmak amacıyla yola çıkmıştık. Bulabildiğimiz kısıtlı örnekler, bu anlamda bir ışık olsa da, yöntemlerdeki kısıtlılık ve en önemlisi yöntemlerin belirlenmesinde çoğunlukla engelli bireyin katılımının sınırlılığı, üzerinde düşünmemiz gereken konular. Kendi adımıza bu araştırmanın bize sordurduğu soruları da kıymetli buluyoruz. Çoğalmasını umuyoruz.

Son olarak araştırma yaparken evrensel tasarım kavramının ve yöntemlerinin bilişim ve iletişim teknolojileri disiplinlerinde, mekan disiplinlerine kıyasla daha sık, etkili, derin ve nitelikli örneklerle tartışıldığını gördük. Günümüz teknolojileri ve kullanım yaygınlığı düşünülünce bu alanda olan gelişmelerin katılımcılık çerçevesinde disiplinler arası birliktelik, yeni yöntemler ve araçlar sunacağını düşünmek kuvvetli bir umut.

1 —Türkçe'ye "kontrollü çok duyusal mekanlar" olarak çevrilebilir. Otizmli ve zihinsel engelli bireyler için kurulan, duyulara göre çevreyi simüle edecek şekilde tasarlanmış terapi odaları.

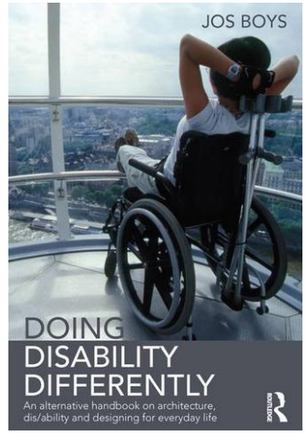
2 — Garofolo, I., Lauria, A., Grion, S. (2014). "Developing Accessibility Plans: Methods and Tools. Case Study." Universal Design 2014: Three Days of Creativity and Diversity içinde. Ed. Héctor Caltenco, Per-Olof Hedvall, Andreas Larsson, Kirsten Rassmus-Gröhn, Bitte Rydeman. IOS Press.

3 —Raheja, G., Surgawanshi, S. (2014). "Inclusive Informal Campus Spaces through Universal Design India Principles." Universal Design 2014: Three Days of Creativity and Diversity içinde. Ed. Héctor Caltenco, Per-Olof Hedvall, Andreas Larsson, Kirsten Rassmus-Gröhn, Bitte Rydeman. IOS Press.

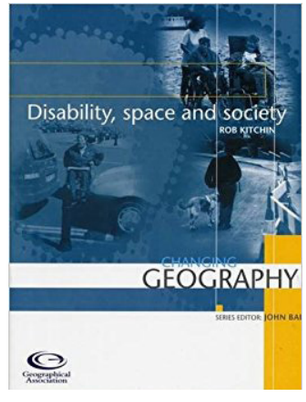
4 — Demir Mishchenko, E. (2014). Herkes için/ile Tasarım: Evrensel Tasarıma Katılımcı Bir Yaklaşım Deneyimi, Mimarist, Sayı: 50, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

5 — C. Viklund and P. Svensson (2014). "Developing Interactive Interfaces for People with Developmental Disabilities to be used in Snoezelen Environments." Universal Design 2014: Three Days of Creativity and Diversity içinde. Ed. Héctor Caltenco, Per-Olof Hedvall, Andreas Larsson, Kirsten Rassmus-Gröhn, Bitte Rydeman. IOS Press.w

#MADKütüphane'de Sakatlık Çalışmaları

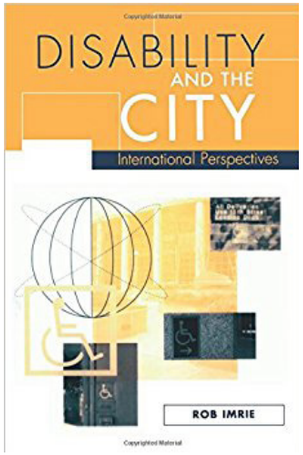
Doing Disability Differently
Sakatlık ile mimarlığın nasıl ilişkilenebileceği üzerine yaratıcı bir bakış sunan bu kitap, sakatlığı, tasarım sürecinin sonunda ele almak yerine tüm tasarım süreci için yaratıcı bir başlangıç noktası olarak görüyor. Tasarımın, eşitsizliklere karşı direnişte yardımcı bir araç olabileceğini savunan kitap, çeşitlilik üzerine tasarlamanın çağdaş mimarlığa bir disiplin olarak nasıl eklemlenebileceğini düşünüyor ve kalıplaşmış beden normları üzerinden giden mimarlık pratiğine, tutumlarına karşı geliştirilmiş yeni bakış açılarını açığa çıkarmayı hedefliyor.

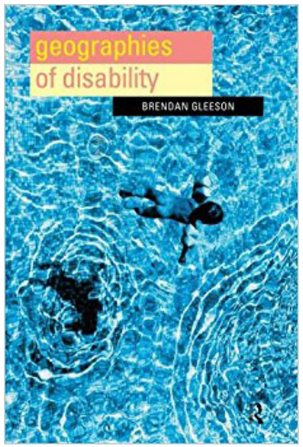
Disability, Space and Society
Kitap, coğrafya ve sakatlık arasındaki bağlara odaklanarak "sakatlayıcı coğrafya" terimini kullanıyor ve coğrafyanın kendisinin insanları nasıl sakatlayabileceğini ele alıyor. Sakatlayıcı coğrafyayla mücadele yöntemlerinin irdelendiği kitapta kapsayıcı bir toplum için öneriler yer alıyor.

Sakatlık Çalışmaları
1980'den sonra, farklı disiplinlerden perspektiflerle harmanlanarak gelişen Sakatlık Çalışmaları alanında dünyadaki tartışmaları derleyerek Türkiye'deki araştırmalara katkı sunmayı amaçlayan kitap, sakat kimliği ve sakatlık deneyimi üzerine şekillenen kapsamlı bir literatürden seçilmiş metinleri bir araya getiriyor. Bu metinler sırasıyla; Sakatlığa Kuramsal Yaklaşımlar, Tarihte Sakatlık, Dışlama/Dahil Etme Süreçleri, Sakat Hareketi, Sakatlık ve Kimlik olarak beş başlık altında sıralanıyor. Türkçe literatürü genişletme yolunda önemli bir başlangıç olan bu kitap, sakat hareketi ile akademi arasında bir işbirliği kapısı olma umudu taşıyor.

Disability and The City
Sakatlığı kentsel bağlamda ele alan bu kitap, yapılı çevrede sakatlığın üretimini ve sosyal yapısını destekleyen kritik süreçleri keşfetmeyi hedefliyor. "Sakatlık hallerinin" tanımlanması, kategorize edilmesi ve yeniden üretilmesi konularında devletin değişen rolüne dair bir tartışma da barındıran kitap, öncelikle Birleşik Krallık'a odaklanarak sakatları dışlayan mekanların inşasında mimarlar, plancılar gibi tasarım profesyonellerinin rolüne dikkat çekiyor. Sakatların gündelik hayatında erişimlerini kısıtlayan sorunlarla nasıl mücadele ettiğini irdeleyerek Birleşik Krallık'taki mekansal planlama sisteminin sakatlar için yapılı çevreyi nasıl ele aldığını araştırıyor.

Geographies of Disability
Kitap, eski ve güncel toplumlarda mekanın ve hareketliliğin sakatların deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini açıklamaya çalışıyor. Sakatlık teorilerinin kapsamlı bir eleştirisini sunan ve sakatlığın yeni sosyo-mekansal modelini tanımlayan kitapta kapitalizme geçişte sakatların nasıl dezavantajlı konuma düştüklerini gösteren vaka incelemeleri, Batı kentlerinde halk sağlığı politikaları ve erişilebilirlik düzenlemelerine dair tartışmalar yer alıyor.

Depo: Akıl Hastanesinde Hayat
Can Dinlenmiş-Ege Kanar

Türkiye'de ruh sağlığı alanında hizmet veren devlet kurumlarının iç yapılarına dair gözlemler sunabilmeyi, bu kurumlarda kalanların yaşadıkları sorunları görünür kılabilmeyi ve var olan açmazlara dikkat çekerek mevcut sisteme alternatif olası modelleri tartışmaya açabilmeyi amaçlıyor.

RUSİHAK (Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi) tarafından Sağlık Bakanlığı izni ve Avrupa Birliği fonları ile Eylül 2012'den beri yürütülen bir sivil izleme çalışması sırasında çekimleri tamamlanan bu film, Adana, Elazığ, Manisa, Samsun ve İstanbul'da bulunan çeşitli kapalı kurumlarda gündelik hayatı yansıtan görüntülere, izleme ekibinin hizmet alanlar ve hastane personeli ile yaptığı görüşmelere ve kendi disiplinlerinden bu alanı değerlendiren çeşitli uzmanların görüşlerine yer veriyor. Film, kapalı kurumlara has normlara, ritüellere, hiyerarşik yapılara, kısacası mevcut sistemin ürettiği mekan ve kimlik politikalarına odaklanıyor.

#MADSözlük
Sakatlık Terimleri Sözlüğü*

**Bahar Bayhan, Çağrı Doğan, Deniz Öztürk, Selin Yazıcı, Sibel Yardımcı, Sneha Malani katkıları ile hazırlanmıştır.*

akıl hastanesi

Ruhsal ve zihinsel hastalıkları bulunan bireylerin tedavisini sağlamak amacıyla kurulan hastaneler. Amacı, hasta bireylerin rehabilitasyonunu ve toplumla bütünleşmesini sağlamak olması gerekirken birer dışlanma ve kapatılma mekanlarına dönüşmüş durumdadır. Türkiye'de hak ihlallerinin kanıksandığı ve somutlaştığı bu kurumların, hem mekansal koşulları hem de sağlık hizmeti anlamında birçok eksiği bulunmaktadır.

ayrıştırılmış özel eğitim

Sakat öğrencilerin, sakat olmayan öğrencilerden ayrıştırılarak farklı sınıflarda veya okullarda eğitim alması. Bu eğitim kurumları 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nda şöyle tanımlanmıştır: "Özel eğitim gerektiren bireylerin konuşma ve dil gelişim güçlüğü, ses bozuklukları, zihinsel, fiziksel, duyusal, sosyal, duygusal veya davranış problemlerini ortadan kaldırmak ya da etkilerini en az seviyeye indirmek, yeteneklerini yeniden en üst seviyeye çıkarmak, temel öz bakım becerilerini ve bağımsız yaşam becerilerini geliştirmek ve topluma uyumlarını sağlamak amacıyla faaliyet gösteren özel öğretim kurumları...". Türkiye'de bu eğitim kurumlarındaki fiziksel yetersizlikler, eğitmen kadrosunun eksikliği ve donanımsızlığı veya özel eğitimi suistimal eden eğitim kurumlarının çoğalması, engelli bireylerin en temel vatandaşlık haklarından biri olan eğitim hakkına erişiminde sorun teşkil etmektedir.

bağımsız yaşam

1960'lı yıllarda Sakat Hareketinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan bir görüş ve harekettir. Bağımsız yaşam savunucuları, sakatlayıcı toplumun ayrımcı ve bağımlılık yaratan örgütlenmesine karşı, sakatların eşit haklardan ve fırsatlardan yararlanmaları, başkalarına bağımlı olmadıkları bir yaşam sürebilmeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Sakat kişiyi hasta ve uzman müdahalesine ihtiyaç duyan biri gibi gören tıbbi modelin aksine, bu görüş sakat kişinin kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olmasını esas alır. İlki 1972 yılında California'da (ABD) açılan ve çalışmaları bizzat sakat kişiler tarafından yürütülen Bağımsız Yaşam Merkezlerinde, bir yandan sakat kişilere farklı hizmetler sunulmakta, bir yandan da deneyim paylaşımı sağlanmaktadır.

Down sendromu

Tedavi edilmesi gereken bir hastalık değil; genetik bir farklılık olan Down sendromu, insan vücudunda hücre bölünmesi sırasında yanlış bölünme sonucu kromozom sayısının 46 yerine 47 olmasıyla meydana gelir. Dünyada her 800 doğumda bir görülen Down sendromu, hafif veya orta seviye zihinsel ve fiziksel gelişim geriliğine sebep olur. Zihinsel gelişimlerinin yaşlarına göre geriden gelmesine rağmen uygun, düzenli eğitim programları ile Down sendromlu bireyler de herkes gibi toplumsal yaşama adapte olabilir, bağımsız bireyler olarak hayatını sürdürebilir.

EKT

Elektrokonvülsif terapi, elektroşok tedavisi. Psikiyatride bir tedavi metodu olarak kullanılan, beyni uyarmak amacıyla şakak bölgesinden çok küçük miktarda elektrik akımı iletilmesi yöntemidir.

erişilebilir tasarım

Farklı gereksinimleri olan kişilerin evlerinden çıkabilmeleri, başkalarına ihtiyaç duymadan çeşitli binalara ve açık alanlara ulaşabilmeleri ve bunları kullanabilmelerine olanak tanıyan tasarım. Erişilebilir tasarım terimi, Sakat Amerikalılar Yasası'nın (The Americans with Disabilities Act-ADA) erişilebilirlik standartlarında kabul görmüştür. En basit ifadeyle, "Herhangi bir ürünü, hizmeti ya da yapıyı kullanabilecek kullanıcıları maksimum sayıya ulaştırmak için tasarım standartlarını performans kısıtları olan kimselerin de kullanabilecekleri şekilde genişletmeye odaklanan tasarım" olarak tanımlanabilir.

evrensel tasarım

Kişiye ve duruma özel tasarımlar ve adaptasyonlar olmaksızın mümkün olan en geniş kapsamlı şekilde herkes tarafından kullanılabilen ürünlerin ve mekanların tasarımı. Evrensel tasarım anlayışı, biri için engelsiz olanın diğer bir kişi için engel teşkil edebileceğini, bu sebeple tasarıma çok daha geniş bir perspektifle yaklaşmak gerektiği düşüncesi üzerine kuruludur.

sakat hareketi / öz-savunuculuk

Sakat Hareketi veya Sakat Hakları Hareketi, sakatlığı bireysel bir trajedi veya tıbbi müdahaleye muhtaç bir eksiklik olarak kuran toplumsal söylem ve pratiklere karşı, kentlerin ve mekanın erişilebilirliği, eğitim, çalışma ve sağlık koşullarında eşit haklar, ayrımcılık ve diğer her tür hak ihlalinden azade bir yaşam gibi taleplerle mücadele veren bir toplumsal harekettir. 1960'lı yıllardan itibaren ABD ve İngiltere'de yeşeren Sakat Hareketi, Birleşmiş Milletler'in 1981 yılını Uluslararası Sakatlar Yılı ilan etmesinden sonra taleplerini daha geniş bir coğrafyada duyurma imkanı bulmuştur. Bugün farklı sakat hareketleri bulundukları ülkelerin sosyo-politik bağlamları çerçevesinde ayrımcılığı sürdüren yasalar başta olmak üzere pek çok alanda mücadele etmeye devam etmektedirler.

kaynaştırma yoluyla eğitim

Sakat öğrencilerin, sakat olmayan yaşıtlarıyla birlikte aynı ortamda eğitim alabildiği eğitim modeli. 2006 yılında yürürlüğe giren BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nde sakat çocukların sakat olmayan yaşıtları ile birlikte bütünleştirilmiş eğitim ortamlarında eşit haklara sahip olduğuna ve bu hakların garanti altına alınabilmesi için yasal düzenlemelerin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Fakat, özel eğitim modelinin uygulanmasında karşılaşılan sorunların kaynaştırıcı eğitim modelinde de gözlenmesi sebebiyle bu eğitim modeli de ülkemizde layığıyla uygulanamamaktadır.

kapsayıcı tasarım

Evrensel tasarıma benzemekle birlikte, kapsayıcı tasarım düşüncesi İngiltere'de ortaya çıkmıştır. "Ürünler, hizmetler ya da mekanların en çok sayıda kullanıcıya ulaşmasını sağlayan tasarım" olarak tanımlanabilir.

normallik

Sakatlık deneyimini anlamak için üzerinde durulması gereken temel kavramlardan biri de normalliktir. Varsayılanın aksine normallik, insanlığın çok yeni bir icadıdır. Daha açık bir ifadeyle "normal" kelimesinin "ortak standartlara uygun, olağan" anlamını kazanması ancak 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Çünkü normallik fikri, belirli bir toplumun, yani

modern toplumun özelliğidir. Bu fikrin oluşabilmesi için öncelikle nüfusu bütünlüğü içinde kavramayı hedefleyen istatistiğin ve aynı zamanda, etnisite, cinsiyet, cinsel yönelim, suçluluk gibi kavramları konu edinen insan ve toplum bilimlerinin şekillenmesi gerekmiştir. Sakatlık özelinde normalliği sağlamlıkla eşitleyen söylem ve pratikler de bir yandan bu gelişmelerin, diğer yandan endüstrileşmenin ürünüdür: Kent yaşamının ve endüstriyel üretimin getirdiği hız, feodal toplumsal yaşama entegre olabilen birçok kişinin çalışma ve kent yaşamından dışlanmasına neden olmuştur. Davis'in isabetle işaret ettiği gibi sorun, sakat kişiler olması değil; normalliğin sakat kişi "sorunu" yaratacak şekilde inşa edilmesidir.

öjeni

1883 yılında Francis Galton (1822-1911) tarafından ortaya atılan kavram. Yunanca iyi anlamına gelen "eu" ve doğum anlamına gelen "genos" sözcüklerinden türetilmiştir. İstenen kalıtımsal özelliklerin seçilmesiyle ırkın iyileştirilmesini içeriyor. Bu çaba, sakatların çoğu zaman negatif öjenik pratiklerin (genetik bozuklukları olduğu düşünülen kişilerin üremesinin engellenmesi) hedefi haline gelmelerine neden oldu. Nazi Almanyasının soykırım politikalarının yaşamına son verdiği kesimler arasında sakatlar da vardı. Gebelikte yapılan genetik testlerin bir genetik ayrımcılık biçimi olup olmadığı bugün de önemli bir tartışma konusu.

sağlam

Kendisinden beklenen işlevleri yerine getiren / yerine getireceği varsayılan. Terimin kullanılması için gerekli malzemeler: Beklenti ya da varsayım sahibi özne ve o özneyi yaratan koşullar.

sağlamcılık

Gelişimsel, fiziksel, duygusal ya da psikolojik açıdan farklı kişileri etik, estetik, genetik ve kinetik açıdan değersizleştiren, sosyal, iktisadi ve politik hayata katılmalarını engelleyen pratikler ve tutumlar bütünü.

sosyal model

ABD ve İngiltere'deki sakat hareketi aktivistleri tarafından tıbbi modele karşıt olarak geliştirilmiştir. Bu modele göre, sakatlığın bedensel veya tıbbi bir mesele olarak tanımlanması, sakatlık deneyimini şekillendiren ayrımcı pratiklerin göz ardı edilmesine neden olur. Oysa esas sakatlayıcı olan, bedensel farkları dikkate almayan toplumsal örgütlenmedir. Bu nedenle sakatlar örgütlenip hak taleplerini dile getirmeli, maruz kaldıkları bu ayrımcılıkları teşhir edip dönüştürmeye çalışmalıdır.

tıbbileşme

Sakatlığın din çerçevesinde düşünülüp yorumlanan (Tanrı gazabı, kader, tevekkül) bir mesele olmaktan çıkması ve öncelikle modern tıbbın ilgi alanı haline gelmesi süreci. Bu süreçte normal/sağlam bedenden saptığı varsayılan farklılıklar tanımlanmış ve bu farklılıkların tedavisi hedeflenmiştir. Ancak bu durum, aynı zamanda sakatlığın bireysel ve biyolojik bir sorun olarak tarif edilmesini de getirmiştir. Böylece sakatlık deneyiminin toplumsal boyutu ve onu kuran ayrımcı söylem ve pratikler göz ardı edilmiş, tedavi ve rehabilitasyonun amacı da sakat bedeni yeniden normalleştirmek haline gelmiştir. Bugün eleştirel sakatlık çalışmaları, bu varsayımları yeniden üreten yaklaşımları "tıbbi model" çatısı altında değerlendirmekte ve sorgulamaktadır.